

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

« ΦΥΛΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ »

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ασφάλεια των συνόρων και η επισφάλεια των προσφύγων: Έμφυλες διαστάσεις της διαχείρισης της καταναγκαστικής μετανάστευσης από την ΕΕ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Καζάκου Ευαγγελία

AM 5320M016

Αθήνα, 2022

Επιτροπή Αξιολόγησης :

Επιβλέπουσες: Καραγιαννοπούλου Χαρά (Επικ. Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Πετρινώτη Ξανθή (Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Χαλκιά Αλεξάνδρα (Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Κοπά Μαρία-Ελένη (Αν. Καθηγήτρια, Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Copyright © Καζάκου Ευαγγελία, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τις επιβλέπουσες καθηγήτριές μου κ. Χαρά Καραγιαννοπούλου και κ. Ξανθή Πετρινιώτη, για την άψογη συνεργασία μας, την αυστηρότητά τους όταν έπρεπε, και κυρίως για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν με το να αναλάβουν την επίβλεψη της συγγραφής αυτής της εργασίας. Ειδικότερα, ευχαριστώ την κ. Καραγιαννοπούλου για τη στήριξη και την καθοδήγηση που μου έχει προσφέρει από τις προπτυχιακές μου κιόλας σπουδές και την κ. Πετρινιώτη, που ενώ γνωρίζομαστε μικρότερο χρονικό διάστημα, αφουγκράστηκε πλήρως τη συλλογιστική μου πορεία και με κατεύθυνε με λεπτομερή και πάντα εύστοχα σχόλια.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους γονείς μου Βασιλική Καρέζου και Νίκο Καζάκο, που πιστεύουν σε μένα και στέκονται πάντα δίπλα μου, με τη συναισθηματική και υλική υποστήριξη που μου παρέχουν, αλλά και την αδερφή μου Ειρήνη, που αν κι έχει ακολουθήσει διαφορετικό επιστημονικό κλάδο, δείχνει πάντα ενδιαφέρον και θαυμασμό για τα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα.

Ευχαριστώ επίσης τις φίλες και τους φίλους μου για το ενδιαφέρον και τη στήριξή τους κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας και κυρίως την Άρτεμη, την Ελένη και την Παρέσα, που με στηρίζουν από το 1^ο έτος των προπτυχιακών μας σπουδών, αλλά και τη συνονόματη φίλη μου, Εύα, για το ειλικρινές ενδιαφέρον της για την εργασία.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Νίνα, τη φίλη που απέκτησα μέσα από το ΔΠΜΣ «Φύλο, Κοινωνία, Πολιτική», για τη βοήθειά της καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος και τις πολύτιμες συμβουλές της.

Περιεχόμενα

Περίληψη και Λέξεις Κλειδιά	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Εισαγωγή	5
1.1 Ο Χάρτης Πορείας της εργασίας	10
1.2 Μεθοδολογία	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεωρητικό πλαίσιο	13
2.1 Θεωρίες «Ασφαλειοποίησης»	14
2.1.1 Σχολή Κοπεγχάγης	14
2.1.2 Σχολή του Παρισιού	17
2.2 Jacques Derrida «Ξένος ή Παράσιτο;»	19
2.3 Michel Foucault και Giorgio Agamben περί Βιοπολιτικής	22
2.4 Έμφυλες ταυτότητες και ευαλωτότητα	25
2.4.1. Η έννοια των έμφυλων ταυτοτήτων	25
2.4.2. Η έννοια της ευαλωτότητας	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ευρωπαϊκές πολιτικές και ασφαλειοποίηση	30
3.1 Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ)	30
3.2 Πολιτική προσέγγιση της προσφυγικής κρίσης	36
3.3 Οι τρεις φάσεις αφηγήσεων (<i>ομιλιακά ενεργήματα</i>)	37
3.4 Θεσμοποίηση «κινήσεων ασφαλείας»	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ασφαλειοποίηση στη Μεσόγειο	45
4.1 Η πολιτική της ασφάλειας	45

4.2 FRONTEX	48
4.3 Φεμινιστική κριτική προσέγγιση του λόγου και της δράσης του FRONTEX	50
4.4 Έμφυλη προσέγγιση των συνθηκών του ταξιδιού-διέλευσης των συνόρων	54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Έμφυλη προσέγγιση των συνθηκών και λειτουργιών Υποδοχής και Ασύλου 63

5.1 Η Προσέγγιση hotspot της ΕΕ	63
5.2 Βιοπολιτικά σύνορα	65
5.3 Επιπτώσεις στα έμφυλα υποκείμενα	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Συμπερασματικές παρατηρήσεις 73

Βιβλιογραφία 77

Γραφήματα

Γράφημα 1. Οι κύριες διαδρομές μεικτών ροών με εντοπισμό παράτυπης εισόδου και διέλευσης .	57
--	----

Περίληψη

Η μετανάστευση προς τις ευρωπαϊκές χώρες δεν αποτελεί «καινούργιο» φαινόμενο. Ωστόσο, η βαθμιαία αύξηση των εισερχόμενων ανθρώπων στον ευρωπαϊκό χώρο, η οποία κορυφώθηκε το 2015 με την είσοδο περισσότερων από 1.110.000 ατόμων, ορίζεται ως «προσφυγική-μεταναστευτική κρίση». Ο ορισμός αυτός ακολούθησε την πολιτικοποίηση της αναγκαστικής μετανάστευσης και την αναγωγή της σε ζήτημα ασφάλειας (ασφαλειοποίηση). Η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει, την λειτουργία της στη διατήρηση της ζώνης ελεύθερης κυκλοφορίας, γνωστής ως ζώνης Schengen, συνεπώς η πρόκληση, των μαζικών μετακινήσεων των αιτούντων/σών άσυλο επηρεάζει άμεσα την πολιτική διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων της και βρίσκει σύμμαχο τα κράτη μέλη τα οποία ανησυχούν τόσο για το απαραβίαστο των εθνικών τους συνόρων όσο και για τον έλεγχο του πληθυσμού εντός αυτών. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ ανέπτυξε πολιτικές διαχείρισης της «κρίσης», στοχεύοντας στην ισορροπία μεταξύ της ασφάλειας των μετακινούμενων πληθυσμών και της ασφάλειας των εξωτερικών της συνόρων (safety/security nexus) ενώ προσπαθεί, χωρίς μεγάλη επιτυχία μέχρι τώρα, να «κοινοτικοποιήσει» την πολιτική ασύλου.

Για την εξέταση της ασφάλισης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ ως αποτέλεσμα της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας και τον ρόλο του φύλου σε αυτό, χρησιμοποιήθηκαν μεταθετικιστικές, κριτικές και φεμινιστικές προσεγγίσεις. Η συγγραφέας συνέλεξε δευτερογενή βιβλιογραφία για τις εξελίξεις την οποία ανέλυσε κάνοντας χρήση θεωριών των Διεθνών Σχέσεων (Σχολή Κοπεγχάγης, Σχολή Παρισιού), πολιτικής φιλοσοφίας (Derrida, Foucault) καθώς και φεμινιστικών θεωριών (Butler, Ortner, Elshtain κ.ά.). Η έρευνα οροθετήθηκε χρονικά στην περίοδο 2015-2022 και γεωγραφικά εστίασε στην περιοχή της Μεσογείου. Πραγματοποιώντας μια έμφυλη ανάγνωση των εμπειριών των μετακινούμενων πληθυσμών, η έρευνα επικεντρώνεται κυρίως στις εμπειρίες των γυναικών, μέσα από την εξέταση των τριών διαδρομών της Μεσογείου, οι οποίες καταλήγουν στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα της Ελλάδας, της Ιταλίας και της Ισπανίας, καθώς και της παραμονής τους στα hotspots και σε άλλες δομές «υποδοχής και ταυτοποίησης».

Συμπερασματικά, καταγράφεται μια συνεχής σύγκρουση της «παραδοσιακής», κρατοκεντρικής προσέγγισης της ασφάλειας με την «ανθρώπινη ασφάλεια». Μέσα από

την εργασία αναδεικνύεται ότι οι πρακτικές καθώς και τα αποτελέσματα της κρατοκεντρικής ασφάλειας -ακόμα και των «ανθρωπιστικών παρεμβάσεων» που επιχειρούνται- έχουν έντονα έμφυλη διάσταση. Εκ του αποτελέσματος διαφαίνεται ότι το βάρος «γέρνει» προς την ασφάλιση των εξωτερικών συνόρων, υπονομεύοντας με τον τρόπο αυτό, την ασφάλεια των ανθρώπων κάτι που αποτελεί πλήγμα για την Ένωση η οποία επιθυμεί να καταστεί «αξιακή δύναμη» (normative power) διεθνώς.

Λέξεις κλειδιά: ασφαλειοποίηση, φύλο, Ευρωπαϊκή Ένωση, φύλαξη συνόρων, προσφυγική κρίση.

Εισαγωγή

Η μετανάστευση αποτελεί πολυδιάστατο και πολυεπίπεδο φαινόμενο. Μέσα στους αιώνες, ένα πράγμα παραμένει σταθερό: οι άνθρωποι μετακινούνται στο χώρο. Οι διαβαθμίσεις του φαινομένου αυτού, καθορίζονται με την πάροδο του χρόνου από μεταβαλλόμενους παράγοντες «έλξης» και «απόθησης» (push and pull factors)¹, (οι οποίοι συνήθως εξετάζονται στην ανάλυση ατομικών και κυρίως οικογενειακών στρατηγικών), αλλά και αλλαγές στις οικονομικές, περιβαλλοντικές και γεωπολιτικές συνθήκες. Όπως αλλάζουν τα μεγέθη των πληθυσμιακών κινήσεων, το ίδιο συμβαίνει και με τις μεθόδους και τις πολιτικές διαχείρισής τους, ιδίως όταν οι μετακινήσεις συνεπάγονται τη διέλευση διεθνών συνόρων όπου τα κράτη διέλευσης και υποδοχής έχουν την ευχέρεια να ελέγξουν, να εμποδίσουν, να αργοπορήσουν, να ακινητοποιήσουν, να διαχωρίσουν αλλά και να στρέψουν πίσω τους μετακινούμενους πληθυσμούς απονέμοντας επιλεκτικά αναγνώριση, δικαιώματα και στάτους αλλά και τα μέσα επιβίωσης.

Το 2015 οι αναγκαστικά εκτοπισμένοι ανήλθαν παγκοσμίως στα 65,3 εκατομμύρια: πρόκειται για την πρώτη φορά που ξεπεράστηκε ο αριθμός των 60 εκατομμυρίων². Την ίδια χρονιά, ο αριθμός των «αιτούντων/-ουσών»³ άσυλο για πρώτη

¹ Οι παράγοντες απόθησης είναι οι λόγοι που ωθούν κάποιον να φύγει από ένα μέρος (χώρα προέλευσης), ενώ οι παράγοντες έλξης είναι οι λόγοι που ελκύουν τους εν δυνάμει μετανάστες ή πρόσφυγες προς μια συγκεκριμένη περιοχή (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020, <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/world/20200624STO81906/exereunontas-ta-aitia-tis-metanasteusis-giati-metanasteuoun-oi-anthropoi>).

² Βλ. . UNHCR/Greece «[1 στους 113 ανθρώπους αναγκάζεται να ξεριζωθεί: ο υψηλότερος αριθμός εκτοπισμού που έχει σημειωθεί ποτέ](#)», 20 Ιουνίου 2016.

³ Οι όροι «πρόσφυγας», «αιτών/ούσα άσυλο» και «μετανάστης/στρια» χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τα άτομα που βρίσκονται σε κίνηση, έχουν εγκαταλείψει τις χώρες τους και έχουν διασχίσει τα σύνορα (Διεθνής Αμνηστία, 2019). Πολλές φορές συγχέονται ή/και χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, είναι αναγκαία επομένως η διευκρίνισή τους:

«Πρόσφυγες»: Οι πρόσφυγες είναι άτομα τα οποία διαφεύγουν από ένοπλες συρράξεις ή διώξεις. Η κατάσταση στην οποία βρίσκονται είναι συχνά τόσο επικίνδυνη και δύσκολη που αναγκάζονται να διασχίσουν εθνικά σύνορα για να αναζητήσουν ασφάλεια σε γειτονικές χώρες. Αναγνωρίζονται συνεπώς σε διεθνές επίπεδο ως 'πρόσφυγες' και έχουν πρόσβαση στην παροχή βοήθειας από τα κράτη, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και άλλους οργανισμούς (UNCHR).

«Αιτούντες/ούσες άσυλο»: Ως αιτών/ούσα άσυλο ορίζεται το πρόσωπο που έχει εγκαταλείψει τη χώρα του/της και επιδιώκει προστασία από διώξεις και σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε άλλη χώρα, αλλά δεν έχει ακόμη αναγνωριστεί νομικά ως πρόσφυγας και αναμένει να λάβει απόφαση σχετικά με την αίτησή του ασύλου . Η αναζήτηση ασύλου συνιστά ανθρωπινό δικαίωμα. Αυτό σημαίνει ότι όλοι/ες πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να εισέλθουν σε άλλη χώρα για να ζητήσουν άσυλο (Διεθνής Αμνηστία).

«Μετανάστες/τριες»: Οι μετανάστες επιλέγουν να μετακινηθούν, όχι εξαιτίας κάποιας άμεσης απειλής διώξης ή θανάτου, αλλά κυρίως για να βελτιώσουν τη ζωή τους αναζητώντας καλύτερες εργασιακές συνθήκες ή, σε κάποιες περιπτώσεις, για να ενωθούν με μέλη της οικογένειάς τους που βρίσκονται ήδη στο εξωτερικό, όπως επίσης για εκπαιδευτικούς ή άλλους λόγους. Σε αντίθεση με τους πρόσφυγες που

φορά»⁴ στην Ευρωπαϊκή Ένωση έφτασε τα 1,26 εκατομμύρια⁵. Οι άνθρωποι αυτοί προέρχονται κυρίως από τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ. Η μετανάστευση προς τις ευρωπαϊκές χώρες δεν είναι «καινούργιο» φαινόμενο, ωστόσο η κατακόρυφη αύξηση των εισερχόμενων ροών από το 2015 ορίζεται ως «προσφυγική-μεταναστευτική κρίση», που απαιτεί αντιμετώπιση. Το προσφυγικό ζήτημα στον ευρωπαϊκό χώρο όμως, αποτελεί πλέον κάτι παραπάνω από μία «κρίση», αποτελεί «απειλή».

«Απειλή» σημαίνει «κίνδυνος». Η ύπαρξη «κινδύνου» σημαίνει απουσία «ασφάλειας». Η έννοια της ασφάλειας είναι ρευστή. Στις Διεθνείς Σχέσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα η έννοια της ασφάλειας στηριζόταν σε μια κρατο-κεντρική προσέγγιση, επηρεασμένη από τον ρεαλισμό τον φιλελευθερισμό και τον νέο-φιλελευθερισμό. Μεταψυχροπολεμικά, το τέλος του διπολισμού γέννησε την ανάγκη επαναπροσδιορισμού της «ασφάλειας». Την ανάγκη αυτή ήρθαν να καλύψουν μεταθετικιστικές προσεγγίσεις, στις οποίες η ασφάλεια δεν ορίζεται μόνο με στρατιωτικούς όρους. Στο πλαίσιο αυτό, έχουμε την ανάδυση του όρου «ασφαλειοποίηση»⁶ (securitisation). Η αναγωγή ενός θέματος σε ζήτημα ασφάλειας, γίνεται κατανοητή ως μια ακραία εκδοχή πολιτικοποίησης, αφού η αντιμετώπιση του προβλήματος δεν επιτυγχάνεται μέσα από καθημερινές πολιτικές πρακτικές, αλλά με την υιοθέτηση έκτακτων και πολλές φορές ακραίων μέτρων, που ωστόσο δικαιολογούνται λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης. Έτσι, ζητήματα όπως η μετανάστευση, η φτώχεια, το δημογραφικό, ο κίνδυνος εξάντλησης μη-ανανεώσιμων πηγών ενέργειας κ.ά. μπορούν να μετατραπούν σε «ζήτημα ασφαλείας» (Buzan, Wæver, and de Wilde, 1997). Η ασφαλειοποίηση επιτυγχάνεται τόσο μέσω πράξεων λόγου (speech acts) όσο και μέσω πρακτικών (security acts).

δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους με ασφάλεια, οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζουν αντίστοιχο εμπόδιο στην επιστροφή τους (UNCHR).

⁴ «Στην έννοια «αιτών/-ούσα άσυλο για πρώτη φορά» συμπεριλαμβάνονται τα άτομα που υπέβαλαν αίτηση ασύλου για πρώτη φορά σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ και δεν συμπεριλαμβάνονται οι αιτούντες που υποβάλλουν εκ νέου αίτηση (στο ίδιο κράτος μέλος)· ως εκ τούτου, η έννοια αυτή αντανακλά με μεγαλύτερη ακρίβεια τον αριθμό των νεοαφιχθέντων ατόμων που αιτούνται διεθνή προστασία στο κράτος μέλος που υποβάλλει τα στοιχεία» (Eurostat: Statistics Explained).

⁵ Βλ. «Η Ευρώπη και το προσφυγικό: Αιτήσεις Ασύλου», στο: https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2020

⁶ Αν και η ακριβής μεταφορά του όρου securitization στην ελληνική γλώσσα είναι «αναγωγή ενός ζητήματος σε ζήτημα ασφαλείας», τείνει να προτιμάται, για λόγους συντομίας, ο όρος «ασφαλειοποίηση». Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιηθούν και οι δύο αποδόσεις του όρου στην Ελληνική.

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ο κόμβος ασφάλεια-μετανάστευση- τρομοκρατία ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο. Η ΕΕ προκειμένου να συντηρηθεί το αφήγημα της «Ευρώπης της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης», η Ευρώπη «χωρίς σύνορα», προχώρησε σε ασφάλιση των εξωτερικών συνόρων της. Ο Donald Tusk⁷ είχε δηλώσει χαρακτηριστικά : *«Χωρίς αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων μας, οι κανόνες της Schengen δεν θα επιβιώσουν»*. Για να παραμείνει ο κοινός εσωτερικός ευρωπαϊκός χώρος ανοιχτός για *«όσες και όσους έχουν υποκειμενοποιηθεί και πιστωθεί ως “σώματα με σημασία” »* (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016), απαιτείται αυστηρότερος έλεγχος και καλύτερη διαχείριση των εισερχόμενων πληθυσμιακών ροών. Η Ευρώπη δεν θα μπορούσε να απαρνηθεί -βάσει των αξιών της- τη «φιλοξενία» σε όσους και όσες την έχουν ανάγκη, όμως είναι απαραίτητο, ερμηνεύοντάς τη μέσα από όρους της έννοιας της βιοπολιτικής του Foucault, να υπάρξει ένας *διαχωρισμός* μεταξύ «ξένου και παράσιτου».

Ο «εξευρωπαϊσμός της διαχείρισης των ροών» αποτυπώνεται μέσα από τη συγκεντρωτική διαχείρισή τους και ενσαρκώνεται από την ενίσχυση και αύξηση των μηχανισμών και συστημάτων ελέγχου. Στο «σύστημα ελέγχου», πέρα από τη συνεργασία με τρίτα κράτη (π.χ. Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας) η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρόσθεσε στους ήδη υπάρχοντες οργανισμούς διαχείρισης της μετανάστευσης, όπως την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), τον Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία στον Τομέα της Επιβολής του Νόμου (Europol), τον Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία στον Τομέα της Ποινικής Δικαιοσύνης (Eurojust), τον ανασχηματισμένο Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex) και τη δημιουργία κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης προσφύγων (hotspots) στις χώρες που απαρτίζουν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ και λαμβάνουν τον μεγαλύτερο όγκο μεταναστών/τριών και προσφύγων, με έμφαση στην Ελλάδα και στην Ιταλία.

Συγκεκριμένα, με την «απειλή της μεταναστευτικής-προσφυγικής κρίσης», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε, στις 15 Δεκεμβρίου 2015, την παράταση της δράσης του Frontex⁸ και τον μετονόμασε σε «Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής». Η στρατιωτικοποίηση του χώρου της Μεσογείου που ακολούθησε, με την αύξηση ανθρώπινου δυναμικού, εξοπλισμού και τεχνολογικών μέσων του Frontex,

⁷ πρώην Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (2014-2019).

⁸ Ο Frontex ιδρύθηκε το 2004 και λειτούργησε από το 2005 ως «Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας» στα Εξωτερικά Σύνορα.

μετέτρεψε την Ευρώπη σε “ Fortress Europe ”. Για όσες και όσους έφταναν στα εξωτερικά σύνορα, σε κράτη όπως Ελλάδα και η Ιταλία, δημιουργήθηκαν hotspots, δηλαδή κέντρα υποδοχής και καταγραφής προσφύγων, όπου ελέγχεται κατά πόσο το άτομο που έχει εισέλθει, ανήκει στην κατηγορία του πρόσφυγα, του μετανάστη ή του παράτυπου μετανάστη⁹.

Και οι δύο αυτές προσεγγίσεις φύλαξης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, στο πλαίσιο της «προσφυγικής κρίσης», έχουν ως πρωταρχικό στόχο την ασφάλεια των ανθρώπων αυτών και την παροχή ασύλου σε όσους και όσες το έχουν ανάγκη. Ο Frontex, οργανώνει, από κοινού με τα Κράτη Μέλη, επιχειρήσεις «έρευνας και διάσωσης», ενώ παράλληλα κοινοποιεί στις ενδιαφερόμενες εθνικές αρχές, στην Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol) και σε άλλους ευρωπαϊκούς οργανισμούς πληροφορίες σχετικά με την παράνομη διακίνηση μεταναστών, την εμπορία ανθρώπων ή τη τρομοκρατία. Τα hotspots από την άλλη μεριά, στοχεύουν στη γρήγορη ταυτοποίηση των αιτούντων και αιτουσών άσυλο, ως νομική-διοικητική, ανθρωπιστική και αστυνομική διαδικασία, με συγκεκριμένη χωροχρονική λογική.

Ωστόσο, η πραγματικότητα απέχει από την παραπάνω λογική. Με τα νησιά και τις παραμεθόριες περιοχές των κρατών μελών στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ να έχουν μετατραπεί σε διευρυμένα *Ellis Island*¹⁰ και τον αριθμό των θανάτων στη Μεσόγειο να αυξάνεται, παρατηρείται πως όχι μόνο δεν έχει επιτευχθεί η ζητούμενη «ασφάλεια», αλλά δημιουργούνται συνθήκες που την υπονομεύουν.

Στο σημείο αυτό, η φεμινιστική προσέγγιση, έρχεται να υπογραμμίσει τη σημασία της συμπερίληψης του φύλου, σε συνδυασμό με άλλες κοινωνικές κατηγορίες όπως εθνικότητα, ηλικία, σεξουαλικός προσανατολισμός κ.ά. στην εξέταση του φαινομένου της αναγκαστικής μετανάστευσης¹¹. «Παραδοσιακά» ο μεγαλύτερος αριθμός μεταναστών και προσφύγων αποτελούνταν από άνδρες. Το ποσοστό των

⁹ Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης (EMN) αναγνωρίζοντας ότι δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός, οριοθετεί την έννοια της παράτυπης μετανάστευσης ως την είσοδο, τη διαμονή ή/και την εργασία χωρίς την προαπαιτούμενη άδεια ή/και τα απαραίτητα έγγραφα που προβλέπονται από τους εθνικούς κανονισμούς που διαχειρίζονται τις μεταναστευτικές ροές (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2015).

¹⁰ Το Ellis Island, νησί στ' ανοιχτά του Μανχάταν, υπήρξε ο κύριος σταθμός υποδοχής των μεταναστών/τριών που έφταναν στην Αμερική, αναζητώντας μια καλύτερη τύχη, από τα τέλη του 19ου αιώνα και κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ου· παρέμεναν στο νησί μέχρι να εγκριθεί η παραμονή τους στις Η.Π.Α., διαφορετικά απελαύνονταν.

¹¹ «Αναγκαστική ή καταναγκαστική μετανάστευση»: Πρόκειται για έναν γενικό όρο, ο οποίος χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια «εξαναγκαστική» μεταναστευτική κίνηση. Διακρίνεται από το στοιχείο του φόβου για τη ζωή και την επιβίωση του ατόμου, που μετακινείται «εξαναγκαστικά», (π.χ. αφορά τόσο μετακινήσεις προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων προσώπων, όσο και μετακινήσεις ανθρώπων εξαιτίας φυσικών, περιβαλλοντικών, χημικών ή πυρηνικών καταστροφών, λιμών ή υλοποίησης αναπτυξιακών προγραμμάτων), (ΔΟΜ - Διεθνής Οργανισμός Μεταναστεύσεως, 2009).

γυναικών και των παιδιών στις προσφυγικές ροές προς την Ευρώπη το 2015 ωστόσο, έφτασε το 42% (UN Women). Στο πλαίσιο αυτό, το φύλο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο τόσο στην χάραξη πολιτικών (η ΕΕ υιοθετεί πολιτικές μη διάκρισης φύλων, “gender mainstreaming”) και την υιοθέτηση μέτρων για τη διαχείριση της προσφυγικής-μεταναστευτικής κρίσης, όσο και στις εμπειρίες των ατόμων μέσα από την ασφάλιση των συνόρων.

Η χρήση προβληματικών δυαδικοτήτων όπως αρρενωπότητα-πόλεμος, θηλυκότητα-ειρήνη, προστίθεται στον διαχωρισμό «ξένου-παράσιτου», ενισχύοντας έμφυλες ανισότητες. Στην προσπάθεια διαχωρισμού και «φιλτραρίσματος» των προσφυγικών ροών, επανέρχονται έννοιες όπως αυτή του «νομιμοποιημένου θύτη» και του «νομιμοποιημένου θύματος πολέμου», οι οποίες στηρίζονται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις και έμφυλες κατασκευές ρόλων όπως ο «άνδρας προστάτης», ο στρατιώτης που έχει χρέος να πολεμήσει και να πεθάνει για τη χώρα του, για την οικογένειά του από τη μια μεριά και η αδιαίρετη έννοια «γυναικόπαιδα» από την άλλη, που παραπέμπει σε αθώα θύματα από αλλότριες διαμάχες. Επιπλέον, μέσα από την ανθρωπιστική βοήθεια, στα πλαίσια φύλαξης των συνόρων, πολλές φορές παρατηρούνται νέο-αποικιακές προσεγγίσεις περιπτώσεων όπου «*λευκοί άνδρες έσωσαν μελαμψές γυναίκες από μελαμψούς άνδρες*» (Spivak, 1988).

Ταυτόχρονα, η αύξηση των μέτρων στη φύλαξη των εξωτερικών συνόρων, δημιουργεί νέες συνθήκες επισφάλειας, που εμπεριέχουν με τη σειρά τους έμφυλες κατηγοριοποιήσεις. Η έννοια της ευαλωτότητας εργαλειοποιείται από πολλαπλούς δρώντες, τόσο κατά τη διαδικασία διέλευσης των συνόρων (transit), όσο και κατά την παραμονή στα κέντρα ταυτοποίησης των χωρών υποδοχής. Έτσι, ο έλεγχος των συνόρων συνεχίζεται μέσα από τον έλεγχο των σωμάτων.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα εξεταστεί ***η ασφάλιση των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ ως αποτέλεσμα της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού σε ζήτημα ασφαλείας και ο ρόλος του φύλου σε αυτό***. Συγκεκριμένα θα εξεταστεί: 1) Πώς η μετανάστευση από θέμα «καθημερινής πολιτικής» μετατρέπεται σε θέμα «υψηλής διεθνούς πολιτικής»; 2) Ποια είναι η σχέση ασφαλείας-μετανάστευσης; (migration security nexus) 3) Πώς προσδιορίζεται η «προσφυγική κρίση» (2015-2022) και ποιες είναι οι πολιτικές της ΕΕ για την αντιμετώπιση της; και 4) Ποιες οι επιπτώσεις των πολιτικών αυτών στους μετακινούμενους πληθυσμούς μέσα από τον φακό του φύλου;

1.1 Ο Χάρτης Πορείας της εργασίας

Η εργασία ξεκινάει με την ανάλυση της μεθοδολογικής προσέγγιση που ακολουθήθηκε. Πιο συγκεκριμένα στην εργασία χρησιμοποιείται φεμινιστική, κριτική προσέγγιση για την ανάλυση της δευτερογενούς βιβλιογραφίας που συλλέχτηκε.

Ακολουθεί το πρώτο κεφάλαιο, όπου χαρτογραφείται το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας. Για την εξέταση της αναγωγής του προσφυγικού ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας, καθώς και για την εμπλοκή του φύλου σε αυτή τη διαδικασία και τις επιπτώσεις της στους μετακινούμενους πληθυσμούς, χρησιμοποιήθηκαν θεωρίες Διεθνών Σχέσεων (Σχολή Κοπεγχάγης, Σχολή Παρισιού), πολιτικής φιλοσοφίας (Derrida, Foucault) καθώς και φεμινιστικές θεωρίες (Butler, Ortner κ.ά.) .

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η πορεία των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη μετανάστευση και το άσυλο, καθώς και η «πρώτη φάση» της ασφαλειοποίησης του προσφυγικού, μέσα από συγκεκριμένα ομιλιακά ενεργήματα. Παράλληλα εξετάζεται η διαμόρφωση της έννοιας «προσφυγική κρίση» και πώς η θεσμοποίηση «κινήσεων ασφάλειας» επηρεάζει τις ευρωπαϊκές πολιτικές για την ισότητα των φύλων.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η «πρακτική» ασφάλιση των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ (στην περιοχή της Μεσογείου), μέσα από τον φακό του φύλου, καθώς και οι επιπτώσεις της στους προσφυγικούς πληθυσμούς κατά την προσπάθεια διέλευσής τους.

Το τέταρτο κεφάλαιο, ακολουθώντας κοινή συλλογιστική με το προηγούμενό του, εξετάζει τη δημιουργία των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης στην περιοχή της Μεσογείου, τις συνθήκες λειτουργίας τους, καθώς τις προκλήσεις που προκύπτουν για τα έμφυλα υποκείμενα που φιλοξενούνται στις δομές αυτές.

Στις Συμπερασματικές Παρατηρήσεις συζητείται η εντατικοποίηση της φύλαξης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, η οποία έχει διαφορετικές επιπτώσεις στα υποκείμενα αναλόγως του φύλου και υπονομεύει την ανθρώπινη ασφάλεια.

1.2 Μεθοδολογία

Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι η εξέταση της ασφάλισης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ ως αποτέλεσμα της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού σε ζήτημα ασφάλειας και ο ρόλος του φύλου σε αυτό. Για το σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκε συλλογή και ανάλυση δευτερογενούς βιβλιογραφίας η οποία προσεγγίστηκε αναστοχαστικά, υιοθετώντας μεταθετικιστικές, και φεμινιστικές προσεγγίσεις.

Η παρούσα εργασία λοιπόν, υιοθετεί τη μεταθετικιστική προσέγγιση και την κριτική θεώρηση. Η κριτική θεωρία *«δεν περιορίζεται στην εξέταση των κρατών και του διακρατικού συστήματος, αλλά εστιάζει ευρύτερα στο ζήτημα της ισχύος και της κυριαρχίας στον κόσμο»*, (Jackson, Sørensen, 2006: 362-364). Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, φεμινίστριες θεωρητικοί όπως οι Sandra Harding και Donna Haraway ανέπτυξαν τις θεωρίες τους σχετικά με τη διαδικασία παραγωγής της γνώσης (knowledge) και των υποκειμενικοτήτων (subjectivities). Η γνώση σύμφωνα με τη φεμινιστική προσέγγιση είναι εντοπισμένη (situated) και ενσώματη (embodied), προερχόμενη από πραγματικά σώματα (DeVault, 1996). Οι θεωρίες αυτές ουσιαστικά αντιτίθενται στη θετικιστική προσέγγιση βασιζόμενη εξολοκλήρου στις θέσεις των φερόμενων ως ειδικών, καθώς και στη ρεαλιστική προσέγγιση της ασφάλειας που στηρίζεται στην ένοπλη άμυνα των κρατών, στο πλαίσιο της διεθνούς αναρχίας (Jackson, Sørensen, 2006) και επιτρέπει την ορατικοποίηση και συμπερίληψη ποικίλων διαστάσεων που αφορούν την έννοια αλλά και την πραγματικότητα της ασφάλειας.

Πέρα από τις μεταθετικιστικές προσεγγίσεις, κομβικό στοιχείο της μεθοδολογικής προσέγγισης που υιοθετήθηκε αποτελεί η έννοια της διαθεματικότητας (intersectionality), (Crenshaw, 1989). Ο όρος αναφέρθηκε για πρώτη φορά από την Crenshaw (1989), για να δηλώσει τη διασταύρωση των ποικίλων μορφών υποτέλειας που βιώνονται από ένα υποκείμενο που βρίσκεται σε περισσότερες της μίας θέσεις κοινωνικής μειονεξίας. Οι κοινωνικές διακρίσεις υφίστανται σε δομικό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων και εκδηλώνονται μέσα από θεσμούς, οργανισμούς και νόμους ή και την οικογένεια (Yuval-Davis, 2006). Η διαθεματικότητα επομένως ήρθε να υπογραμμίσει τη διασύνδεση φυλής, φύλου, σεξουαλικότητας και κοινωνικής τάξης, στην εξέταση της «εμπειρίας» των γυναικών και των έμφυλων υποκειμένων γενικότερα. Έτσι, υπό το πρίσμα αυτό, η διαθεματική προσέγγιση

χρησιμοποιείται ως εργαλείο ανάλυσης σχέσεων ισχύος και κατηγοριών ταυτότητας (Cho et al., 2013). Αυτός ο φακός αποδεικνύεται χρήσιμος στη διερεύνηση των ζητημάτων της παρούσας εργασίας, καθώς καθιστά αντιληπτές τις διασταυρώσεις φύλου, φυλής, θρησκείας κ.λπ. με τα ζητήματα ασφάλειας που αναδύονται στις διαδικασίες διαχείρισης της προσφυγικής «κρίσης» και κυρίως στη διαδικασία ασφάλισης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ.

Η θεωρητικός Mieke Verloof (2013), μάλιστα, εξέτασε ακριβώς αυτή τη σχέση θεσμών και νόμων με τις διάφορες κατηγορίες ταυτοτήτων, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης: τόνισε τα κενά και τις ελλείψεις που μπορούν να δημιουργηθούν μέσα από την προσπάθεια υιοθέτησης ενιαίων γραμμών πολιτικής (“one size fits all” approach), σε μια ένωση κρατών με διαφορετικά κοινωνικο-πολιτικά και οικονομικά δεδομένα. Οι δομικές και ιστορικές συνθήκες άλλωστε διαφέρουν ανάλογα με το γεωγραφικό πλαίσιο (Naples, 2009).

Μέσω των παραπάνω προσεγγίσεων (και μέσω δευτερογενούς βιβλιογραφίας), εξετάστηκε η ασφάλιση των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, στο πλαίσιο της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού σε ζήτημα ασφάλειας, λαμβάνοντας υπόψη κυρίως τη διάσταση του φύλου. Μέσα από τη θεωρία της «ασφαλειοποίησης» (Barry Buzan, Ole Wæver, και Jaap de Wilde (Σχολή Κοπεγχάγης) και Didier Bigo (Σχολή Παρισιού)), η μετανάστευση (εδώ καταναγκαστική μετανάστευση) συζητήθηκε σε συνδυασμό με την ασφάλεια και υπό αυτό το πρίσμα, εξετάστηκαν οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ό,τι αφορά το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (CEAS), τον Frontex και τα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot approach).

Εκκινώντας λοιπόν από τη θέση πως η διαδικασία της ασφαλειοποίησης δεν αναλύεται μόνο δια της κρατοκεντρικής προσέγγισης, υιοθετήθηκε η φεμινιστική προσέγγιση της ασφάλειας η οποία επέτρεψε τη διερεύνηση των έμφυλων επιρροών στη λήψη αποφάσεων αλλά και στις επιπτώσεις που έχει η εφαρμογή τους. Λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία των ενσώματων εμπειριών των προσφύγων (όπως αυτές καταγράφονται και μελετώνται στη δευτερογενή βιβλιογραφία), στην ανάδειξη του ζητήματος της διαφοράς ρητορικής-πράξης αναφορικά με τις ευρωπαϊκές πολιτικές και πρακτικές, προχώρησα σε αναζήτηση δημοσιευμένων μελετών που διερευνούν τη διασταύρωση φύλου-ασφαλειοποίησης, προκειμένου να καταδειχθεί η διαλεκτική σχέση μεταξύ της ασφάλισης των ευρωπαϊκών συνόρων και της επισφάλειας των προσφύγων.

Καθώς η διαδικασία της ασφαλειοποίησης είναι πολυεπίπεδη και επαναλαμβανόμενη, η έρευνα οριοθετήθηκε χρονικά από το 2015-2022 και γεωγραφικά στην περιοχή της Μεσογείου. Η επιλογή αυτή βασίστηκε στο γεγονός ότι το 2015 θεωρείται από την πλειοψηφία των ερευνητών/τριών, καθώς κι από την ίδια την ΕΕ, ως σημείο καμπής της «προσφυγικής κρίσης», ενώ η Μεσόγειος έχει μετατραπεί σε πεδίο εφαρμογής βιοπολιτικών πρακτικών. Εντός αυτών των χωρικών και χρονικών ορίων, οι πρακτικές των Frontex και hotspot approach, αποτελούν «εργαλεία πρώτης γραμμής» στη διαδικασία ασφάλισης των συνόρων και οι πρακτικές τους επηρεάζουν άμεσα τους μετακινούμενους πληθυσμούς.

Συγκεντρώθηκε υλικό (μελέτες, έρευνες) που αφορούσε έμφυλες εμπειρίες των ανθρώπων στις τρεις διαδρομές της Μεσογείου · στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα της Ελλάδας, της Ιταλίας και της Ισπανίας στα hotspots και στις δομές φιλοξενίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεωρητικό πλαίσιο

Για να γίνουν κατανοητοί οι λόγοι που το προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα, διαμορφώνεται, στην Ευρώπη και αλλού, ως ζήτημα ασφάλειας, καθώς και οι επιπτώσεις που έχει η αναγωγή αυτή στους μετακινούμενους πληθυσμούς, είναι απαραίτητη η υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών-κοινωνικών και φεμινιστικών θεωριών, οι οποίες θα αποτελέσουν τον φακούς μέσα από τους οποίους θα προσεγγιστεί το ζήτημα.

Ξεκινώντας την εξέταση του θέματος της εργασίας από τη βάση του, την εντατικοποίηση δηλαδή της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού ζητήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε ζήτημα ασφάλειας, κυρίως από το 2015 και μετά, θα γίνει αρχικά αναφορά στην έννοια της «ασφαλειοποίησης», μέσα από θεωρίες διεθνών σχέσεων (Σχολή της Κοπεγχάγης και Σχολή του Παρισιού). Κατόπιν, στο πλαίσιο της διερεύνησης των κοινωνικο-πολιτικών αιτιάσεων της αναγωγής του προσφυγικού σε ζήτημα ασφάλειας, θα συζητηθούν έννοιες της πολιτικής φιλοσοφίας όπως αυτή της «βιοπολιτικής» του Michel Foucault και της «φιλοξενίας» του Jacques Derrida.

Τέλος, καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη της διαθεματικότητας του υπό εξέταση φαινομένου, διαθέτει και η διάσταση του «φύλου» (gender). Για τον λόγο αυτό, συμπεριλαμβάνονται, στα πλαίσια της θεωρητικής ανάλυσης, και βασικές φεμινιστικές

θεωρίες και όροι όπως η «έμφυλη ταυτότητα» και η έννοια της «ευαλωτότητας», σε συνδυασμό με μεταποικιακές φεμινιστικές θεωρίες. Ο κόμβος των παραπάνω θεωρητικών πεδίων, που σε μια πρώτη ανάγνωση φαίνεται να μην σχετίζονται μεταξύ τους, υπογραμμίζει τη διαθεματικότητα του ζητήματος · με τη σταδιακή θεωρητική αποδόμηση, επιτυγχάνεται η ανάδειξη του «φύλου» ως συντελεστή πολιτικό-κοινωνικών φαινομένων, όπως στην περίπτωση που εξετάζεται στην εργασία.

2.1 Θεωρίες «Ασφαλειοποίησης»

2.1.1 Σχολή Κοπεγχάγης.

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, της διπολικής αντιπαράθεσης ΗΠΑ-Σοβιετικής Ένωσης, στα τέλη της δεκαετίας του '80, οδήγησε στην έναρξη μιας ευρείας συζήτησης αναφορικά με την *έννοια της ασφάλειας*. Η νεορεαλιστική προσέγγιση της έννοιας, που βασίζεται κατά κύριο λόγο στην στρατιωτική απειλή, δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες για κατανόηση ενός πλέον ταχύτατα μεταβαλλόμενου κόσμου. Το κράτος έπαψε να αποτελεί τον πυρήνα του θεωρητικού πλαισίου της ασφάλειας · το αντικείμενο της ασφάλειας ή το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η ασφάλεια, διαφοροποιείται με την πάροδο του χρόνου.

Στο πλαίσιο αυτό, οι κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις (Σχολή της Κοπεγχάγης και Σχολή του Παρισιού), έρχονται να διευρύνουν το φάσμα των ζητημάτων ασφάλειας και κυρίως τις απόψεις για το ποιος ή τι πρέπει να θεωρείται αντικείμενο (referent) της ασφάλειας (Steans, 2016: 170-175).

Η Σχολή της Κοπεγχάγης (Copenhagen School), οφείλει την ονομασία της στην ερευνητική ομάδα του Copenhagen Peace Research Institute (COPRI). Το Ινστιτούτο ιδρύθηκε το 1984 από το κοινοβούλιο της Δανίας, με στόχο την προώθηση και ενίσχυση μιας διεπιστημονικής έρευνας για την ειρήνη και την ασφάλεια. Κεντρικά πρόσωπα του Ινστιτούτου ήταν οι ερευνητές Barry Buzan, Ole Wæver, και Jaap de Wilde (Sezal, 2019: 85). Η Σχολή της Κοπεγχάγης εμπλούτισε με καινοτόμες έννοιες τις Σπουδές Ασφάλειας, όπως «η αναγωγή ενός ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας» (securitization) και τα *ομιλιακά ενεργήματα* (speech acts), (Steans, 2016: 174).

Η Σχολή της Κοπεγχάγης, δεν απορρίπτει εν γένει τις παραδοσιακές, νεορεαλιστικές, προσεγγίσεις για την ασφάλεια, αλλά προβαίνει σε διεύρυνσή τους. Η κλασική κρατοκεντρική προσέγγιση της ασφάλειας, στηρίζεται στην έννοια της *επιβίωσης του κράτους* σε σχέση με την έκθεσή του σε υπαρκτές απειλές. Μέσω της νέας αυτής προσέγγισης ωστόσο, η ατζέντα της ασφάλειας, διευρύνεται πέραν της στρατιωτικής απειλής, με τη συμπερίληψη ποικίλων τομέων ανάλυσης (security sectors). Οι απειλές μπορεί να είναι πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές, θρησκευτικές κ.ά. Υποστηρίζεται λοιπόν πως ανάλογα με τη φύση της εκάστοτε απειλής, τα «αντικείμενα αναφοράς ασφάλειας» (πέραν του κράτους), είναι το περιβάλλον, η παγκόσμια φιλελεύθερη οικονομική τάξη, μεγάλες συλλογικότητες (έθνη ή και μειονότητες), θρησκείες και διεθνείς αρχές «*όπως το απαραβίαστο των συνόρων και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*». (Τζιφάκης, 2004: 33) .

Κάθε τομέας επομένως δέχεται και διαφορετική απειλή (όχι απαραίτητα αποκομμένη η μία από την άλλη): για παράδειγμα στον στρατιωτικό τομέα η απειλή απευθύνεται στο κράτος ή τον στρατό, στον πολιτικό τομέα η απειλή κατευθύνεται προς τη διακυβέρνηση, στον κοινωνικό τομέα οι απειλές αφορούν το έθνος, τη θρησκεία και γενικότερα την κοινωνική συνοχή (Sezal, 2019: 87) .

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία στη θεωρία της Σχολής της Κοπεγχάγης είναι πως δεν υποδεικνύει τι αξίζει να αποτελεί ζήτημα ασφάλειας ή όχι. Οι Buzan και Wæver (1997) τονίζουν πως δεν έχουν την ικανότητα να κρίνουν αντικειμενικά ποιο θέμα είναι πράγματι ζήτημα ασφάλειας, παρά μόνο να παρατηρήσουν τι *κοινωνικά κατασκευάζεται* ως τέτοιο. Επιχειρούν στην ουσία να περιγράψουν τη λογική της ασφάλειας, πώς δηλαδή θέματα καθημερινής πολιτικής μετατρέπονται σε ζητήματα ασφάλειας.

Στο πλαίσιο αυτό αναδύεται η έννοια της «ασφαλειοποίησης» (securitization), η αναγωγή δηλαδή ενός θέματος σε ζήτημα ασφάλειας. Η ύπαρξη απειλής, δημιουργεί μια επείγουσα κατάσταση, που δικαιολογεί τη χρήση έκτακτων και εξαιρετικών μέσων για την αντιμετώπισή του. Στο όνομα της αντιμετώπισης υπαρξιακών απειλών μπορούν να νομιμοποιηθούν μέτρα, που υπό κανονικές συνθήκες θεωρούνται αθέμιτα (π.χ. η δημιουργία φράχτη στα σύνορα ή απωθήσεις (pushbacks)). Η «ασφαλειοποίηση» γίνεται κατανοητή ως μια ακραία εκδοχή πολιτικοποίησης, καθώς η αντιμετώπιση του προβλήματος δεν επιτυγχάνεται μέσα από εγκατεστημένες πολιτικές πρακτικές, αλλά

με την υιοθέτηση μέσων εκτός των προκαθορισμένων κανόνων του παιχνιδιού, που ωστόσο δικαιολογούνται λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης (Τζιφάκης, 2004) .

Ενδιαφέρουσα πτυχή της θεωρίας της «ασφαλειοποίησης», καθώς και η πιο σημαντική συμβολή της έννοιας αυτής στις Σπουδές Ασφάλειας, είναι η περιγραφή του πώς το εκάστοτε ζήτημα «ασφαλειοποιείται» (becomes securitized). Αναδεικνύεται έτσι η σημασία των «ομιλιακών ενεργημάτων» (speech acts). Τα ομιλιακά ενεργήματα είναι *λεκτικές πράξεις*, ή αλλιώς ένα ομιλιακό ενεργήμα είναι μια επιτελεστική άρθρωση (Stears, 2016: 174). Ένα «ομιλιακό ενεργήμα», στο πλαίσιο της «ασφαλειοποίησης», είναι η λεκτική μέθοδος αναπαράστασης ζητημάτων ως υπαρξιακών απειλών για ένα αντικείμενο αναφοράς από κάποιον δρώντα (Buzan, Wæver, and de Wilde, 1997:25). Ο δρών (securitizing actor) μπορεί να είναι κάποιο άτομο ή κάποιος θεσμός, που πραγματοποιεί το «ομιλιακό ενεργήμα», ώστε να επιτευχθεί η αναγωγή ενός ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας. Αυτός ο δρών, δεν μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, αλλά πρέπει να είναι κάποιος άνθρωπος/θεσμός/φορέας, με εξουσία, που να νομιμοποιεί την πράξη αυτή, προκειμένου να ακουστεί και να γίνει αποδεκτή από το κοινό (Buzan, Wæver, and de Wilde, 1997:33-40).

Εφόσον το κοινό πεισθεί πως υπάρχει απειλή, τότε επιτυγχάνεται η νομιμοποίηση της χρήσης έκτακτων μέτρων για την διαχείρισή της. Η μεταφορά ενός ζητήματος από την πολιτική σφαίρα στην σφαίρα ασφάλειας κατοχυρώνει αυτομάτως τη μη αμφισβήτηση της κρισιμότητάς του κι έτσι οποιαδήποτε σχετική ενέργεια είναι θεωρητικά αποδεκτή. Για τη Σχολή της Κοπεγχάγης η ασφάλεια στην ουσία έχει αρνητική χροιά, σημαίνει πως υπήρξε αποτυχία διαχείρισης του εκάστοτε ζητήματος σε επίπεδο καθημερινής πολιτικής. Στόχος είναι η επιστροφή των ζητημάτων ασφάλειας στην κοινωνική/ πολιτική σφαίρα κι αυτό γιατί όταν κάτι ανάγεται σε ζήτημα ασφάλειας, δεν υπάρχει πλέον η δυνατότητα δημόσιου διαλόγου επί του θέματος. Στην περίπτωση αυτή ελλοχεύουν κίνδυνοι υπονόμησης των φιλελεύθερων δημοκρατιών και η «ασφαλειοποίηση» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο εξυπηρέτησης συμφερόντων συγκεκριμένων ελίτ, παρά του συλλογικού καλού (Buzan, Wæver, and de Wilde, 1997:29). Εξέχον παράδειγμα ασφαλειοποίησης αποτελεί η αναγωγή της μετανάστευσης ή/και της αναζήτησης ασύλου σε υπαρξιακή απειλή κατά της εθνικής κυριαρχίας και ταυτότητας των κρατών μελών της ΕΕ (Sezal, 2019: 89).

Η Σχολή της Κοπεγχάγης δέχθηκε, όπως οι περισσότερες θεωρίες άλλωστε, κριτική, με κυριότερη όλων το γεγονός ότι εστιάζει κυρίως στο *λόγο* και όχι στις

πράξεις «ασφαλειοποίησης». Ωστόσο, η θεωρία αυτή περιθωριοποίησε, την κρατοκεντρική προσέγγιση σε επίπεδο ανάλυσης και έθεσε τις βάσεις για την ανάδειξη κι άλλων διευρυμένων θεωριών ασφάλειας.

2.1.2 Σχολή του Παρισιού

Η Σχολή του Παρισιού, εξελίσσοντας τη σκέψη της Σχολής της Κοπεγχάγης, δεν περιορίζεται αυστηρά σε θεωρίες πολιτικής και διεθνών σχέσεων. Με επιρροές από τον Pierre Bourdieu και τον Michel Foucault, η θεωρία ασφαλειοποίησης, σύμφωνα με την προσέγγιση της συγκεκριμένης σχολής, αποτελεί κράμα διεπιστημονικής έρευνας μεταξύ πολιτικής κοινωνιολογίας και εγκληματολογίας. Η θεωρία αυτή, στηρίζεται κυρίως στην έρευνα του καθηγητή Didier Bigo (Sciences-Po Paris), μέσω των δημοσιεύσεών του στο γαλλόφωνο περιοδικό “Cultures & Conflits”· εξού και το όνομα «Σχολή του Παρισιού¹²».

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή η αναγωγή ενός ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας δεν πραγματοποιείται μόνο μέσω των «ομιλιακών ενεργημάτων», αλλά πλαισιώνεται και θεσμικά μέσω γραφειοκρατικών και πολιτικών διαδικασιών. Η χρήση του «λόγου» παραμένει σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας της «ασφαλειοποίησης», ωστόσο τονίζεται και η σημασία των «πράξεων», των «κινήσεων ασφάλειας» (securitizing moves), καθώς και τα κίνητρα των «δρώντων» (securitizing actors), (Sezal, 2019: 95-97).

Ο Didier Bigo στο άρθρο του “*Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease*”, αναλύει, μέσω του παραδείγματος της αναγωγής της μετανάστευσης σε ζήτημα ασφάλειας, τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ πολιτικών δρώντων, θεσμών, οργανισμών κ.λπ. . Η αυξανόμενη αποδοχή της μετανάστευσης ως ζήτημα ασφάλειας, δεν αποτελεί, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, ανταπόκριση στην επισφάλεια, στο έγκλημα και γενικότερα στις αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης: στην πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα μιας συνεχούς κατασκευής κοινωνικών απειλών και κινδύνων. Η κατασκευή αυτή εξασφαλίζει την διατήρηση του ελέγχου και κατ’ επέκταση της κυριαρχίας. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η

¹² Οι Didier Bigo και Emma McCluskey, εξέλιξαν την ονομασία της προσέγγισης αυτής σχετικά με την ασφαλειοποίηση, δημιουργώντας το ακρωνύμιο PARIS (Political Anthropological Research for International Sociology) approach (Bigo& McCluskey, 2018) .

λογική του ελέγχου και της επιτήρησης της μετακίνησης των ανθρώπων, συνοδεύεται από τη δημιουργία εξειδικευμένων οργανισμών και τη στελέχωσή τους από επιστήμονες, ειδικούς για τη διαχείριση γενικευμένων κρίσεων (management of unease) στην κοινότητα (Bigo, 2002: 63-64).

Κατά τον Bigo η αναγωγή της μετανάστευσης σε ζήτημα ασφάλειας, δεν είναι αποτέλεσμα ενός αυξανόμενου ρατσισμού ή των ρητορικών μίσους, αλλά στηρίζεται στην αντίληψη του κράτους, της κοινότητας ως «σώματος». Συνδέεται με τον φόβο των πολιτικών της απώλειας του συμβολικού ελέγχου των εδαφικών συνόρων. Ο φόβος αυτός δεν είναι ψυχολογικός, αλλά δομικός και πλαισιώνεται από τις νεοφιλελεύθερες θεωρήσεις όπου η *ελευθερία* συνδέεται πάντα με τον κίνδυνο και την επισφάλεια των ορίων της (Bigo, 2002: 65).

Η πλαισίωση του κράτους ως σώματος απειλούμενου από εισερχόμενες ροές ανθρώπων, είναι ένα πολιτικό αφήγημα που ενεργοποιείται κατά βούληση, ανάλογα με τις συνθήκες και τα συμφέροντα που επικρατούν σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η μετανάστευση είναι άλλοτε θεμιτή, ενισχύει την οικονομία, αποτελεί λύση σε προβλήματα όπως η γήρανση του πληθυσμού και άλλοτε παρουσιάζεται ως απειλή της ομοιογένειας, της κουλτούρας και των αξιών μιας χώρας ή κοινότητας.

Στο πλαίσιο της κυριαρχίας, οι αρμόδιες πολιτικές αρχές έχουν τον πλήρη έλεγχο καθημερινής μετακίνησης πληθυσμών από μία χώρα σε άλλη, μέσω της θέσπισης και της εφαρμογής νόμων. Ωστόσο, από τη στιγμή που πρακτικά δεν μπορούν να «σφραγίσουν» τα σύνορα, ο πλήρης έλεγχος ουσιαστικά δεν είναι ποτέ εφικτός, καθώς η απόφαση μετακίνησης εξαρτάται από τη βούληση του κάθε ατόμου· όταν οι αποφάσεις αυτές ανέρχονται σε χιλιάδες, οι αρχές γνωρίζουν πως αν κάποιος/α θελήσει να περάσει τα σύνορα στο τέλος θα βρει τρόπο να το κάνει.

Η ανάγκη διατήρησης του ελέγχου της μετακίνησης από τις αρχές καταλήγει σε ένα συγκεκριμένο και υψίστης σημασίας αποτέλεσμα: την αλλαγή του status των ατόμων αυτών, με το να διευρύνουν ή να περιορίζουν τις προϋποθέσεις διέλευσης ή/και παραμονής (σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο π.χ. η περιοχή Schengen). Έτσι το άτομο που θα εισέλθει «παράνομα» μετατρέπεται αυτομάτως σε «εχθρό» της πολιτείας. Η φιγούρα του «εχθρού» αλλάζει ανάλογα με τον τόπο και τη χρονική περίοδο. Τη δεκαετία του '20 ο «μετανάστης-εχθρός» στη Γαλλία προέρχονταν κυρίως από την Πολωνία και την Ιταλία, στις αρχές του 2000 από την Αλγερία. Αντιστοίχως, οι

Κούρδοι έχουν χαρακτηριστεί ως τρομοκράτες από τη Γερμανία, η Γαλλία όμως δεν έχει την ίδια στάση.

Από αυτή την οπτική, η σχέση ασφάλειας και μετανάστευσης βασίζεται σε σχέσεις ισχύος. Η διατύπωση του όρου «μετανάστης/τρια» (migrant) είναι πολιτική. Στην πραγματικότητα δεν αφορά ένα νομικό καθεστώς, άλλα την κατασκευή μιας κοινωνικής εικόνας (Bigo, 2002: 68-74). Η κατασκευή αυτή, όπως θα αναλυθεί παρακάτω στην εργασία, στηρίζεται όχι μόνο σε φυλετικά-εθνοτικά χαρακτηριστικά, αλλά εμπεριέχει και έμφυλες κατηγοριοποιήσεις και ρόλους.

Εν ολίγοις, η θεωρία της Σχολής του Παρισιού, διευρύνει την έννοια της αναγωγής ενός θέματος σε ζήτημα ασφάλειας δια της χρήσης «ομιλιακών ενεργημάτων», υπογραμμίζοντας τις θεσμικές πτυχές των «κινήσεων ασφάλειας».

2.2 Jacques Derrida «Ξένος ή Παράσιτο;»

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από το 2015 και μετά γίνεται όλο και πιο συχνά η χρήση της λέξης «κρίση» σε αναφορά στις αυξημένες μετακινήσεις μέσω κυρίως των ανατολικών εξωτερικών συνόρων της ΕΕ αλλά και των εξωτερικών συνόρων με τη Μεσόγειο. Στο πλαίσιο αυτής της «κρίσης», συμπεριλαμβάνεται η δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι αρμόδιες αρχές αναφορικά με την κατηγοριοποίηση των ανθρώπων σε μετανάστες/αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες (Spathopoulou, Carastathis & Tsilimprounidi, 2020).

Καθώς η Ευρώπη βρίσκεται αντιμέτωπη με μια κατ' ουσίαν «ανθρωπιστική κρίση¹³», θα ακολουθήσει ανάλυση της θεωρίας του Jacques Derrida σχετικά με την «ηθική της φιλοξενίας». Η έννοια της «φιλοξενίας» σε συνδυασμό με την θεσμοποίηση της «ασφαλειοποίησης του μεταναστευτικού-προσφυγικού», βάσει των παραπάνω θεωριών, περιγράφει τη διαχείριση του φαινομένου που λαμβάνει χώρα τα τελευταία 7 χρόνια στην Ευρώπη.

Για τον Γάλλο φιλόσοφο, η έννοια της «φιλοξενίας» χαρακτηρίζεται από ένα εννοιολογικό παράδοξο. Από τη μια μεριά ο νόμος της «ηθικής, απόλυτης φιλοξενίας» και από την άλλη μεριά η «υπό προϋποθέσεις φιλοξενία». Ορμώμενος από την επιβολή

¹³ Βλ. Humanitarian Coalition, “What Is a Humanitarian Emergency?”, στο: <https://www.humanitariancoalition.ca/what-is-a-humanitarian-emergency>

των «νόμων Ντεμπρέ» (1997) στους μετανάστες/τριες και σε όσους/ες δεν είχαν δικαίωμα διαμονής στη Γαλλία, σύμφωνα με τους οποίους η μη δήλωση άφιξης ή/και αναχώρησης οποιουδήποτε ξένου από τον ιδιοκτήτη του καταλύματος, οριζόταν ως «αδίκημα φιλοξενίας», προχώρησε σε μια επαναπροσέγγιση της έννοιας της «φιλοξενίας».

Πώς μπορεί η φιλοξενία να είναι αδίκημα σε μια ευρωπαϊκή χώρα; Ο Derrida εξετάζει την έννοια της φιλοξενίας –έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με μια ευρωπαϊκή ή ελληνο-ρωμαιο-αβρααμική «κληρονομιά»- σε συγκεκριμένα πολιτικοκοινωνικά πλαίσια, για να αναλύσει κριτικά την στάση των ευρωπαϊκών κρατών προς τους μετανάστες.

Σύμφωνα με τον Derrida, η έννοια της φιλοξενίας λοιπόν, στη δυτική παράδοση, διέπεται από μια αντίφαση. Αφενός, υπάρχει ο απροϋπόθετος, άγραφος νόμος, της απεριόριστης φιλοξενίας, που επιτάσσει να δεχτούμε τον *άλλον*, όποιος κι αν είναι αυτός, δηλαδή την παροχή φιλοξενίας σε όποιον τη ζητήσει χωρίς προϋποθέσεις, περιορισμούς ή ανταλλάγματα. Αφετέρου, υπάρχουν οι υπό προϋποθέσεις νόμοι της φιλοξενίας, που ορίζουν πως υπάρχει δικαίωμα, αλλά και καθήκον στην προσφορά φιλοξενίας, με συγκεκριμένους όμως όρους. Μια προϋπόθεση για παράδειγμα μπορεί να ορίζει το δικαίωμα εισόδου και διαμονής του ξένου. Το «δικαίωμα στη φιλοξενία» υπαγάγει την υποδοχή, το καλωσόρισμα, τη φιλοξενία του ξένου, σε ένα αυστηρά περιορισμένο πλαίσιο.

Το δικαίωμα αυτό ωστόσο δεν είναι απόλυτο· δεν αναγνωρίζεται ή παραχωρείται αυτοδικαίως ή απροϋπόθετα σε κάθε ξένο (Κακολύρης, 2013:40-41). Όπως έχει σημειώσει και η Hannah Arendt (στο DeGooyer et al., 2019), δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι δικαιώματα, απλώς επειδή είναι άνθρωποι. Η σύλληψη των δικαιωμάτων προϋποθέτει την ύπαρξη «κάποιου είδους ανθρώπινης φύσης», από την οποία «πηγάζουν τα δικαιώματα» (DeGooyer, et al., 2019: 19). Χωρίς το δικαίωμα στη φιλοξενία ή το δικαίωμα ασύλου, ο ξένος εισέρχεται στον «οίκο», σε μία χώρα, μόνο σαν «παράσιτο», μόνο παράνομα ή λαθραία.

Για τον Derrida (2006: 33-35, όπως αναφέρεται στο Κακολύρης, 2013:42) οι δύο έννοιες, απόλυτη/ απροϋπόθετη και υπό όρους φιλοξενία αλληλοσυμπληρώνονται, η μία προϋποθέτει την άλλη. «Η απόλυτη φιλοξενία απαιτεί να ανοίξω το σπίτι μου και να προσφέρω, όχι μόνο στον ξένο (εφοδιασμένο με ένα επώνυμο με το νομικό καθεστώς του ξένου κ.λπ.) αλλά και στον απόλυτα άγνωστο, ανώνυμο “άλλο”, χωρίς

να του ζητήσω αμοιβαιότητα (την ένταξή του σε μια συνθήκη) ή χωρίς να ζητήσω να μάθω ακόμη και το όνομά του» (2006: 33-35, όπως αναφέρεται στο Κακολύρης, 2013:42). Η ερώτηση «ποιο είναι το όνομά σου;» (ποιος είσαι δηλαδή, ποια είναι η ταυτότητά σου) από τον οικοδεσπότη, φαίνεται πολύ ανθρώπινη. Το να γίνεται όμως η συγκεκριμένη ερώτηση, προτού ως οικοδεσπότης, αποδεχθώ ή απορρίψω την υποχρέωσή μου να τον υποδεχτώ, σύμφωνα με τον Derrida σημαίνει πως εξαρτώ την ηθική μου υποχρέωση για φιλοξενία από εμένα τον ίδιο και τη γνώση που έχω για τον άλλον. Στην «πραγματική» φιλοξενία, δεν πρέπει να γίνονται διακρίσεις, πρέπει να υποδεχόμαστε τον άλλον όποιος κι αν είναι αυτός. Καθώς δεν μπορούμε να ορίσουμε ποιος θα είναι ο φιλοξενούμενός μας, ούτε το πώς θα συμπεριφερθεί, η απόλυτη φιλοξενία αποτελεί ρίσκο (ο άλλος μπορεί να καταστρέψει τον οίκο που τον φιλοξενεί).

Επομένως, χωρίς τους νόμους της «υπό προϋποθέσεις φιλοξενίας», η «απόλυτη φιλοξενία» θα κινδύνευε να παραμείνει αφηρημένη έννοια, μια ουτοπία. Για να υπάρξει εμπράκτως φιλοξενία, θα πρέπει να υπάρχει προσδιορισμός ορίων, εξουσιών, δικαιωμάτων και καθηκόντων. Δεν υπάρχει φιλοξενία χωρίς την κυριαρχία πάνω στο σπίτι, στη χώρα αυτού που την προσφέρει. Η κυριαρχία, η κυριότητα ενός χώρου, αποτελεί βασικό όρο δυνατότητας της φιλοξενίας, ενώ παράλληλα την περιορίζει. Η αλληλοσυμπλήρωση των δύο εννοιών έγκειται στην ανάγκη ύπαρξης ενός οικοδεσπότη με την απαραίτητη δύναμη και εξουσία που τον καθιστά ικανό και αρμόδιο να φιλοξενεί.

Επιπλέον όροι φιλοξενίας είναι ο χρόνος και ο περιορισμός στον αριθμό των φιλοξενούμενων. Ο οικοδεσπότης θα πρέπει να γνωρίζει για πόσο χρονικό διάστημα θα βρίσκεται ο ξένος στην περιοχή του. Το γεγονός πως ο ξένος αποκτά το δικαίωμα στη φιλοξενία, δεν σημαίνει πως μπορεί να φέρει όσους φίλους ή συγγενείς επιθυμεί. Οι όροι τίθενται από τον οικοδεσπότη. Στη φιλοξενία υπάρχει πάντοτε (μικρή ή μεγάλη) μορφή εχθρότητας. Την κατάσταση αυτή ο Derrida την αποκαλεί «φιλοεχθροξενία» («hostipitalité»¹⁴).

Κομβικό σημείο της θεωρίας του Derrida περί φιλοξενίας αποτελεί η διαπερατότητα των συνόρων, του κατωφλιού του σπιτιού. Είναι σημαντικό να υπάρχει η δυνατότητα διέλευσης των συνόρων, χωρίς να είναι απαραίτητη η εξαφάνισή τους.

¹⁴ «Η γαλλική και η αγγλική λέξη για τη «φιλοξενία» είναι «hospitalité» και «hospitality» αντίστοιχα ενώ και οι δύο προέρχονται από τη λατινική λέξη hospes, που σχηματίζεται από το hostis, που αρχικά σήμαινε τον «ξένο» και στη συνέχεια έλαβε την έννοια του εχθρού ή του «εχθρικού» ξένου (hostilis), και τη λέξη pets (potis, potes, potentia), το να έχει κάποιος δύναμη (Κακολύρης, 2013:45).

Ο οικοδεσπότης λοιπόν, έχει θέση ευθύνης καθώς διαχειρίζεται το κατώφλι του. Η πόρτα του σπιτιού μας είναι το όριο ανάμεσα στο μέσα και στο έξω· το άνοιγμά της καθορίζεται από τη δική μας δύναμη-εξουσία (rounoir). Στην πόρτα αυτή λαμβάνει χώρα το «δράμα» της ανταπόκρισης στο κάλεσμα του άλλου για φιλοξενία (Κακολύρης, 2013:44-46).

Κράτη Μέλη όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία, καθώς απαρτίζουν μέρος των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, αποτελούν ουσιαστικά το «κατώφλι» που περιγράφει ο Derrida, όπου και πραγματοποιείται η ταυτοποίηση των ατόμων και μετέπειτα ο διαχωρισμός τους σε πρόσφυγες και μη. Όπως χαρακτηριστικά έχει αναφέρει ο Jean Claude Juncker: «Χωρίς καταγραφή δεν υπάρχουν δικαιώματα. Είναι τόσο απλό και οι πρόσφυγες πρέπει να το ξέρουν» (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016: 20). Η δήλωση αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της έννοιας της «φιλοξενίας» του Derrida, αναφορικά με το προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη.

2.3 Michel Foucault και Giorgio Agamben περί Βιοπολιτικής

Στο πλαίσιο της «προσφυγικής-μεταναστευτικής κρίσης», ο καθορισμός του ποιος είναι «ξένος» και ποιος «παράσιτο» ανάγεται σε επίπεδο βιοπολιτικής. Όπως έχει αναλυθεί από τον Michel Foucault, βασικό χαρακτηριστικό της κλασσικής θεωρίας της κυριαρχίας αποτελεί το *δικαίωμα ζωής και θανάτου*. Η ζωή και ο θάνατος δεν αναλύονται ως φαινόμενα φυσικά, αλλά ως άμεσα συνδεδεμένα με την πολιτική εξουσία. Ο *υπήκοος* δεν είναι αυτοδικαίως ούτε νεκρός ούτε ζωντανός, ο *ηγεμόνας* (εδώ οι αρμόδιες πολιτικές αρχές) είναι αυτός που ορίζει ποιος έχει το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο. Η ουσία του δικαιώματος συλλήβδην εμπεριέχεται στο δικαίωμα του ηγεμόνα να θανατώσει, δεν επιτρέπει σε κάποιον να ζήσει ή να πεθάνει, αλλά ορίζει ποιος θα οδηγηθεί στο θάνατο ή θα του επιτραπεί να ζήσει· πρόκειται για ένα δικαίωμα «απονομής δικαιοσύνης διά της σπάθης» (Φουκό, 2002: 294-295).

Το ζήτημα της ασφάλειας κατά τον Foucault¹⁵ αφορά την *προστασία του συλλογικού συμφέροντος απέναντι στα ατομικά συμφέροντα*: ένα παιχνίδι μεταξύ ασφάλειας/ελευθερίας, που ρυθμίζεται κάθε φορά από το συμφέρον του συνόλου.

¹⁵ Κοινό σημείο με τη Σχολή του Παρισιού· ο Didier Bigo επηρεάστηκε από τις θεωρίες τόσο του Foucault, όσο και των Pierre Bourdieu και Jacques Derrida (Sezal,2019: 101).

(Foucault, 2012: 77-78). Η βιοπολιτική κατηγοριοποιεί *τους εχθρούς της ασφάλειας* σε απειλές για τη δημόσια υγεία, τον πλούτο και την ευημερία του συνολικού πληθυσμού, επομένως ο «θάνατος του άλλου - εκείνου που έχει καταταχθεί ως επικίνδυνος, ανεπαρκής ή μολυσμένος- θα εξαγνίσει τη ζωή του υπόλοιπου συνόλου». Με την άνοδο της έννοιας της βιοπολιτικής, ο πόλεμος παύει να αποτελεί ένα βίαιο συμβάν κάπου έξω, αλλά λαμβάνει χώρα μέσα στην ίδια μας την καθημερινότητα. Ο εχθρός έτσι, δεν νοείται σε ένα μιλιταριστικό πλαίσιο, αλλά βρίσκεται μέσα στο κοινωνικό σώμα (Howell, Ritcher-Monpetit, 2019: 5).

Στη βιοεξουσία, η κυρίαρχη τομή ανάμεσα στα στοιχεία που πρέπει να ζήσουν και σε εκείνα που πρέπει να πεθάνουν είναι ο ρατσισμός. Η έννοια του ρατσισμού στη θεωρία του Foucault δεν σχετίζεται με την *«απλή και παραδοσιακή περιφρόνηση ή το μίσος των φυλών μεταξύ τους [...] Ο ρατσισμός αφορά τη λειτουργία του κράτους, το οποίο είναι υποχρεωμένο να χρησιμοποιεί τη φυλή, την εξόντωση των φυλών και την κάθαρση της φυλής, για να ασκεί την κυριαρχική του εξουσία»* (Φουκό, 2002:313, 318).

Στην πολεμική σχέση μεταξύ του *εμείς και οι άλλοι* «όσο πιο πολλούς αφήσεις να πεθάνουν, τόσο περισσότερο, για το λόγο αυτό, εσύ θα ζήσεις». Ο θάνατος, δεν αναφέρεται στο φυσικό συμβάν όπως προαναφέρθηκε. Ο όρος θανάτωση, δεν περιέχει μόνο «την άμεση δολοφονία, αλλά και όλες τις μορφές έμμεσης δολοφονίας: την έκθεση σε θανάσιμο κίνδυνο, τον πολλαπλασιασμό των θανάσιμων κινδύνων ή, πολύ απλά, τον πολιτικό θάνατο, τον εξοστρακισμό, την απόρριψη κ.λπ. ...» (Φουκό, 2002:314-316).

Η κυριαρχία ενός κράτους επομένως, ξεπερνά αυτή της εδαφικής έννοιας, του ελέγχου του χώρου και εστιάζει στην κυριαρχία του πληθυσμού που βρίσκεται στον χώρο αυτό, στον έλεγχο των ίδιων των σωμάτων. Η φράση *«Ένας πρόσφυγας αποτελεί ηρωική φιγούρα και είναι ευπρόσδεκτος για άσυλο. Εκατό είναι πρόβλημα. Χιλιάδες είναι απειλή»* (Wallace, 1991, στο Kinvall, 2015:516) ίσως μπορεί να αποδώσει το τι συνιστά προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη σήμερα.

Τα μέσα ασφαλειοποίησης του προσφυγικού όπως θα αναλυθούν παρακάτω, περικλείουν στο πλαίσιο της έννοιας της βιοπολιτικής του Foucault και αυτή της *γυμνής ζωής* (bare life) του φιλοσόφου Giorgio Agamben.

Ο Agamben, βασιζόμενος στην έννοια της βιοπολιτικής του Foucault, αναπτύσσει την έννοια της *γυμνής ζωής*, εξετάζοντας το πώς η *φυσική ζωή* εμπλέκεται στους μηχανισμούς και στους υπολογισμούς της κρατικής εξουσίας. Όπως αναλύθηκε

και παραπάνω, η θεωρία της βιοπολιτικής εξηγεί την «ταυτόχρονη δυνατότητα να προστατεύεται η ζωή και να νομιμοποιείται το ολοκαύτωμα». Η εξουσία εντοπίζεται τόσο στα σώματα των υποκειμένων όσο και στις μορφές ζωής τους. Οι τεχνολογίες άσκησης της βιοπολιτικής περιλαμβάνουν και τη διαδικασία της υποκειμενοποίησης, που «ωθεί το άτομο να αγκιστρωθεί στην ταυτότητά του, και στη συνείδησή του, και ταυτοχρόνως, σε μια εξουσία εξωτερικού ελέγχου». Επομένως, θα μπορούσε κανείς να πει, πως η ίδια η δημιουργία του βιολογικού υποκειμένου είναι ο πυρήνας της δραστηριότητας της κυρίαρχης εξουσίας (Agamben, 2018: 19-25).

Η *γυμνή ζωή* δομείται μέσα από τη σύζευξη των εννοιών «κατάσταση της εξαίρεσης» και *«homo sacer»*. Η «κατάσταση της εξαίρεσης» αναφέρεται στην ανάγκη ύπαρξης μιας προϋπόθεσης έξω από την κατάσταση που η έννομη τάξη ορίζει ως κανονική. «Το κανονικό δεν αποδεικνύει τίποτε, η εξαίρεση αποδεικνύει τα πάντα». Κάθε κανόνας έχει και μία εξαίρεση. Έτσι ο κυρίαρχος, χρησιμοποιεί την κατάσταση της εξαίρεσης, για να δημιουργήσει και ταυτόχρονα να εγγυηθεί την κατάσταση. Το δίκαιο για να διατηρήσει την ισχύ του, χρειάζεται την κατάσταση της εξαίρεσης· χωρίς να αποκλείει την εξαίρεση, ο κανόνας «εφαρμόζεται στην εξαίρεση απεφαρμοζόμενος, δηλαδή μέσω της μη τήρησής του, της ανάκλησής του από αυτή» (Agamben, 2018: 38-41).

«*Homo sacer*», ο ιερός και καταραμένος άνθρωπος, αιγιματική φιγούρα του ρωμαϊκού δικαίου, είναι αυτός που βάσει νόμου έχει κριθεί ένοχος, μπορεί να θανατωθεί, όχι όμως να θυσιαστεί, καθώς έχει αποκλειστεί από το κοινωνικό σύνολο ως μιαρός και κατ' επέκταση ανίερος. Πρόκειται για μια διπλή εξαίρεση, της φονευσιμότητας και της αθυτότητας, που αποτελεί την αρχή της κλασικής πολιτικής. Ούτε πολιτική ζωή ούτε φυσική ζωή, η αλληλεπίδρασή τους είναι αυτό που συνθέτει την ιερή ζωή.

Τα τελευταία επτά χρόνια η διαχείριση του προσφυγικού τόσο από την ΕΕ όσο και από τα Κράτη Μέλη, εμπεριέχει μορφές βιοπολιτικής· τα σύνορα μετατρέπονται σε βιοπολιτικά όρια, με βιοπολιτικές επιπτώσεις στους μετακινούμενους πληθυσμούς, ενώ ο διαχωρισμός του πρόσφυγα-παράτυπου μετανάστη (ξένος ή παράσιτο), αποτελεί την αποκρυστάλλωση της έννοιας της εξαίρεσης (Topak, 2020).

2.4. Έμφυλες ταυτότητες και ευαλωτότητα

Στην παραπάνω ανάλυση των θεωριών του Agamben και του Foucault, έγινε αναφορά στην υποκειμενοποίηση, και στην υιοθέτηση ταυτοτήτων, στα πλαίσια άσκησης βιοπολιτικής. Οι ταυτότητες των ατόμων που εισέρχονται στον ευρωπαϊκό χώρο αποτελούν «φίλτρο» για τη χορήγηση ασύλου ή μη και κατ' επέκταση την παραμονή τους στην ΕΕ. Η έννοια της ταυτότητας στην εργασία αυτή δεν περιορίζεται σε αυτή του επίσημου εγγράφου, αλλά επεκτείνεται στην κοινωνική, θρησκευτική και κυρίως έμφυλη ταυτότητα.

2.4.1. Η έννοια των έμφυλων ταυτοτήτων

Οι διαφορές βιολογικού και κοινωνικού φύλου έχουν αναλυθεί ποικιλοτρόπως από τη φεμινιστική θεωρία. Το γεγονός ότι βιολογικό και κοινωνικό φύλο, τις περισσότερες φορές, συγχέονται, οδηγεί στην κοινωνική κατασκευή του δεύτερου. Η αλληλένδετη αυτή σχέση των δύο εννοιών κατέληξε να θεωρείται «κοινή λογική» (Steans: 2016, 19-21). Αποτέλεσμα της αποδόμησης της σύζευξης των δύο εννοιών, μέσω κονστρουκτιβιστικής ανάγνωσης, είναι ότι «το βιολογικό φύλο αποτελεί λογοθετική απόρροια-και όχι φυσική προϋπόθεση-του κοινωνικού». Επομένως το βιολογικό δεν δεσμεύει το κοινωνικό, τα κοινωνικά φύλα δεν χρειάζεται να ευθυγραμμίζονται με το βιολογικό, δεν είναι απαραίτητο οι κοινωνικές κατηγορίες άνδρας-γυναίκα να υιοθετούν πολιτική και πολιτισμική ερμηνεία του αντίστοιχου βιολογικού σώματος (Butler, 1987,1990 στο Αθανασίου, 2006: 23). Με λίγα λόγια όπως το βιολογικό φύλο κατασκευάζεται από τη φύση, το κοινωνικό φύλο κατασκευάζεται από την κοινωνία (Butler 1990, στο Yuval-Davis, 2013). Έτσι, ό,τι φαίνεται «φυσικό» είναι στην πραγματικότητα αποτέλεσμα κοινωνική εκμάθησης· η «αρρενωπότητα» και «θηλυκότητα» είναι «αποτέλεσμα των διαφορών που δεν είναι φυσικές, αλλά έχουν διδαχθεί τα υποκείμενα», (Τζων Στιούρατ Μιλ & Χάριετ Τέυλορ Μιλ, στο Χαλκιά, 2011: 57).

Στη διεθνή αρένα, όπου κυρίαρχοι δρώντες είναι τα έθνη κράτη, των οποίων η δομή βασίζεται στην υιοθέτηση και διαίωνιση κοινωνικών ταυτοτήτων (μέσα σε αυτές και αυτή του φύλου), έμφυλες στερεοτυπικές αντιλήψεις συνεχίζουν να επικρατούν πολλές φορές στην πράξη, παρά την όποια πρόοδο μπορεί να έχει σημειωθεί σχετικά

με την εξάλειψή τους. Το σώμα αποτελεί κομβικό σημείο. Οι ιδιαίτερες φυσικές αναπαραγωγικές λειτουργίες των γυναικών, η ικανότητά τους δηλαδή να γεννούν, να δίνουν ζωή, συνδέει το γυναικείο φύλο με τη φύση. Οι κοινωνικοί τους ρόλοι επομένως θεωρείται ότι πλησιάζουν περισσότερο προς τη φύση, συνδέοντάς τες με τον οικιακό, ιδιωτικό χώρο. Αντιθέτως οι άνδρες, μη έχοντας παρόμοια «φυσική» βάση (π.χ. τον θηλασμό, που αποτελεί μέρος της φροντίδας των παιδιών), δραστηριοποιούνται σε θρησκευτικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο (Ortner, 1994). Καταλήγουμε έτσι στο διαχωρισμό των ρόλων της μητέρας και του «κουβαλητή» (breadwinner).

Αντίστοιχος διαχωρισμός των έμφυλων ρόλων, βασισμένος στον βιολογισμό του φύλου, είναι κι αυτός της Jean Elshtain (1982), των Δίκαιων Πολεμιστών (Just Warriors) και Όμορφων Ψυχών (Beautiful Souls). Η συγκεκριμένη ουσιακρατική κατασκευή, βασισμένη στις διχοτομήσεις αρσενικού-θηλυκού και αρρενωπότητας-θηλυκότητας, συναντάται πολύ συχνά σε κείμενα εφαρμοσμένης πολιτικής, πολιτικών και ακαδημαϊκών λόγων/ομιλιών, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς και στον καθημερινό λόγο. Η σύνδεση της θηλυκότητας με την ειρήνη και της αρρενωπότητας με τον πόλεμο υπάρχει συστηματικά σε όλα τα αφηγήματα ειρήνης-πολέμου (Steans, 2016: 141). Οι «Όμορφες Ψυχές» είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την καλοσύνη και την αγνότητα, αποκομμένες εντελώς ή/και εν μέρει από τον κόσμο και την κοινωνική πραγματικότητα· κάτι το αγιοποιημένο, τέλειο και ταυτόχρονα παθητικό. Οι «Δίκαιοι Πολεμιστές», χαρακτηρίζονται από σκληρότητα και βιαιότητα, όμως όλα αυτά στο πλαίσιο ενός καθήκοντος υπεράσπισης, της τιμής, της δικαιοσύνης, της κυριαρχίας (Elshtain, 1982).

Στο προσφυγικό ζήτημα, που ταλανίζει την Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, τέτοιου είδους ουσιακρατικές έμφυλες κατηγοριοποιήσεις εντοπίζονται και στη διαχείρισή του. Σε συνδυασμό με τις θεωρίες «ασφαλειοποίησης» που αναλύθηκαν προηγουμένως, στερεοτυπικές αντιλήψεις όπως αυτές των «Όμορφων Ψυχών» και των «Δίκαιων Πολεμιστών», οδηγούν σε ιδέες «νομιμοποιημένων και μη νομιμοποιημένων θυμάτων πολέμου» (legitimate and non-legitimate victims of war), μέσω της κατασκευής του σχήματος «άνδρας-θύτης» και «γυναίκα-θύμα». Στερεοτυπικές αντιλήψεις δομούν ιεραρχήσεις μεταξύ των εισερχόμενων ροών, αναφορικά με την κινητικότητά τους, τόσο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους προς την Ευρώπη, όσο και στην είσοδό τους στον ευρωπαϊκό χώρο (Tastsoglou et al, 2021:4).

Επιπλέον, πέρα από τις ιεραρχήσεις θηλυκού-αρσενικού, βιολογικές και κοινωνικές πτυχές του φύλου υπήρξαν η βάση και για φυλετικές ιεραρχήσεις (κατάλοιπα των οποίων παρατηρούνται μέχρι και σήμερα). Πιο συγκεκριμένα, μέσω της μεταποικιακής φεμινιστικής θεωρίας έχουν αναδειχθεί σύνθετες διασταυρώσεις φύλου, φυλής, εθνότητας, μεταποικιακής και νεοαποικιακής κυριαρχίας (Αθανασίου, 2006:49).

Η διχοτομία «φύση-πολιτισμός», «σώμα-νους», όπως αναλύθηκε από την Ortner (1994), επεκτείνεται στο σημείο αυτό και πέρα από το δίπολο «γυναίκα-άνδρας». Το ανθρώπινο σώμα και η εξέτασή του, αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία εσωτερικών ιεραρχήσεων του εθνικού πολιτικού σώματος. Μέσα από τις πολιτισμικές εννοιολογήσεις του φύλου και της φυλετικότητας, επικυρώνεται και ενισχύεται η εθνική ταυτότητα.

Η βιοπολιτική, με διαδικασίες επιτήρησης, ελέγχου και ιατροκοποίησης του κοινωνικού σώματος, αναδύθηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στις δυτικές κοινωνίες. Με το νομιμοποιητικό μανδύα της ιατρικής έρευνας μέσω της επιστήμης της ανατομίας, θέτονται οι βάσεις για την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία. Η ανατομία δημιούργησε και επικύρωσε την ευρωπαϊκή εικονοποιία και τους μύθους γύρω από τα όρια του «ανθρώπινου» και του «ζωώδους».

Στην ουσία πρόκειται για την έναρξη ενός «βιολογικού αναγωνισμού του πολιτισμού», μέσα από τον οποίο προέκυψε η δημιουργία εξελικτικής κλίμακας¹⁶, ώστε να κατοχυρωθεί η εκ φύσεως ανωτερότητα της λευκής φυλής. Με βάση αυτή την ταξινομική (όχι εξελικτική) κλίμακα ο «Νέγρος» τοποθετήθηκε μεταξύ πιθήκου και Ευρωπαίου. Μέσω της παρατήρησης του σώματος και κυρίως των γεννητικών-«πιθηκοειδών» όπως χαρακτηρίστηκαν- οργάνων, η συγκριτική ανατομία συνδέθηκε με τους αναπτυσσόμενους λόγους για τη σεξουαλικότητα, την ανηθικότητα, τη σχέση φύλου και φυλής. Έτσι οι μη Ευρωπαίοι χαρακτηρίζονταν ως υπερ-σεξουαλικοί, απολίτιστοι, «άγριοι» και άρα ιεραρχικά κατώτεροι, δομώντας τις βάσεις του φυλετικού ρατσισμού (Αθανασίου, 2011).

Η σημασία της κοινωνικής ταυτότητας είναι η ικανοποίηση της ανάγκης του ατόμου για την ένταξή του σε ένα σύνολο. Στο πλαίσιο αυτό, μια ταυτότητα μπορεί να ενώνει, αλλά και να διαχωρίζει. Χρησιμοποιώντας τη φράση του Frantz Fanon (1982)

¹⁶ Κύριος εμπνευστής της ο Georges Cuvier, Γάλλος ζωολόγος και συγκριτικός ανατόμος του 19^{ου} (Αθανασίου, 2011).

«Γεννημένοι τεμπέληδες, γεννημένοι ψεύτες, γεννημένοι κλέφτες, γεννημένοι εγκληματίες.[...] Είναι δύσκολο να το καταλάβεις, αλλά είναι επιστημονικά εξακριβωμένο», γίνεται κατανοητή η εισχώρηση του μύθου του απολίτιστου «Άλλου» στον δυτικό κόσμο. Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που έχουν δημιουργηθεί μέσα από την διαπλοκή έμφυλων, φυλετικών και άλλων κοινωνικών ταυτοτήτων, διαφαίνονται και στο προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα στον ευρωπαϊκό χώρο, πολλές φορές με την αναβίωση οριενταλιστικών προσεγγίσεων (Gray, 2019) · οι άνδρες συνδέονται συνήθως με την εγκληματικότητα, τη βία και την υπερσεξουαλικότητα και οι γυναίκες παρουσιάζονται συχνά ως άβουλες, θύματα, που πρέπει να σωθούν, θυμίζοντας μια σύγχρονη προσέγγιση της ανάλυσης της Gayatri Spivak όπου «λευκοί άνδρες έσωσαν μελαμψές γυναίκες από μελαμψούς άνδρες» (Griffiths,2015).

Η διχοτόμηση μεταξύ του «Εμείς» και οι «Άλλοι», αποτελεί μέρος της αναγωγής του προσφυγικού-μεταναστευτικού σε ζήτημα ασφάλειας (Ibrahim,2005), όπως θα αναλυθεί στο υπόλοιπο της εργασίας, ενώ παράλληλα έντονες είναι οι διακρίσεις λόγω φύλου μεταξύ των μετακινούμενων πληθυσμών, σε ευάλωτους/ες και μη.

2.4.2. Η έννοια της Ευαλωτότητας

Στο σημείο αυτό, αξίζει να εξεταστεί η έννοια της ευαλωτότητας, καθώς αποτελεί κομβικό σημείο, σε συνδυασμό με το φύλο στη διαλογή των «ξένων και των παρασίτων».

Η έννοια της ευαλωτότητας, εμφανίστηκε κατά κύριο λόγο τη δεκαετία του '80 από τις «περιβαλλοντικές επιστήμες αναφορικά με την επίδραση των φυσικών ή οικονομικών καταστροφών στους ανθρώπινους πληθυσμούς». Ωστόσο, η έννοια αυτή έχει μετασηματιστεί και χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως από ειδικούς σε διαφορετικά πεδία: σε υγειονομικό, νομικό, πολιτικό, οικονομικό επίπεδο κλπ.

Σε πολιτικό επίπεδο, με την ανάδυση της «κοινωνίας του ρίσκου» τη δεκαετία του '90 (risk society) πολιτικά συμφέροντα και ευαλωτότητα διαπλέκονται (Turner, 2019:4). Με την άνοδο αυτού που η Miriam Ticktin (2011) έχει ονομάσει «πολιτική της φροντίδας», η ευαλωτότητα παίζει καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση μιας «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης». Διεθνείς οργανισμοί, ΜΚΟ, θεσμοί, στρατός και

κράτη αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους για το καλό όσων *σωμάτων* υποφέρουν (*suffering body*). Μέσω της ηθικής νομιμοποίησης των «πονεμένων σωμάτων»¹⁷, επιτυγχάνεται ο πολυπόθητος έλεγχος των μετακινούμενων πληθυσμών στις πολιτικές μετανάστευσης, μέσω της ιεράρχισής τους (Ticktin, 2011). Εστιάζοντας στην ευαλωτότητα, το βάρος μετατοπίζεται από τον δημιουργό της, στην ίδια την κατάσταση· είναι σαν να μην υπάρχουν «θύτες», αλλά μόνο «θύματα» (Turner, 2019:4).

Στη φεμινιστική θεωρία, η Judith Butler (2004) προσεγγίζει την έννοια της ευαλωτότητας διαχωρίζοντάς την σε οντολογική και καταστατική ευαλωτότητα (ontological and situational vulnerability)· εν ολίγοις μια διαφοροποίηση μεταξύ της ευαλωτότητας που αποτελεί κατάσταση ζωής (precariousness) , και επισφάλειας που είναι μέρος συγκεκριμένων κατασκευών ισχύος (precarity), (Cole, 2016: 266). Η Butler κάνει λόγο για την παγκοσμιότητα της ευαλωτότητας, ορίζοντάς την ως σύμφυτη με την ανθρώπινη κατάσταση, καθώς η ίδια η ανθρώπινη ύπαρξη, κάτω από συγκεκριμένες πολιτικές συνθήκες μπορεί να υποβαθμιστεί ή μέχρι και να εξαλειφθεί (Butler, 2009, στο Turner, 2019).

Αυτή ακριβώς η παγκοσμιότητα που περιγράφει η Butler είναι ταυτόχρονα απαραίτητο στοιχείο της νομιμοποίησης που αναφέρει η Ticktin στο έργο της. Μέσω της ολικής αποδοχής της ευάλωτης κατάστασης ενός ατόμου, το άτομο αυτό μπορεί να οριστεί ως «ευάλωτο». Ταυτόχρονα, ενώ η ευαλωτότητα είναι μέρος της ανθρώπινης κατάστασης (και ως αποτέλεσμα μέρος κοινωνικής και κρατικής ευθύνης), είναι και έμφυλη. Με τις εμπειρίες ανδρών και γυναικών να διαφέρουν σε διάφορα επίπεδα, η «προσφυγιά» δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση (Tastsoglou et al., 2014: 68).

Η Σύμβαση της Γενεύης (1951) για το Καθεστώς των Προσφύγων (Convention on the Status of Refugees), βάσει της οποίας έχουν δομηθεί διεθνώς οι πολιτικές και οι νόμοι σχετικά με τους πρόσφυγες, δεν ορίζει ξεκάθαρα την έννοια της ευαλωτότητας, ούτε περιλαμβάνει αναφορές σχετικά με το βιολογικό ή το κοινωνικό φύλο, ή με τις ανάγκες ή/και ευαλωτότητες λόγω φύλου στους προσφυγικούς πληθυσμούς. Παρ' όλα αυτά, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες έχει εκδώσει ένα σύνολο οδηγιών αναφορικά με συγκεκριμένες ομάδες προσφύγων ανάλογα με το φύλο, την ηλικία ή κάποιο είδος αναπηρίας, συνιστώντας ειδική μεταχείριση για τις

¹⁷ Σύμφωνα με την Ticktin το τι θεωρείται «σώμα που υποφέρει», διαφέρει ανάλογα με το κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, οικονομικό και ιστορικό πλαίσιο και είναι έντονα εμφολοποιημένο, σεξουαλικοποιημένο και φυλετικοποιημένο . Επιπλέον, κάθε φορά το σώμα που αναγνωρίζεται ως “suffering body”, πρέπει να έχει την «ηθική νομιμοποίησή» του ως τέτοιο, μέσω της αναγνώρισης της ευαλωτότητάς του (Ticktin, 2011).

συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες (Freedman, 2018a: 6). Παρόμοια τακτική ακολουθεί και η ΕΕ με τους ανήλικους, τα άτομα με αναπηρία, τις γυναίκες σε κύηση και τα θύματα trafficking ή/και σεξουαλικής βίας να κατατάσσονται στις πρώτες ιεραρχικά ευάλωτες ομάδες¹⁸.

Η προσπάθεια αναγνώρισης του ποιο άτομο είναι πιο ευάλωτο συγκριτικά με ένα άλλο και κατ' επέκταση «άξιο» για χορήγηση ασύλου, αλλά και οι τακτικές της ενίσχυσης των συνόρων, μπορεί με τη σειρά τους να δημιουργήσει επιπρόσθετα εμπόδια και επισφάλεια στα άτομα αυτά. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρούνται έμφυλες ιεραρχήσεις και διακρίσεις, που ενώ σε θεωρητικό ή και θεσμικό επίπεδο δεν υφίστανται, αναδεικνύονται από τις πρακτικές. Έτσι, η πολιτική ελέγχου των μετακινήσεων, που ακολουθείται τα τελευταία χρόνια στον ευρωπαϊκό χώρο επηρεάζει, αλλά και επηρεάζεται από την επιτέλεση και την υιοθέτηση τόσο των έμφυλων ταυτοτήτων όσο και των κατασκευών της ευαλωτότητας των εισερχόμενων πληθυσμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ευρωπαϊκές πολιτικές και ασφαλιποίηση

Στο παρόν κεφάλαιο πραγματοποιείται ανάλυση της εξέλιξης των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη μετανάστευση και το άσυλο. Παράλληλα, εξετάζεται η «πρώτη φάση» της ασφαλιποίησης του προσφυγικού, μέσω συγκεκριμένων «ομιλιακών ενεργημάτων» και διαμόρφωσης της έννοιας της «προσφυγικής κρίσης».

3.1 Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ)

Η Ευρώπη αποτελούσε ανέκαθεν «μεταναστευτικό προορισμό», για σημαντικά μεταναστευτικά ρεύματα (Freedman et al., 2017). Πιο συγκεκριμένα, η τυπολογία της μετανάστευσης στον ευρωπαϊκό χώρο, από την αρχή της βιομηχανικής επανάστασης μεταβλήθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, από πολιτικές εξελίξεις όπως η

¹⁸Η λίστα με τις ευάλωτες ομάδες, όπως αναφέρονται από το Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, είναι διαθέσιμη στο: <https://migration.gov.gr/ris/diadikasies/>.

εγκαθίδρυση κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, όπου είχε ως αποτέλεσμα την αποκοπή μιας «παραδοσιακής» πηγής εργατικού δυναμικού προς τη Δυτική Ευρώπη. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 παρατηρήθηκε η εφαρμογή μιας συστηματικής πολιτικής προσέλκυσης μεταναστών, κατά κύριο λόγο από τη Νότια Ευρώπη και τη Μεσόγειο. Βαθμιαία από το 1950 συνάφθηκαν πολλές διμερείς διακρατικές συμφωνίες με χώρες της Νότιας Ευρώπης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία) και της Μεσογείου (Τουρκία, Τυνησία) για την μετακίνηση εκατομμυρίων μεταναστών στη Βόρεια και τη Δυτική Ευρώπη για εξεύρεση εργασίας. (Παπαγεωργίου, 2013:74).

Ωστόσο, μέχρι τη δεκαετία του 1980, η μετανάστευση και το άσυλο δεν αποτελούσαν αντικείμενο δράσης της ΕΟΚ. Η πρώτη ευρωπαϊκή συνεργασία για τη μετανάστευση εντοπίζεται στην υπογραφή της Συνθήκης Schengen (Schengen Agreement) το 1985, με την κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα και την ενίσχυσή τους στα κοινά εξωτερικά, με τη δημιουργία μιας κοινής λίστας χωρών, των οποίων οι πολίτες χρειάζονται βίζα (Raphaëlle et al., 2015). Στην ουσία αναπτύχθηκε σταδιακά μια διακρατική συνεργασία με θεσμικό περίβλημα, μέσω της δημιουργίας διαφόρων διακυβερνητικών δομών συνεργασίας, όπως η ομάδα Trevi, το σύστημα Schengen και η ad hoc ομάδα Μετανάστευσης. Οι δομές αυτές λοιπόν, προανήγγειλαν και διαμόρφωσαν τις μελλοντικές κοινές πολιτικές, καταλήγοντας στη σύναψη αργότερα των πρώτων δεσμευτικών διεθνών κειμένων: της Σύμβασης Schengen (1990) και της Σύμβασης του Δουβλίνου (1990), (Παπαγεωργίου, 2013:74). Ο συνδυασμός των δύο αυτών Συμβάσεων, η αυστηροποίηση δηλαδή των πρακτικών ελέγχου της (αεροπορικής κυρίως¹⁹) εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η προσπάθεια περιορισμού του φαινομένου, γνωστού ως «άγρα ασύλου» ή «asylum shopping», μέσω του προσδιορισμού ενός και μόνου κράτους μέλους της ΕΕ (βασικό το κριτήριο είναι η πρώτη χώρα εισόδου), ως αρμόδιου για την επεξεργασία κάθε αίτησης ασύλου²⁰, οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση των εισροών μέσω χερσαίας ή θαλάσσιας (παράνομης) εισόδου στην Ένωση.

¹⁹ Σημαντική είναι και η μετέπειτα (2004) δημιουργία του Πληροφοριακού Συστήματος Θεωρήσεων, VIS (Visa Information System), που καθορίζει τις διαδικασίες και τις προϋποθέσεις για την ανταλλαγή δεδομένων των θεωρήσεων όσον αφορά τις αιτήσεις θεώρησης μικρής διάρκειας μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) που έχουν υπογράψει τη Συμφωνία και τη Σύμβαση Σένγκεν, βλ. «Κανονισμός VIS», στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A114517>

²⁰ Βλ. «Μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου της ΕΕ», στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>

Το 1992, η Συνθήκη του Μάαστριχτ, φέροντας τον τίτλο Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), δημιουργεί το θεσμικό μόρφωμα της ΕΕ. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) πραγματοποιούνται τροποποιήσεις στη ΣΕΕ, μεταξύ άλλων ορίζεται η ΕΕ ως «*χώρος ελευθερίας, ασφάλειας, δικαιοσύνης*» και διαμορφώνεται κοινή μεταναστευτική πολιτική και πολιτική ασύλου (σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους πρόσφυγες και το πρωτόκολλο αυτής του 1967), (Στεφάνου, 2002). Ουσιαστικά υπήρξε μεταφορά των «*θεμάτων ασύλου, μετανάστευσης, ελέγχων στα εξωτερικά σύνορα και δικαστικής συνεργασίας σε αστικά θέματα*», από τον Τρίτο Πυλώνα (Αστυνομική και Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις) στον Πρώτο Πυλώνα (Ευρωπαϊκές Κοινότητες) της Ευρωπαϊκής Ένωσης²¹. Μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ ακολούθησε το φιλόδοξο πενταετές Πρόγραμμα του Τάμπερε (1999). Στα συμπεράσματα του Τάμπερε, τον Οκτώβριο του 1999, καθορίστηκε το περιεχόμενο του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)²². Σύμφωνα με τη δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στα εν λόγω συμπεράσματα «*έχει συμφωνηθεί να αρχίσουν εργασίες με σκοπό την καθιέρωση ενός ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, που θα βασίζεται στην απεριόριστη και καθολική εφαρμογή της σύμβασης της Γενεύης, ώστε να εξασφαλίζεται ότι ουδείς επαναπροωθείται στη χώρα όπου διατρέχει τον κίνδυνο να υποστεί εκ νέου διώξεις, δηλαδή να διατηρηθεί η αρχή της μη επαναπροώθησης*»²³. Με αυτόν τον τρόπο, τέθηκε η βάση για την πρώτη φάση του ΚΕΣΑ. Σε συνέχεια των συμπερασμάτων του Τάμπερε λοιπόν, βάσει του άρθρου 63 «*η πρώτη φάση του ΚΕΣΑ περιελάμβανε παράγωγη νομοθεσία, που θεσπίστηκε κατά την περίοδο μεταξύ 2000 και 2005 και βασιζόταν στον καθορισμό ελάχιστων κοινών απαιτήσεων, τις οποίες τα Κράτη Μέλη έπρεπε να τηρούν ως προς την υποδοχή αιτούντων άσυλο, την αναγνώριση προσώπων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας και το περιεχόμενο της χορηγούμενης προστασίας, καθώς και στον καθορισμό διαδικασιών για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος πρόσφυγα*»²⁴. Θεσπίστηκε επιπλέον νομοθετικό πλαίσιο για τον καθορισμό ελάχιστων προδιαγραφών παροχής προσωρινής προστασίας, σε περίπτωση *μαζικής*

²¹ Βλ. «Ευρωπαϊκός Χώρος Δικαιοσύνης, Ελευθερίας και Ασφάλειας», στο: <https://www.mfa.gr/brussels/monimi-antiprosopeia-ee/ellada-sten-ee/europaikos-khoros-dikaiosunes-eleutherias-kai-asphaleia.html>

²² Common European Asylum System (CEAS), βλ. Περισσότερα στο : https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/common-european-asylum-system-ceas_en

²³ Βλ. Συμπεράσματα της Προεδρίας: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε (15 και 16 Οκτωβρίου 1999), στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>

²⁴ Βλ. «Εισαγωγή στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ) για τα Δικαστήρια», στο: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/EASO-%20Introduction-%20to-%20CEAS%20JA_EL.pdf, σελ.17.

εισροής, καθώς επίσης και παράγωγη νομοθεσία για τον καθορισμό κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου και τη δημιουργία Ευρωπαϊκού συστήματος για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων των αιτούντων άσυλο (Eurodac)²⁵.

Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας (2007), η ΣΕΕ τροποποιείται και μετονομάζεται σε Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΣΛΕΕ. Έτσι ξεκινά η δεύτερη φάση του ΚΕΣΑ, με τα άρθρα 77-80 της ΣΛΕΕ, σχετικά με το άσυλο και τη μετανάστευση. Ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη της διαχείρισης της λεγόμενης «προσφυγικής κρίσης» στον ευρωπαϊκό χώρο από το 2015, έχει το άρθρο 78 παρ.2γ , όπου ορίζει την υιοθέτηση « κοινού συστήματος για την προσωρινή προστασία των εκτοπισμένων προσώπων σε περιπτώσεις μαζικής εισροής» και παρ.3 ότι «Εφόσον ένα ή περισσότερα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν επείγουσα κατάσταση, λόγω αιφνίδιας εισροής υπηκόων τρίτων χωρών, το Συμβούλιο μπορεί να εκδίδει, μετά από πρόταση της Επιτροπής, προσωρινά μέτρα υπέρ του εν λόγω κράτους μέλους ή των εν λόγω κρατών μελών. Το Συμβούλιο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο»²⁶.

Η δεύτερη φάση του ΚΕΣΑ, συνεχίζεται με την Πράσινη Βίβλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2008), όπου έπειτα από εκτενείς διαβουλεύσεις, θεσπίστηκε το «Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη μετανάστευση και άσυλο σε πνεύμα αμοιβαίας ευθύνης και αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών και μιας ανανεωμένης σύμπραξης με τρίτες χώρες». Μερικοί από τους στόχους του Συμφώνου είναι «1) η οργάνωση της νόμιμης μετανάστευσης λαμβάνοντας υπόψη τις προτεραιότητες, τις ανάγκες και τις δυνατότητες υποδοχής κάθε κράτους μέλους, και ενθάρρυνση της ενσωμάτωσης, 2) η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, και ενθάρρυνση των εκούσιων επιστροφών στις χώρες καταγωγής ή διέλευσης των μεταναστών και 3) η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των συνοριακών ελέγχων»²⁷. Η δεύτερη φάση του ΚΕΣΑ ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2013.

²⁵ Βλ. «Εισαγωγή στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ) για τα Δικαστήρια», στο: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/EASO-%20Introduction-%20to-%20CEAS%20JA_EL.pdf

²⁶ Βλ. « Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2008.115.01.0001.01.ELL&toc=OJ%3AC%3A2008%3A115%3ATOC#C_2008115EL.01004701

²⁷ Βλ. «Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη μετανάστευση και άσυλο», στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0038>

Για την ευρύτερη εφαρμογή του ΚΕΣΑ, ιδρύθηκε το 2010, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (η «Υπηρεσία Υποστήριξης»), γνωστή ως EASO (European Asylum Support Office). Βασικός της στόχος είναι να «ενισχύσει την πρακτική συνεργασία μεταξύ κρατών μελών για το άσυλο και να παράσχει ή/και να συντονίσει την παροχή επιχειρησιακής στήριξης προς τα κράτη μέλη των οποίων τα συστήματα ασύλου και υποδοχής υφίστανται ιδιαίτερες πιέσεις». Στο πλαίσιο της λειτουργίας της είναι και η συνεργασία με οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης για θέματα διαχείρισης μετανάστευσης, «ιδίως με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRONTEX)», ενώ παράλληλα «θα πρέπει επίσης να δρα σε στενή συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR)»²⁸. Ο ρόλος της EASO, υπήρξε κομβικός για τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών τόσο με τη διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων ασύλου, όσο και με τη διαμόρφωση των συνθηκών υποδοχής. Βάσει της αναδιατυπωμένης Οδηγίας (2013/33/ΕΕ) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις αιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία, γίνεται ρητή μνεία στα επιχειρησιακά πρότυπα και τους δείκτες της EASO· υπάρχει πρόβλεψη δηλαδή για όλα τα στάδια και τους τύπους διαδικασιών που αφορούν τις αιτήσεις διεθνούς προστασίας, σε όλους τους χώρους και τις εγκαταστάσεις που φιλοξενούν αιτούντες. Υπάρχουν κοινά πρότυπα υποδοχής που ισχύουν για όλα τα εθνικά συστήματα υποδοχής των κρατών μελών της ΕΕ και αφορούν τη στέγαση, τη σίτιση, την παροχή ρουχισμού και άλλων μη διατροφικών προϊόντων, βοήθημα για τα καθημερινά έξοδα, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ενημέρωση και παροχή συμβουλών, τον εντοπισμό, την αξιολόγηση και την κάλυψη ειδικών αναγκών, καθώς και την κατάρτιση του προσωπικού²⁹.

Τέλος, στις 23 Σεπτεμβρίου 2020, ανακοινώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η πρόταση για το Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, ως αποτέλεσμα της «προσφυγικής κρίσης». Ο στόχος είναι να υπάρξει μια «πιο ανθρώπινη προσέγγιση και ανθρωπιστική προσέγγιση» του προσφυγικού ζητήματος. Η ΕΕ αναγνωρίζοντας την ανθρωπιστική κρίση που έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια, με το σύμφωνο αυτό

²⁸ Βλ. «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 439/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 2010 για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο», στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32010R0439>

²⁹ Βλ. «Κατευθυντήριες γραμμές της EASO για τις συνθήκες υποδοχής: πρότυπα διαδικασιών και δείκτες», στο: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Guidance-on-ReceptionConditions-EL.pdf>

στοχεύει στη «μείωση των μη ασφαλών και παράτυπων διαδρομών και η προώθηση βιώσιμων και ασφαλών νόμιμων οδών για τα άτομα που χρήζουν προστασίας» και παράλληλα «στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης στις πολιτικές της ΕΕ, γεφυρώνοντας το υφιστάμενο κενό εφαρμογής»³⁰.

Αναγνωρίζοντας το βάρος που έχουν επωμιστεί τα κράτη που απαρτίζουν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ λόγω του κριτηρίου της πρώτης χώρας εισόδου, προτείνεται, μέσω νομοθετικής πρότασης (2020), η αντικατάσταση του κανονισμού του Δουβλίνου με έναν νέο κανονισμό για τη διαχείριση του ασύλου και της μετανάστευση. Βάσει αυτού, «θεσπίζεται ολοκληρωμένη διακυβέρνηση σε επίπεδο ΕΕ για την καλύτερη διαχείριση και εφαρμογή των πολιτικών, προσδιορίζεται με αποτελεσματικότερο τρόπο το κράτος μέλος που είναι αρμόδιο για την εξέταση της αίτησης ασύλου, εξασφαλίζεται η ισότιμη κατανομή των ευθυνών μεταξύ των κρατών μελών μέσω ενός νέου μηχανισμού αλληλεγγύης, αποθαρρύνονται οι καταχρήσεις και προλαμβάνονται οι δευτερογενείς μετακινήσεις των αιτούντων άσυλο εντός της ΕΕ³¹».

Στην ίδια λογική μεταρρύθμισης, υπάρχει πρόταση νέου κανονισμού για την αντιμετώπιση *καταστάσεων κρίσης*, που προβλέπει κατάλληλους διαδικαστικούς κανόνες και παρεκκλίσεις, καθώς και *ένα μέσο ταχείας ενεργοποίησης των μηχανισμών αλληλεγγύης* για την αντιμετώπιση καταστάσεων κρίσης, όπως η κρίση του 2015. Με τις νέες προκλήσεις που έχει δημιουργήσει η πανδημία COVID-19, ο προτεινόμενος κανονισμός περιέχει ρυθμίσεις και για *καταστάσεις ανωτέρας βίας*³².

Στις πρώτες αποτιμήσεις του Συμφώνου ωστόσο, γίνεται λόγος για ένα «συντηρητικό κείμενο», που προσπαθεί να κρατήσει τις ισορροπίες μεταξύ των Κρατών Μελών, χωρίς όμως να προβαίνει σε ουσιαστικές αλλαγές του συστήματος ασύλου (Κοππά, 2020), (Παλαιολόγος, 2020). Η σημαντικότερη ίσως αλλαγή των μεταρρυθμίσεων του ΚΕΣΑ, αφορά την ΕΑΣΟ. Πιο συγκεκριμένα, στις 9 Δεκεμβρίου 2021 το Συμβούλιο εξέδωσε τον κανονισμό που μετατρέπει την ΕΑΣΟ σε αυτόνομο οργανισμό της ΕΕ³³. Έτσι, στις 19 Ιανουαρίου 2022 η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία

³⁰ Βλ. «Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο», στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0609>

³¹ Βλ. «Νέο σύστημα διαχείρισης του ασύλου και της μετανάστευσης», στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>

³² Βλ. «Νέοι κανόνες που διέπουν τις καταστάσεις μεταναστευτικής κρίσης και ανωτέρας βίας», στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>

³³ Βλ. «Σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο: Το Συμβούλιο εκδίδει κανονισμό για τον Οργανισμό της ΕΕ για το Άσυλο», στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2021/12/09/migration-and-asylum-pact-council-adopts-eu-asylum-agency-regulation/>

Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), αντικαταστάθηκε από τον Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Άσυλο (EUAA). Στόχος του νέου αυτού Οργανισμού είναι η βελτίωση της λειτουργίας του ΚΕΣΑ «παρέχοντας βελτιωμένη επιχειρησιακή και τεχνική συνδρομή στα κράτη μέλη και προσδίδοντας μεγαλύτερη συνέπεια στην αξιολόγηση των αιτήσεων παροχής διεθνούς προστασίας»³⁴.

Ο EUAA, σηματοδοτεί την πρώτη από τις προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ) που εγκρίνονται αποτελώντας σημαντικό βήμα προς τον εκσυγχρονισμό του ΚΕΣΑ. Καθώς η μεταρρύθμιση αυτή είναι πολύ πρόσφατη, δεν υπάρχουν ακόμη αρκετές πληροφορίες σχετικά με τη συμπερίληψη της διάστασης του φύλου στις πολιτικές του EUAA. Φαίνεται, όμως πως υπάρχει μια αναγνώριση ορισμένων αδυναμιών των προηγούμενων ετών και μια προσπάθεια αναπλαισίωσης της διαχείρισης της «προσφυγικής κρίσης».

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επομένως, κατά την τελευταία εικοσαετία προχώρησε σταδιακά στη διαμόρφωση κοινών κανόνων για τη μετανάστευση και το άσυλο. Οι διαφορές όμως μεταξύ των κρατών μελών, δημιούργησαν δυσκολίες στην υιοθέτηση στην πράξη των πολιτικών αυτών. Με τις πολιτικές εξελίξεις μάλιστα στην Ευρώπη και όχι μόνο, η «προσφυγική κρίση», εμφάνισε τις αδυναμίες του «εξευρωπαϊσμού» των πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης, καθώς και τις διαφορές Βορρά-Νότου.

3.2 Πολιτική προσέγγιση της προσφυγικής κρίσης

Όπως έχει αναλύσει ο Didier Bigo (2002), ο όρος «μετανάστης» (migrant), χαρακτηρίζεται από μια *πλαστικότητα* κι συνεπώς διαφέρει από κράτος σε κράτος. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο επομένως, η μετανάστευση εισάγεται στην πολιτική αρένα. Τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 2015, καταφθάνουν κατά χιλιάδες πρόσφυγες (στην πλειοψηφία τους από τη Συρία) στο σιδηροδρομικό σταθμό του Μονάχου. Οι κάτοικοι τους καλωσορίζουν με χειροκροτήματα και τραγούδια, ενώ μοιράστηκαν και είδη πρώτης ανάγκης. Παράλληλα, οι αστυνομικές αρχές εξυπηρετούν το πλήθος απαντώντας σε ερωτήσεις, ενώ δημοσιογράφοι από όλη την Ευρώπη βρίσκονται εκεί για να αποθανατίσουν τη θερμή υποδοχή.

³⁴ Βλ. «Νέος οργανισμός της ΕΕ για το άσυλο», στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>

Μερικούς μήνες πριν από το «άνοιγμα» των συνόρων ευρωπαϊκών κρατών, όπως της Γερμανίας, είχε προηγηθεί μελέτη του Bertelsmann Stiftung, επί του θέματος. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη αυτή ανέλυε το ζήτημα της υπογεννητικότητας στη Γερμανία και τις επιπτώσεις της στην ευρωπαϊκή οικονομία. Ως λύση υποδείκνυε την αξιοποίηση της μετανάστευσης. Ο Jörg Dräger, μέλος του ινστιτούτου και πολιτικός, δήλωσε χαρακτηριστικά: *«Η Γερμανία δεν μπορεί να βασίζεται σε συνεχιζόμενη, μεγάλη μετανάστευση εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρέπει να πάρουμε μέτρα τώρα, ώστε να γίνει η Γερμανία ακόμη πιο ελκυστική ως χώρα προορισμού και για όσους προέρχονται από χώρες του τρίτου κόσμου»*. Μεταξύ άλλων, ο Dräger προέτρεπε τη γερμανική κυβέρνηση να διευρύνει τη μεταναστευτική της πολιτική, ανοίγοντας (υπό προϋποθέσεις) τα σύνορα και σε ανθρώπους εκτός ΕΕ, παρέχοντάς τους υπηκοότητα και δημιουργώντας ένα ελκυστικό περιβάλλον για μετοικεσία.

Αρκετοί πολιτικοί, ακαδημαϊκοί και τεχνοκράτες, φάνηκε να κινούνται σε αντίστοιχο μήκος κύματος με την παραπάνω δήλωση. Σύμφωνα με τον Γάλλο οικονομολόγο Patrick Artus *«η υποδοχή των προσφύγων μπορεί να προσφέρει στην Ευρώπη την ευκαιρία όχι μόνο να τιμήσει τη θέση της ως δημοκρατικής Ένωσης, πλούσιας και σεβόμενης την παράδοσή της³⁵, αλλά και να αυξήσει τις προοπτικές της για ανάπτυξη»*. Σε μια πιο κυνική προσέγγιση ο Marcel Fratzscher, πρόεδρος του DIW Berlin (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) θεωρεί πως *«οι πρόσφυγες είναι μια επένδυση[...] δεν είναι χαμένα χρήματα»*, (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016: 26-29).

3.3 Οι τρεις φάσεις αφηγήσεων (ομιλιακά ενεργήματα)

Η παραπάνω περιγραφή της υποδοχής των προσφύγων αποτελεί την ενσάρκωση της έννοιας της «φιλοξενίας» του Derrida³⁶. Η παροχή «φιλοξενίας» ως ηθικής υποχρέωσης στις βάσεις των ευρωπαϊκών αξιών και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έρχεται σε αντιπαράθεση με το καλωσόρισμα που γίνεται προς «ίδιον όφελος», δομώντας έτσι την «υπό όρους φιλοξενία». Η «πάλη» μεταξύ των δύο ειδών φιλοξενίας έχει ήδη ξεκινήσει. Με τις ροές να αυξάνονται συνεχώς, η διαχείρισή τους γίνεται όλο και πιο περίπλοκη. Η δυσκολία διαχείρισης σημαίνει αυτομάτως και έλλειψη ελέγχου. Στην προσπάθεια διατήρησης του ελέγχου, οι πολιτικές αρχές,

³⁵ Βλ. 2.2 Jacques Derrida «Ξένος ή Παράσιτο», σελ.19.

³⁶ Βλ. Id.

διαμορφώνουν το ποιος είναι επιθυμητός και ποιος όχι, κατά το δοκούν (Bigo, 2002:70).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σημαντικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η διαπερατότητα των εσωτερικών της συνόρων (ζώνη Schengen) για τους πολίτες της. Με τον ακαθόριστο και συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των προσφύγων, η ζώνη Schengen βρίσκεται σε κίνδυνο. Βάσει αυτής της αύξησης «επικινδυνότητας», αρχίζει η διαδικασία αναγωγής του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας (ασφαλειοποίηση)· μια διαδικασία που ξεκινά πρωτίστως με τα ομιλιακά ενεργήματα (Σχολή Κοπεγχάγης). Από τη μία πλευρά η συσσώρευση ατόμων στα σύνορα και η προσπάθεια τους για διέλευσή (ειδικά από τη Μεσόγειο), εξελίσσεται σε μια τεράστια ανθρώπινη τραγωδία και από την άλλη τονίζεται όλο και περισσότερο η παράλληλη ανάγκη διαφύλαξης της ζώνης Schengen. Για παράδειγμα, ο Ολλανδός ευρωβουλευτής Jun Mulder ανέφερε σχετικά με τους αυξανόμενους θανάτους στα θαλάσσια σύνορα της ΕΕ: *«Μόνο με ένα παν-ευρωπαϊκό σύστημα επιτήρησης συνόρων μπορούμε να αποτρέψουμε από το να γίνει η Μεσόγειος ένας τάφος για τους πρόσφυγες που επιχειρούν να την διασχίσουν...»*. Ο Donald Tusk δήλωσε πως «η διάσωση της Schengen είναι ένας αγώνας δρόμου ενάντια στον χρόνο και είμαστε αποφασισμένοι να κερδίσουμε αυτόν τον αγώνα. Χωρίς αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων μας, οι κανόνες της Schengen δεν θα επιβιώσουν», (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016: 43-50).

Στο πλαίσιο αυτό ξεκινά ο διαχωρισμός των προσφύγων σε «πραγματικά θύματα και πιθανούς θύτες», μέσα από τις αφηγήσεις του Τύπου και γενικότερα των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Τα αφηγήματα αυτά χωρίζονται σε τρεις φάσεις, βασιζόμενα σε (κομβικής σημασίας για τη διαχείριση του προσφυγικού) γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη το 2015-2016. Πιο συγκεκριμένα:

α) Ο θάνατος του Alan Kurdi

Οι αφηγήσεις που κυριαρχούσαν στα Μ.Μ.Ε. μέχρι και το Νοέμβριο του 2015, χαρακτηρίζονταν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, από συμπόνια προς τους πρόσφυγες. Οι εικόνες του νεκρού σώματος του τρίχρονου Alan Kurdi από τη Συρία που πνίγηκε όταν η οικογένειά του, όπως και εκατοντάδες χιλιάδες άλλοι πρόσφυγες, προσπάθησε να φύγει από τις ακτές της Τουρκίας με προορισμό την Ελλάδα, συγκλόνησε την

παγκόσμια κοινή γνώμη. Το κυρίαρχο σλόγκαν παγκοσμίως ήταν η φράση “Refugees Welcome” που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από αρθρογράφους μέχρι αθλητές, ακόμη κι από απλούς πολίτες μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Στο πλαίσιο αυτό όλο και περισσότερες εικόνες της ευάλωτης ομάδας «γυναϊκόπαιδα» (women and children) κυριαρχούσαν στα Μ.Μ.Ε., (Allsopp, 2017). Η εστίαση στις γυναίκες- μητέρες που υποφέρουν στην προσπάθειά τους να εισέλθουν σε ευρωπαϊκό έδαφος, αποτελούν μια νέα αποτύπωση οριενταλιστικών απεικονίσεων του δυτικού φαντασιακού, όπως είχε πρωτο-αναλυθεί από την Gayatri Spivak (1988). Εικόνες οικογενειών, ατόμων με ειδικές ανάγκες και μητέρων που κρατούν τα παιδιά τους αθρονούν, ενισχύοντας περαιτέρω την κριτική στην (εικονιζόμενη πλέον) αποτυχία των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων να ανταποκριθούν κατάλληλα στην «προσφυγική κρίση».

Με την αύξηση των ροών, υπάρχει μεγάλη ανάγκη διαμοιρασμού των προσφύγων σε όλα τα Κράτη Μέλη, προκειμένου να αποσυμφορηθούν τα κράτη που απαρτίζουν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία και αποτελούν αναγκαστικά «κράτη υποδοχής». Παράλληλα, τονίζεται η δραστηριότητα των διακινητών και η εκμετάλλευση του ανθρώπινου πόνου. Έτσι, οι προαναφερθείσες εικόνες γυναικών-παιδιών σε ανάγκη λειτουργούν ως μοχλός πίεσης, κατά όσων Κρατών Μελών όπως η Ουγγαρία, αρνούνται να δεχθούν τον προσφυγικό πληθυσμό.

β) Τρομοκρατικές επιθέσεις στη Γαλλία-Νοέμβριος 2015

Η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 έθεσε νέα όρια στην ισορροπία ελευθερίας-ασφάλειας. Για να υπάρχει *ελευθερία* και *ασφάλεια* είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων και η εφαρμογή ορισμένων περιορισμών (Sezal, 2019:98). Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως «χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης», στηρίζει το όραμα για άρση των περιορισμών εντός της επικράτειάς της. Όμως τα γεγονότα της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015 στο Παρίσι, υπογράμμισαν τους κινδύνους που ελλοχεύουν στα ανοιχτά εσωτερικά σύνορα, ενώ υπάρχει μια ανεξέλεγκτη ροή προσφύγων στα εξωτερικά της σύνορα.

Ειδικότερα, μια σειρά συντονισμένων τρομοκρατικών επιθέσεων έλαβαν χώρα το Νοέμβριο του 2015 στο Παρίσι. Τρομοκράτες-καμικάζι αυτοκτονίας, αυτοπυρπολήθηκαν στο εθνικό στάδιο της Γαλλίας, Stade de France, ενώ στο θέατρο

Bataclan, κατά τη διάρκεια συναυλίας, ένοπλοι προχώρησαν σε επίθεση κατά του πλήθους, με πυροβολισμούς και χειροβομβίδες · την ευθύνη των επιθέσεων ανέλαβε το ισλαμικό κράτος.

Καθώς πηγές ανέφεραν πως σε έναν από τους τρομοκράτες βρέθηκε συριακό διαβατήριο, που είχε χρησιμοποιηθεί για την είσοδο στην Ευρώπη δια μέσου Ελλάδος, διογκώθηκαν οι ανησυχίες σχετικά με την πιθανή διέλευση τρομοκρατών μαζί με τους προσφυγικούς πληθυσμούς. Το προσφυγικό ζήτημα άρχισε να ανάγεται σε ζήτημα ασφάλειας μέσω της σύνδεσής του με την τρομοκρατία (Airoldi, 2018). Όλο και περισσότερες φωνές τόνιζαν την ανάγκη λήψης αυστηρότερων μέτρων στον έλεγχο (screening) των προσφύγων (Gray, K Franck, 2019). Το CNN Greece (2015) αναφέρει χαρακτηριστικά πως «Οι τζιχαντιστές επιχείρησαν να μετατρέψουν την Πόλη του Φωτός σε Πόλη του Σκότους και, όπως τονίζουν πολλοί, η Ευρώπη ζει πια τη δίκη της 11η Σεπτεμβρίου», ενώ ο δημοσιογράφος της Daily Telegraph, Con Coughlin, παρομοίωσε την «προσφυγική κρίση» με το Δούρειο Ίππο, όπου τρομοκράτες εκμεταλλεύονται την παροχή φιλοξενίας στους πρόσφυγες για να βλάψουν την Ευρώπη. Θυμίζοντας την υπό όρους φιλοξενία του Derrida, ο Coughlin (2015) όπως αναφέρεται στο Gray, K Franck, 2019:9) επισήμανε πως *«κανένας λογικός άνθρωπος δεν θα υποδεχόταν ένα ξένο μέσα στο σπίτι του προτού βεβαιωθεί πως ο νεοεισερχόμενος δεν θα έβλαπτε την οικογένειά του»*.

γ) Επιθέσεις εναντίον γυναικών την παραμονή πρωτοχρονιάς 2015

Την παραμονή της πρωτοχρονιάς, 31 Δεκεμβρίου του 2015, καταγράφηκαν σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις, όπως το Ελσίνκι, η Ζυρίχη, το Σάλτσμπουργκ, το Αμβούργο, το Ντίσελντορφ και κυρίως η Κολωνία, εκατοντάδες σεξουαλικές επιθέσεις σε βάρος γυναικών.

Ένα πλήθος περίπου 1.000 ανδρών είχε μαζευτεί στην πλατεία έξω από τον σιδηροδρομικό σταθμό της Κολωνίας, κατά τη διάρκεια εορτασμών για την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Σύμφωνα με αυτόπτες μάρτυρες και αστυνομικούς οι άντρες αυτοί έμοιαζαν με Άραβες ή Βορειοαφρικανούς, ενώ πολλοί από αυτούς ήταν μεθυσμένοι και επιθετικοί. Δυο γυναίκες δήλωσαν στην αστυνομία ότι έπεσαν θύματα βιασμού, ενώ περισσότερες από 100 ήταν οι καταγγελίες για θωπεία, σεξουαλική παρενόχληση και ληστεία (Γαβαλάς, 2016). Με ανακοίνωση του Υπουργείου Εσωτερικών της

Γερμανίας, οι 18 από τους 31 δράστες που ταυτοποιήθηκαν, είχαν αιτηθεί άσυλο από τη Γερμανία (CNN Greece, 2016).

Τα παραπάνω γεγονότα αποτέλεσαν τη βάση έναρξης μιας ρητορικής αναφορικά με την *άλυτη πολιτιστική διαφορά μεταξύ των προσφύγων και των ευρωπαϊών οικοδεσποτών τους*. Οι αναφορές στην πολιτισμική διαφορά συνεχώς πλήθαιναν, έχοντας την τάση να επικεντρώνονται κυρίως σε έμφυλους ρόλους και σε ιδεολογίες σχετικά με το φύλο, με την Ευρώπη να απεικονίζεται ως «σύγχρονος» χώρος ισότητας των φύλων και τους πρόσφυγες ως «βάρβαρους», που λόγω πολιτισμικών διαφορών, δεν μπορούν να σεβαστούν τις αξίες του δυτικού κόσμου, τα δικαιώματα των γυναικών και της LGBT+ κοινότητας.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα παραπάνω γεγονότα, έγιναν η βάση των *ομιλιακών ενεργημάτων* της ασφαλειοποίησης του μεταναστευτικού- προσφυγικού ζητήματος στην Ευρώπη. Προσεγγίζοντας αυτά τα γεγονότα μέσα από την μετααποικιακή φεμινιστική οπτική, γίνεται εμφανής η εστίαση στις γυναίκες, στα «*γυναικόπαιδα*» και η αποτυχία ενός μέρους των Ευρωπαϊκών κρατών να ανταποκριθούν στην ανάγκη τους για παροχή (πατερναλιστικής) προστασίας. Οι γυναίκες πρόσφυγες εκλαμβάνονται ως σύμβολα ευαλωτότητας, ενώ οι άνδρες ως απειλή. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις και τα πολυάριθμα περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης, επανέφεραν τις έμφυλες κι φυλετικές ιεραρχήσεις Δύσης-Ανατολής, ορίζοντας τους άνδρες πρόσφυγες είτε ως τζιχαντιστές, είτε ως υπερσεξουαλικούς κι απολίτιστους· στο εθνοκεντρικό φαντασιακό άλλωστε, όπου η πατρίδα ταυτίζεται με τη γυναίκα, η απειλή και η παραβίαση των γυναικείων σωμάτων αντιστοιχεί με απειλή στο ίδιο το έθνος-κράτος (Gray, K Franck, 2019).

Τα αφηγήματα που δημιουργήθηκαν μέσα από τα προαναφερθέντα γεγονότα με την πλαισίωση του κράτους ως σώματος απειλούμενου από εισερχόμενες ροές ανθρώπων, οδήγησαν στο επόμενο στάδιο της ασφαλειοποίησης, την έμπρακτη αναγωγή του προσφυγικού σε ζήτημα ασφάλειας, με τη θεσμοποίηση «*κινήσεων ασφαλείας*»³⁷.

³⁷ Βλ. Σχολή Παρισιού, σελ. 17.

3.4 Θεσμοποίηση «κινήσεων ασφαλείας»

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, η Ευρωπαϊκή Ένωση, βρίσκεται από το 2015 στη δίνη της «προσφυγικής κρίσης». Περιφραστικά η έννοια της κρίσης μπορεί να οριστεί ως «η αντίληψη ή ο εντοπισμός μιας κατάστασης ως παρεκκλίνουσας, που απαιτεί άμεση αντιμετώπιση με στόχο την επαναφορά του status quo», (Jeandesboz & Pallister-Wilkins, 2016:3). Επομένως, η ταυτοποίηση μιας κατάστασης ως κρίσης γίνεται από ισχυρούς δρώντες, μέσω των ομιλιακών ενεργημάτων τους. Οι προτεινόμενες λύσεις στηρίζονται ακριβώς στον ορισμό του ποιος ή τι είναι αυτό που προκαλεί την κρίση.

Ωστόσο, αυτή η διαδικασία ορισμού σπανίως είναι απλή. Η θεωρητικοποίηση μιας κρίσης περιλαμβάνει συνδυασμό πλαισίων και αντιλήψεων σχετικά με τη φύση και τη σοβαρότητα της κρίσης, τις αιτίες της, την ευθύνη για την εμφάνισή της ή/και την αποποίησή της και τις επιπτώσεις που ενδεχομένως προκύψουν στο μέλλον. Στην περίπτωση της αποτύπωσης της «προσφυγικής κρίσης» στην ΕΕ, όπως αναλύθηκε προηγουμένως με τα ομιλιακά ενεργήματα, υπάρχει συνδυασμός πλαισίων· η κρίση αφορά τη διασυννοριακή ασφάλεια από τη μία πλευρά και την ασφάλεια των προσφύγων από την άλλη (Muehlenhoff et al., 2020: 324).

Βάσει αυτής της προσέγγισης διαμορφώνεται και η αντιμετώπιση της κρίσης. Η διαδικασία ασφαλειοποίησης ολοκληρώνεται με τη δημιουργία εξειδικευμένων θεσμών κι οργανισμών για τη διαχείριση της επονομαζόμενης κρίσης. Η μεταναστευτική-προσφυγική κρίση αποτελεί μείζον ζήτημα συζήτησης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission) ήδη από το 2014 (Wolff, 2019). Στις 13/05/2015, δημοσιεύτηκε η «Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση» (European Agenda on Migration), όπου «περιγράφονται τα άμεσα μέτρα που θα ληφθούν για την αντιμετώπιση της έκτακτης ανάγκης στη Μεσόγειο, αλλά και οι δράσεις που πρέπει να αναληφθούν τα επόμενα χρόνια για την καλύτερη διαχείριση όλων των πτυχών της μετανάστευσης», (Ευρωπαϊκή Επιτροπή³⁸, 2015). Έτσι, οι οργανισμοί διαχείρισης της μετανάστευσης, περιλαμβάνουν την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), τον Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Συνεργασία στον Τομέα της Επιβολής του Νόμου (Europol), τον Οργανισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη

³⁸ Δελτίο Τύπου Ευρωπαϊκής Επιτροπής
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_15_4956

βλ. Επιτροπής

Συνεργασία στον Τομέα της Ποινικής Δικαιοσύνης (Eurojust), τον ανασχηματισμένο Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex) και τη δημιουργία κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης προσφύγων (hotspots) στις χώρες που απαρτίζουν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, (Paroutsi et al., 2019) . Παράλληλα υπήρξε εξωτερικοποίηση (externalization) της ασφαλειοποίησης, μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες· χαρακτηριστικές περιπτώσεις η Κοινή Δήλωση ΕΕ- Τουρκίας (2016), καθώς και η συνεργασία με κράτη όπως η Λιβύη³⁹ (Silverman, 2018).

Αναφορικά με τη διαχείριση των συνόρων, τόσο ο FRONTEX, όσο και τα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης, έχουν ως κεντρικό άξονα λειτουργίας τους, την ανθρωπιστική διαχείριση του ζητήματος (humanitarianisation of border enforcement),. Η έννοια της ασφάλειας στο πλαίσιο αυτό, αποκτά δύο διαστάσεις, την ασφάλεια των προσφύγων (safety) και την ασφάλεια των συνόρων (security). Βάσει αυτής της διαλεκτικής, τα δύο είδη ασφάλειας έχουν οριστεί ως αμοιβαία εφικτοί στόχοι· μεγαλύτερη ασφάλεια συνόρων ισοδυναμεί με μεγαλύτερη ασφάλεια των προσφύγων. Ωστόσο, όπως αναλύεται παρακάτω στην εργασία, η αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση των συνόρων, δεν έχει καταφέρει να μειώσει τους θανάτους στα σύνορα, αντιθέτως σε πολλές περιπτώσεις ενισχύει την επισφάλεια των ανθρώπων αυτών (Williams, 2014).

Ένα επιπλέον ζήτημα που προκύπτει από τη δυσκολία εξισορρόπησης της επίτευξης και των δύο «ασφαλειών» (safety/security nexus), είναι και η ενσωμάτωση του παράγοντα του φύλου στα ευρωπαϊκά μέτρα ασφαλειοποίησης. Η ισότητα των φύλων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ατζέντας αναπτυξιακής πολιτικής της ΕΕ τις τελευταίες δύο δεκαετίες· ακολουθείται δηλαδή *οριζόντια πολιτική* (horizontal policy)⁴⁰.

Η διάσταση του φύλου βάσει της *οριζόντιας πολιτικής*, πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και στις πολιτικές ασφάλειας των συνόρων της ΕΕ. Για παράδειγμα, οι μεταρρυθμίσεις του Τομέα Ασφάλειας, “Security Sector Reform” (SSR), στο πλαίσιο δέσμευσης της ΕΕ να ενσωματώσει την Ατζέντα για τις Γυναίκες,

³⁹ Οικονομική, υλικοτεχνική και εκπαιδευτική ενίσχυση της Λιβύης για τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος, για περισσότερα βλ. <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/central-mediterranean-route/>, (Επίσημος ιστότοπος του Συμβουλίου της ΕΕ και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου).

⁴⁰ Ο όρος *οριζόντια πολιτική* αναφέρεται στην προσπάθεια συμπερίληψης ενός ζητήματος σε όλα τα επίπεδα πολιτικής π.χ. οικονομικό, αναπτυξιακό, εκπαιδευτικό κ.ά. Ένα άλλο παράδειγμα οριζόντιας πολιτικής πέραν της ισότητας των φύλων είναι η προστασία του περιβάλλοντος. Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στο γεγονός πως θέματα τέτοιας σημασίας επηρεάζουν πολλαπλώς τη ζωή των πολιτών κι άρα η προσπάθεια επίλυσής τους πρέπει να ενσωματώνεται σε όλα τα επίπεδα, όχι μεμονωμένα (Allwood, 2019).

την Ειρήνη και την Ασφάλεια (Women, Peace and Security Agenda- UNWPSA) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) (Ansorg & Haastруп, 2018) εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ, τον Δεκέμβριο του 2018, υιοθέτησε για πρώτη φορά, Συμπεράσματα για την Ατζέντα του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, την Ειρήνη και την Ασφάλεια, ενσωματώνοντας σε παράτημα, την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Προσέγγιση της Ατζέντας για τις Γυναίκες, την Ειρήνη και την Ασφάλεια (EU Strategic Approach to WPS). Η ΕΕ επιδιώκει να ενσωματώσει την ισότητα του φύλου και τη χειραφέτηση των γυναικών σε όλες τις εξωτερικές της δράσεις, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, της πρόληψης των συγκρούσεων, της αναπτυξιακής βοήθειας, της ανθρωπιστικής βοήθειας, της εμπορίας ανθρώπων, της μετανάστευσης, της επίλυσης συγκρούσεων, της τρομοκρατίας κ.ά. Σε συνέχεια του Σχεδίου Δράσης για το Φύλο 2016-2020 (Gender Action Plan 2016-2020-GAP II) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το Συμβούλιο θεώρησε πως πρέπει να θεσπιστεί ένα νέο, συγκεκριμένο και εφαρμόσιμο Σχέδιο Δράσης για το Φύλο 2019-2024 (Gender Action Plan 2019-2024-GAP III), που θα συμπληρώσει και θα ενισχύσει το GAP II. Στόχος είναι η συστηματική ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου ως αναπόσπαστου τμήματος όλων των πολιτικών της ΕΕ, καθώς και των εσωτερικών και εξωτερικών δράσεών της. Στο πλαίσιο αυτό, θα καταβληθούν προσπάθειες συνεργασίας της εφαρμογής της WPS Agenda, τόσο μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών, όσο και με διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, το NATO και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE). Το GAP III περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ότι όλες οι συμφωνίες μεταξύ ΕΕ και τρίτων χωρών σχετικά με τις μεταναστευτικές ροές και τη φύλαξη των συνόρων πρέπει να ενσωματώνουν τη διάσταση του φύλου και τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το προσωπικό της ΕΕ, των κρατών μελών και των προαναφερθέντων επομένως οργανισμών (τόσο το στρατιωτικό προσωπικό όσο και η αστυνομία), που συμμετέχει σε επιχειρησιακές δράσεις και αποστολές, προβλέπεται να είναι ενημερωμένο και εκπαιδευμένο πάνω σε ζητήματα φύλου, ισότητας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴¹.

Αδιαμφισβήτητα, σε θεωρητικό επίπεδο υπάρχει συμπερίληψη της έννοιας του φύλου στο σχεδιασμό των πολιτικών. Σε περιπτώσεις κρίσης ωστόσο, παρατηρείται ένα χάσμα μεταξύ ρητορικής και πρακτικής (Allwood, 2015). Όπως θα αναλυθεί στη

⁴¹ Βλ. “EU Action Plan on Women, Peace and Security (WPS) 2019-2024”, στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/ST_11031_2019_INIT_en.pdf και “EU GENDER ACTION PLAN III”, στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/swd_2020_284_en_final.pdf

συνέχεια, η ύπαρξη «κρίσης» επηρεάζει την έμπρακτη και αποτελεσματική εφαρμογή των οδηγιών που έχουν οριστεί για την αντιμετώπισή της. Σε ερώτηση της Freedman (2018b), για τη διαχείριση των ροών σε ειδικούς του πεδίου η απάντηση που έλαβε ήταν ότι *«έτσι είναι η κρίση. Με τις ροές να αυξάνονται και τους ανθρώπους να προσπαθούν να μετακινηθούν όσο πιο γρήγορα γίνεται, δεν μπορούμε να κάνουμε πολλά πράγματα γι' αυτούς»*. Η επίκληση στην κρίση επομένως, αιτιολογεί την εφαρμογή μιας σειράς μέτρων *εξάιρεσης και παράβλεψης* των καθορισμένων διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών και των αρχών για την εξασφάλιση της ισότητας των φύλων κατά τη φύλαξη των συνόρων (Freedman, 2018b:13-14). Οι πρακτικές φύλαξης των συνόρων και η χρήση των hotspots, αποτελούν πεδίο βιοπολιτικών πρακτικών, με άμεσες επιπτώσεις στα έμφυλα υποκείμενα, καθώς πολλές φορές αναπαράγονται και υιοθετούνται έμφυλα και πολυεπίπεδα στερεότυπα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ασφαλειοποίηση στη Μεσόγειο

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί μέσα από τον φακό του φύλου η «πρακτική» ασφάλισης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ (στην περιοχή της Μεσογείου), καθώς και οι επιπτώσεις της στους προσφυγικούς πληθυσμούς κατά την προσπάθειά τους να προσεγγίσουν την Ευρώπη.

4.1 Η πολιτική της ασφάλειας

Σύμφωνα με την ανάλυση του Bigo (2002), στη διαδικασία ασφαλειοποίησης κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι μη-λεκτικές δράσεις · η ασφαλειοποίηση στηρίζεται τόσο στα ομιλιακά ενεργήματα όσο και στις «κινήσεις ασφαλείας», μέρος των οποίων αποτελεί και η δημιουργία θεσμών κι οργανισμών.

Ειδικότερα, το μοντέλο σύστασης οργανισμών (agencies) όπως ο Frontex, αναπτύχθηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου αυτοί οι οργανισμοί αναλάμβαναν εκτελεστικές αρμοδιότητες και λογοδοτούσαν στις αρμόδιες ομοσπονδιακές υπηρεσίες (federal agencies). Με βάση αυτό το παράδειγμα, οι «αρχές», χρησιμοποιώντας την εξουσία που τους έχει δοθεί, προβαίνουν στην ίδρυση οργανισμών των οποίων οι

πράξεις και οι αρμοδιότητες ρυθμίζονται από τις ίδιες· πρόκειται δηλαδή για ένα εκτελεστικό όργανο. Ο εξορθολογισμός της ανάθεσης αυτής-η δημιουργία οργανισμών- έχει αναλυθεί αρκετά από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Έχει λοιπόν επισημανθεί πως ένας από τους κύριους λόγους για τη δημιουργία τους είναι το γεγονός ότι στελεχώνονται από επαγγελματίες του πεδίου, που χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο εμπειρογνωμοσύνης. Ως εκ τούτου, θεωρείται πως είναι σε θέση να συμβουλευθούν εμπειριστατωμένα τους αρμόδιους για τη χάραξη πολιτικής. Επιπλέον, οι οργανισμοί, καθώς απαρτίζονται από ειδικούς κι όχι πολιτικούς, δεν επηρεάζονται εύκολα από πολιτικές πιέσεις και συμφέροντα κι άρα είναι καταλληλότεροι για την υλοποίηση μακροπρόθεσμων στόχων πολιτικής. Η πολιτική συνοχή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση αξιοπιστίας. (Leonard, 2009:374). Πρόκειται για ένα «ηθικό κώδικα εχεμύθειας και εμπιστευτικότητας» (ethos of secrecy and confidentiality), (Bigo, 2002:74-75).

Ακριβώς η δημιουργία κι η μεγέθυνση ενός οργανισμού για την προστασία των συνόρων ενισχύει την κατασκευή του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος σε υπαρκτή απειλή. Η επιτυχία της ασφαλειοποίησης έγκειται στον αποτελεσματικό συνδυασμό των ομιλιακών ενεργημάτων προερχόμενων από αξιόπιστους δρώντες (πολιτικούς, επιστήμονες, δημοσιογράφους κ.ά..) και ειδικούς στον τομέα της ασφάλειας, που χρησιμοποιούν ποικίλες πρακτικές όπως η δημιουργία πληθυσμιακού προφίλ, η εκτίμηση κινδύνου, η συλλογή στατιστικών στοιχείων κ.λπ. (Léonard, Kaunert, 2020).

Η δράση του Frontex περιλαμβάνει και τα δύο στάδια ασφαλειοποίησης· μέσω των Εκθέσεων Ανάλυσης Ρίσκου (risk analysis) που είναι ετήσιες, ορίζονται οι απειλές, η επίλυση των οποίων επιδιώκεται μέσω των επιχειρησιακών δράσεων του οργανισμού. Οι Εκθέσεις Ανάλυσης Ρίσκου του Frontex, περιλαμβάνουν σταθερά την ανάγκη διατήρησης της ασφάλειας της λειτουργίας της ζώνης Schengen και την αποτροπή θανάτων στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ· ο στόχος είναι δηλαδή η ασφάλεια των συνόρων και η ασφάλεια των προσφύγων (safety/security nexus). Ο Frontex αποτελεί έτσι τον θεματοφύλακα των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω επιχειρήσεων έρευνας διάσωσης και της καταπολέμησης διασυνοριακού εγκλήματος, όπως η παράνομη διακίνηση μεταναστών/τριών (smuggling).

Η κινητοποίηση για «ανθρωπιστικούς λόγους» ως μέρους της πολιτικής πρακτικής, δεν είναι κάτι καινούργιο. Κατά τον Fassin (2012, στο Pallister-Wilkins, 2015:59) η επίκληση στις ηθικές αξίες έχει μετατραπεί σε «ισχυρό και απαραίτητο στοιχείο της σύγχρονης πολιτικής ζωής» που δομεί ιεραρχήσεις ισχύος και νομιμοποιεί πρακτικές. Η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας μπορεί να είναι απελευθερωτική όσο και καταπιεστική, καθώς στην πράξη υπάρχουν πάντα όρια και περιορισμοί. Ο κόσμος είναι δομημένος με όρια και ιεραρχήσεις για να υπάρχει έλεγχος και κατ' επέκταση ασφάλεια. Για το λόγο αυτό η ανθρωπιστική βοήθεια, ως πολιτική πράξη που ελλοχεύει ρίσκο, περιλαμβάνει πρακτικές σχεδιασμένες για «περιορισμό και έλεγχο» (Pallister-Wilkins, 2015:59).

Στο πλαίσιο αυτό δημιουργείται αυτό που ο William Walters (2011) αναφέρει ως “humanitarian border”, ένας κόμβος δηλαδή μεταξύ ασφαλειοποίησης (securitization) και ανθρωπισμού-ανθρωπιστικής βοήθειας (humanitarianism). Μια νέα μορφή ανθρωπισμού προκύπτει από τη συνοριοποίηση (borderization) της Μεσογείου θάλασσας. Από τη μία οι μετανάστες/τριες κατηγοριοποιούνται ως απειλή (a risk) και από την άλλη ως θύματα (at risk) διακίνησης (trafficking).

Στην πραγματικότητα, παραμένει ο στόχος της μείωσης των παράτυπων εισροών και το μέσο επίτευξης του στόχου είναι η φύλαξη των συνόρων. Αυτό που έχει αλλάξει είναι η προσέγγιση: οι μηχανισμοί συνοριακού ελέγχου μετατρέπονται παράλληλα σε *αναγκαίο μέσο διάσωσης*. Οι αξίες του ανθρωπισμού στο πλαίσιο αυτό διαπερνούν την έννοια της ασφάλειας των συνόρων. Ένα είδος βιοπολιτικής, που περιλαμβάνει τον ταυτόχρονο «έλεγχο και την φροντίδα» (care and control), των προσφύγων (Moreno-Lax, 2017). Συλλήβδην, ο «εξανθρωπισμός» της φύλαξης των συνόρων έχει τρία αποτελέσματα: 1) αντικρούει τις κριτικές από τη διεθνή κοινότητα σχετικά με την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 2) δικαιολογεί τη συνεχώς αυξανόμενη στρατιωτικοποίηση των συνόρων 3) και παράλληλα ευθυγραμμίζεται με την παραδοσιακή λογική της φύλαξης των συνόρων (Williams, 2014).

4.2 FRONTEX

Κομβικό ρόλο στη φύλαξη των ευρωπαϊκών εξωτερικών συνόρων διαδραματίζει ο Frontex. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (European Border and Coast Guard Agency) ευρέως γνωστός κι ως Frontex⁴² ιδρύθηκε το 2004. Η αρχική του ονομασία ήταν «Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας» και ξεκίνησε τις επιχειρησιακές του δράσεις το 2005. Βάσει του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2007/2004 του Συμβουλίου⁴³, οι αρμοδιότητες του Frontex περιλάμβαναν: 1) τον συντονισμό της επιχειρησιακής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών στον τομέα της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων, 2) βοήθεια προς τα κράτη μέλη στην εκπαίδευση των εθνικών συνοριακών φυλάκων, μεταξύ άλλων με την καθιέρωση κοινών προδιαγραφών εκπαίδευσης, 3) διεξαγωγή αναλύσεων κινδύνου, 4) παρακολούθηση των εξελίξεων των ερευνών σχετικά με τον έλεγχο και την επιτήρηση των εξωτερικών συνόρων, 5) βοήθεια προς τα κράτη μέλη σε περιπτώσεις που απαιτείται αυξημένη τεχνική και επιχειρησιακή συνδρομή στα εξωτερικά σύνορα και 6) παροχή στα κράτη μέλη της αναγκαίας στήριξης για την οργάνωση κοινών επιχειρήσεων επαναπατρισμού (joint return operations).

Οι πρώτες επιχειρησιακές δράσεις του Frontex αφορούσαν την «πρώτη μεταναστευτική κρίση» στα εξωτερικά σύνορα της Ισπανίας. Αν κι η Ισπανία αντιμετώπιζε την προσέλευση παράτυπων μεταναστών/τριών ήδη από τη δεκαετία του 1990, την περίοδο 2005-2006 υπήρξε έξαρση του φαινομένου, με βίαιες συγκρούσεις⁴⁴, που οδήγησαν στον χαρακτηρισμό των γεγονότων που έλαβαν χώρα ως «μεταναστευτική κρίση». Η κρίση αυτή στις ισπανικές περιοχές Μελίγια (Melilla) και Θεούτα (Ceuta) στη Βόρεια Αφρική, δεν οδήγησε σε άμεση αντίδραση από τη μεριά της ΕΕ, κυρίως επειδή η ισπανική κυβέρνηση δεν αιτήθηκε βοήθεια. Η ΕΕ προέβη ωστόσο στην ανάθεση «τεχνικής αποστολής για την παράνομη μετανάστευση» (technical mission on illegal immigration), στις 7-11 Οκτωβρίου 2005. Σκοπός της αποστολής αυτής ήταν κυρίως η αξιολόγηση των χαρακτηριστικών και του αριθμού των παράτυπων μεταναστών/τριών, προκειμένου να παρθούν τα απαραίτητα μέτρα για

⁴² Προέρχεται από τα γαλλικά: Frontières extérieures (εξωτερικά σύνορα).

⁴³ Για τον κανονισμό, βλ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32004R2007>

⁴⁴ Στους ισπανικούς θύλακες Μελίγια και Θεούτα έχασαν τη ζωή τους 14 άνθρωποι μέσα σε διάστημα λίγων ημερών το Σεπτέμβριο του 2005 (Léonard, Kaunert, 2020:5).

την αντιμετώπιση της κρίσης. Η φύλαξη των συνόρων ωστόσο, παρέμενε αρμοδιότητα της Ισπανίας και του Μαρόκου (Léonard, Kaupert, 2020).

Ο Frontex, χαρακτηρίστηκε ως μέσο συμβιβασμού μεταξύ των κρατών-μελών που επιθυμούσαν τη σύσταση ευρωπαϊκής συνοριοφυλακής (όπως η Γερμανία κι η Ιταλία) κι εκείνων που προέβαλαν επιφυλάξεις (όπως το Ηνωμένο Βασίλειο). Ως εκ τούτου, ο Frontex είχε επιφορτιστεί με το συντονισμό της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και της παροχής περισσότερων άλλων υπηρεσιών σε αυτούς, χωρίς να αντικαταστήσει την εθνική συνοριοφυλακή του κάθε κράτους (Perkowski, 2018:4).

Από την ίδρυσή του ο οργανισμός έχει αυξήσει τον αριθμό του προσωπικού που απασχολεί, καθώς και τον προϋπολογισμό του, ενώ παράλληλα έχουν διευρυνθεί και οι αρμοδιότητές του. Ο ιδρυτικός κανονισμός του τροποποιήθηκε δύο φορές το 2007 και το 2011, αυξάνοντας τις αρμοδιότητες και τους πόρους του οργανισμού, ενώ το 2015 εισηγήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ένα νέο πρόγραμμα που θα διασφάλιζε τη «γρήγορη επιστροφή» (rapid return) των παράτυπων μεταναστών/τριών που εντοπίζονταν στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, σε συνδυασμό με τη λειτουργία κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot), ο Frontex θα συμμετέχει στη διαδικασία ελέγχου μέσω συνεντεύξεων και βιομετρικών καταγραφών στα κράτη-μέλη πρώτης γραμμής (frontline States), όπως η Ελλάδα και η Ιταλία (Lemberg-Pedersen, Halpern, 2021:19-23) .

Με την έναρξη της «προσφυγικής κρίσης», το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «ζήτησε να καταβληθούν ευρύτερες προσπάθειες για την επίλυση των πρωτόγωννων μεταναστευτικών ροών προς την επικράτεια της Ένωσης με ολοκληρωμένο τρόπο, μεταξύ άλλων με την ενίσχυση της διαχείρισης των συνόρων για την καλύτερη διαχείριση των αυξανόμενων μεικτών μεταναστευτικών ροών»⁴⁵ Έτσι, το Σεπτέμβριο του 2016, έπειτα από διαπραγματεύσεις της Επιτροπής, του Συμβουλίου των Υπουργών και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η Επιτροπή εξέδωσε τον Κανονισμό 2016 / 1624, που όριζε τις νέες διευρυμένες αρμοδιότητες του οργανισμού, ενώ παράλληλα μετονόμασε τον οργανισμό σε «Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής».

Με την «κρίση» να βρίσκεται σε εξέλιξη, υπήρξε νέος Κανονισμός (Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1896) το 2019, εστιάζοντας στην πολιτική των επιστροφών και θέτοντας στόχους αύξησης του προσωπικού στους 10.000 υπαλλήλους μέχρι το

⁴⁵ Για τον Κανονισμό βλ.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1624>

2027 (Lemberg-Pedersen, Halpern, 2021: 28). Αυτή λοιπόν, η ταχύτατα αυξανόμενη δυναμική Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής, αποτελεί και την έμπρακτη εφαρμογή της θεωρητικής προσέγγισης του Bigo (2002), αναφορικά με τις «κινήσεις ασφαλείας» και τον εξίσου σημαντικό ρόλο τους μαζί με τα ομιλιακά ενεργήματα στη διαδικασία ασφαλειοποίησης των ευρωπαϊκών συνόρων.

4.3 Φεμινιστική κριτική προσέγγιση του λόγου και της δράσης του FRONTEX

Όπως αναλύθηκε και στο προηγούμενο κεφαλαίο, το ζήτημα της έμφυλης ισότητας έχει ενσωματωθεί στις πολιτικές της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων κι αυτών της φύλαξης των συνόρων. Ο Frontex με τη σειρά του, έχει εναρμονίσει τις εκπαιδευτικές του δράσεις με κατευθυντήριες γραμμές σε θέματα φύλου. Τόσο οι υπάλληλοι του οργανισμού όσο και των εθνικών υπηρεσιών των κρατών που συμμετέχουν στις επιχειρήσεις του Frontex λαμβάνουν κατάρτιση για τα θεμελιώδη δικαιώματα και για το δικαίωμα διεθνούς προστασίας πριν από τη συμμετοχή τους σε κάποια επιχείρηση⁴⁶. Βάσει σχετικού εγχειρίδιου, ενημερώνονται, εκπαιδεύονται και ευαισθητοποιούνται σε θέματα φύλου σε κάθε επιχειρησιακό στάδιο, όπως είναι η ανάσχεση μεταναστευτικών ροών (interception), η υποδοχή (reception), οι συνεντεύξεις κ.λπ. (Freedman, 2018b:13).

Ωστόσο έχει υπάρξει κριτική τόσο για τις πρακτικές του οργανισμού, όσο και για τη ρητορική που χρησιμοποιεί κυρίως στις Εκθέσεις Ανάλυσης Ρίσκου. Οι Εκθέσεις Ανάλυσης Ρίσκου αποτελούν σημαντικό εργαλείο ασφαλειοποίησης των συνόρων, καθορίζοντας τους κινδύνους και τις αδυναμίες που υπάρχουν στη φύλαξη των ευρωπαϊκών εξωτερικών συνόρων και στη συνέχεια επισημαίνοντας την ανάγκη λήψης των απαραίτητων μέτρων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, που τα συμφέροντα των Κρατών Μελών είναι ποικίλα και αντικρουόμενα, οι Εκθέσεις αυτές, οφείλουν να είναι αποπολιτικοποιημένες και αντικειμενικές, διατηρώντας τις ήδη εύθραυστες ισορροπίες. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι συντάσσονται από ειδικούς του πεδίου, εμπεριέχουν πολλές φορές ιεραρχήσεις και διαχωρισμούς που δεν συνάδουν με τη γραμμή που ακολουθείται πανευρωπαϊκά σε θέματα φύλου και ισότητας. Οι Εκθέσεις αυτές ως προϊόντα γνώσης, δεν είναι εν τέλει

⁴⁶ Βλ. «θεμελιώδη δικαιώματα» στο: <https://frontex.europa.eu/language/el/>

αντικειμενικές, όπως άλλωστε δεν είναι ούτε η γνώση⁴⁷. Αποτελούν μια μορφή δύναμης-εξουσίας, που καθορίζει ποιος/α θεωρείται απειλή / κίνδυνος, οποίος/α θεωρείται ότι έχει ανάγκη από προστασία, και προτείνει τις απαραίτητες λύσεις. Οι Εκθέσεις Ανάλυσης Ρίσκου επομένως επηρεάζουν συνεχώς και άμεσα τη λήψη πολιτικών αποφάσεων και την έμπρακτη εφαρμογή τους.

Οι Stachowitsch και Sachseder (2019), χρησιμοποιώντας μετααποικιακή φεμινιστική προσέγγιση, εντοπίζουν την κατηγοριοποίηση των μεταναστών/τριών στο Risk Analysis 2016 του Frontex σε τρία πλαίσια: 1) βία και ανομία, 2) οικονομική εκμετάλλευση και 3) ευαλωτότητα. Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, δημιουργείται ένα «μilitarιστικό σενάριο» μέσω κινδυνολογίας και χρήση συναισθηματικού λόγου· χαρακτηριστικά παραδείγματα οι φράσεις «έντονη πίεση», «ξαφνική ροή μεταναστών/τριών», «πλήθη» ανθρώπων να προσπαθούν να περάσουν τα σύνορα κ.ά. Υπογραμμίζεται η δράση των διακινητών, που εκμεταλλεύονται τον ανθρώπινο πόνο, θέτοντας μάλιστα σε κίνδυνο τη ζωή των ανθρώπων αυτών, δημιουργώντας βίαια επεισόδια, δυσχεραίνοντας το έργο της συνοριοφυλακής.

Από την άλλη μεριά, η πλειοψηφία των μεταναστών/προσφύγων είναι «νεαροί άνδρες με διαφορετική εθνικότητα και υπόβαθρο». Η αναφορά στις γυναίκες γίνεται μέσα από τον όρο γυναικόπαιδα (women and children), χαρακτηρίζονται ως ευάλωτη ομάδα, την οποία μάλιστα διακινητές, αλλά και συνταξιδιώτες εκμεταλλεύονται· τις τοποθετούν επίτηδες μπροστά από όλο το πλήθος, λειτουργώντας εκβιαστικά για τις αρχές. Παρατηρείται έτσι μια νεοαποικιακή προσέγγιση με τη Δύση να βάλλεται από άνδρες προερχόμενους από τρίτες χώρες, χρησιμοποιώντας παράνομα μέσα και εκμεταλλεόμενοι την ευαλωτότητα των γυναικών, τις οποίες οι ευρωπαϊκές αρχές είναι πρόθυμες να βοηθήσουν.

Προχωρώντας στη δεύτερη κατηγορία, οι προαναφερθέντες νεαροί άνδρες, αναγράφεται πως προσπαθούν να περάσουν τα ευρωπαϊκά σύνορα ορμώμενοι από οικονομικά κίνητρα. Εκμεταλλεόμενοι την προσφυγική κρίση, οι περισσότεροι άνδρες στοχεύουν στην «εκμετάλλευση του ευρωπαϊκού κράτους πρόνοιας». Τα κίνητρά τους επομένως είναι οικονομικά και όχι η ανάγκη ατομικής προστασίας τους λόγω πολέμου ή παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους στη χώρα προέλευσής τους.

⁴⁷ Σύμφωνα με τις μεταθετικιστικές προσεγγίσεις, η γνώση είναι υποκειμενική, βλ. Μεθοδολογία σελ. 11.

Στην τρίτη κατηγορία, τίθεται σε λειτουργία η «παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας». Οι παραπάνω ερμηνείες αναπαράγουν τις έμφυλες και φυλετικές κατηγοριοποιήσεις του θύματος-σωτήρα και έλλογου-παράλογου. Η προσοχή είναι στραμμένη στα «γυναικόπαιδα», δημιουργώντας ένα σύστημα αξιολόγησης της ευαλωτότητας, που όμως γενικεύει και αποκλείει σε μια προσπάθεια διαχείρισης της κατάστασης.

Το δεύτερο σημείο που έχει λάβει αρνητική κριτική, είναι οι επιχειρήσεις του οργανισμού. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Frontex είναι και οι επιχειρησιακές δράσεις που περιλαμβάνουν τις κοινές επιχειρήσεις με τα κράτη μέλη και τις επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης.

Την περίοδο κορύφωσης των προσφυγικών ροών (2015-2017) στη Μεσόγειο, ο Frontex αποδεδειγμένα συνέβαλε στη διάσωση περίπου 280.000 ατόμων (Frontex, 2021⁴⁸). Παράλληλα ωστόσο, υπάρχουν μαρτυρίες για παράνομες απωθήσεις (pushbacks⁴⁹) και επαναπροωθήσεις ήδη από το 2013 (Bosworth & Pickering, 2017). Οι πρακτικές αυτές φαίνεται να έχουν μετατραπεί σε μια μακροχρόνια, βίαιη ρουτίνα, καθώς καταγραφές τέτοιων περιστατικών (κυρίως από μη κυβερνητικές οργανώσεις προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων) χρονολογούνται μέχρι και σήμερα (το 2022). Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του «πολέμου με τους διακινητές», έχουν σημειωθεί πυροβολισμοί από τη μεριά της ακτοφυλακής προς πλοία/βάρκες που επιχειρούν να εισέλθουν παράνομα στον ευρωπαϊκό χώρο· στόχος δεν είναι ο τραυματισμός των επιβατών ή η φθορά μεταφορικού μέσου, αλλά η αποτροπή της εισόδου του.

Καθότι όμως η πρακτική αυτή παραμένει επικίνδυνη και αθέμιτη, ο Γενικός Διευθυντής του Frontex Fabrice Leggeri είχε δηλώσει το 2016 αναφορικά με τα όπλα ότι « η χρήση γίνεται σύμφωνα με τη νομοθεσία του Frontex · υπάρχει νομική κάλυψη της χρήσης πυροβόλων όπλων στο πλαίσιο των πρακτικών φύλαξης των συνόρων» (Moreno-Lax, 2017:11). Πρόσθεσε μάλιστα, πως σε περιπτώσεις που οι βάρκες αυτές είναι υπερπλήρεις, οι συνοριοφύλακες έχουν το δικαίωμα στην αυτοάμυνα. Επιπλέον, υπήρξε το επιχείρημα πως κάποιες φορές ενδέχεται να οπλοφορούν και οι διακινητές,

⁴⁸ Βλ. «Ο ρόλος του Frontex σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης» στο: <https://frontex.europa.eu/language/el/>.

⁴⁹ Με τον όρο “pushback” νοείται η αποτροπή της παράνομης διέλευσης των συνόρων. Στο πλαίσιο της προστασίας των ευρωπαϊκών εξωτερικών συνόρων τα pushbacks έχουν τη μορφή βίαιων επαναπροωθήσεων, που θεωρούνται παράνομες και απαγορεύονται τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και από το Διεθνές Δίκαιο (Amnesty International, 2021).

χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να έχει αποδειχτεί. Δημιουργείται έτσι το παράδοξο της «διάσωσης χωρίς προστασία» (Moreno-Lax, 2017:11).

Η γενικότερη τάση είναι πως πλέον μετανάστες/τριες απλώς στοιβάζονται από τους διακινητές σε αμφιβόλου ποιότητας πλεούμενα, χωρίς τη δική τους συνοδεία (Risk Analysis 2020: 22). Παρά το γεγονός πως δεν υπάρχει η απειλή των διακινητών, οι καταγραφές περιστατικών απωθήσεων συνεχίζονται. Από το 2018 οι καταγγελίες από ΜΚΟ πως ο Frontex συμμετέχει σε παράνομες απωθήσεις, είναι αυξημένες. Τον Οκτώβριο του 2020 δημοσιεύτηκε αναλυτική έκθεση του SPIEGEL International αναφορικά με τη συνεργασία του Frontex με την ελληνική ακτοφυλακή σε pushbacks κατά των προσφύγων (Lemberg-Pedersen & Halpern, 2021:43-44). Μεγάλη αναφορά έχει γίνει και σε «εξαφανίσεις προσφύγων» από Μ.Κ.Ο, με τον διασώστη Ιάσωνα Αποστολόπουλο να κάνει λόγο για εξαφανίσεις ανθρώπων «με έναν σχεδόν βιομηχανικό τρόπο» (Ταχτσίδης, 2021).

Ως αποτέλεσμα των αντιδράσεων της διεθνούς κοινότητας αναφορικά με τις πρακτικές φύλαξης των συνόρων της ΕΕ, παρατηρείται μια προσπάθεια από τον Frontex να διαχωρίσει τη θέση του. Στην Έκθεση Ανάλυσης Ρίσκου για το 2020, αναφέρεται ότι οι εισερχόμενες στην ΕΕ εισροές μεταναστών/τριών για το έτος 2019 έφτασαν στο χαμηλότερο καταγεγραμμένο αριθμό από το 2013. Ήδη από το 2015 ο αριθμός των ροών μειωνόταν κάθε χρόνο. Το 2019 πραγματοποιήθηκαν από τα κράτη μέλη 138.860 επιτυχημένες επιστροφές προς τρίτες χώρες. Ωστόσο, παρά τα θετικά- για τη φύλαξη των συνόρων- νούμερα επιστροφών και εισροών, ο Frontex υπογραμμίζει πως καθώς οι αρμόδιες αρχές για τις επιστροφές ποικίλουν ανάλογα με το κάθε κράτος, δεν παρέχονται όλα τα στοιχεία για τις επιστροφές που πραγματοποιούνται στο σύστημα δεδομένων του οργανισμού Frontex Risk Analysis Network (FRAN), (Frontex Risk Analysis, 2020:32), (Frontex Risk Analysis, 2021: 24).

Η παραπάνω νεφελώδης κατάσταση των πρακτικών της φύλαξης των συνόρων στον ευρωπαϊκό χώρο, έχει οδηγήσει ερευνητές/τριες του πεδίου στο συμπέρασμα ότι οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται όχι μόνο είναι αναποτελεσματικές, αλλά οξύνουν τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα. Σύμφωνα με τη Freedman (2016:4) οι εισροές όντως περιορίζονται, όμως δεν λύνεται το ζήτημα της παράτυπης μετανάστευσης. Αντιθέτως οι πολιτικές αυτές φαίνεται να οδηγούν όλο και περισσότερους ανθρώπους στη συνεργασία με διακινητές, καθώς το ταξίδι έχει καταστεί πλέον αδύνατο χωρίς τη

συνδρομή τους. Οι μέθοδοι και οι διαδρομές που επιλέγονται είναι ακόμα πιο επικίνδυνες, θέτοντας τους ανθρώπους σε άμεσο κι αναπόφευκτο κίνδυνο (Pickering & Powell, 2017), (Grotti et al. 2018).

4.4 Έμφυλη προσέγγιση των συνθηκών του ταξιδιού-διέλευσης των συνόρων

Οι παραπάνω πρακτικές επομένως, επηρεάζουν άμεσα και αρνητικά τόσο το ταξίδι των προσφύγων, όσο και τη διέλευσή τους. Η αύξηση των προσφυγικών ροών από το 2015 και μετά συνοδεύτηκε κι από την αντίστοιχη αύξηση του αριθμού γυναικών και ανηλίκων (με τους άνδρες όμως να συνεχίζουν να υπερτερούν αριθμητικά), (Freedman, 2016:6), (Freedman, 2017:125), (Kofman, 2018), (Tysler, 2019).

Κατά τη Freedman (2016), οι γυναίκες ήταν οι τελευταίες που θα ακολουθούσαν το δρόμο της μετανάστευσης, καθώς συνήθως δεν διέθεταν οι ίδιες τους απαραίτητους πόρους που απαιτούνται για ένα τέτοιο ταξίδι, και είχαν την ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών, ενώ σε πολλές περιπτώσεις τους απαγορευόταν η μετακίνηση χωρίς άνδρα συνοδό μέσα στην ίδια τους τη χώρα, πόσο μάλλον εκτός αυτής. Λόγω της εμπόλεμης κατάστασης που επικρατεί σε πολλές από τις χώρες προέλευσης των προσφύγων, πολλές γυναίκες έμειναν χωρίς σύζυγο ή κάποιο άλλο ενήλικο αρσενικό μέλος της οικογένειάς τους. Η απουσία αρσενικού μέλους στην οικογένεια επομένως, οδήγησε τις γυναίκες αυτές, σε καταναγκαστική μετακίνηση, αφού βρέθηκαν χωρίς την «απαραίτητη προστασία». Πέρα από την επισφάλεια που προκύπτει απευθείας εξαιτίας του πολέμου, οι γυναίκες αυτές βιώνουν κι ανασφάλεια λόγω της απουσίας ενός συζύγου κτλ.. Οι άνδρες έχουν τον ρόλο του «προστάτη» σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένου του οικονομικού. Ο συνδυασμός επομένως βίαιων συγκρούσεων, πολιτικής βίας κι έλλειψης οικονομικών πόρων, ενισχύει τους λόγους της καταναγκαστικής μετανάστευσης για τις γυναίκες (Bosworth et al., 2017).

Ένας άλλος λόγος που οδήγησε στην αύξηση των γυναικών προσφύγων, είναι η αλλαγή των κριτηρίων απονομής ασύλου. Λόγω των αυξανόμενων ροών, παρατηρείται η αλλαγή των κριτηρίων ασύλου από τα Κράτη Μέλη σε μια προσπάθεια μείωσής τους. Η αυστηροποίηση των κριτηρίων επομένως, είναι *αποτέλεσμα της διαφύλαξης των συνόρων* (Tastsoglou et al., 2021:9). Έτσι, ενώ παλιότερα ο άνδρας ήταν αυτός που ξεκίναγε το ταξίδι, έφτανε στη χώρα προορισμού και μετά ερχόταν η υπόλοιπη οικογένεια, στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης, οι ρόλοι

αναγκαστικά αλλάζουν. Το να ταξιδεύουν πλέον οι γυναίκες με τα παιδιά πρώτες αποτελεί μέρος στρατηγικής (Kofman, 2018), (Tastsoglou et al., 2021:9).

Ειδικότερα, οι γυναίκες που καταλήγουν να ταξιδεύουν μόνες, το πράττουν: 1) από ανάγκη (επειδή δεν υπάρχει άλλος άνδρας-συγγενής), 2) με δική τους πρωτοβουλία, εργαλειοποιώντας το status ευαλωτότητας που τους αναγνωρίζεται από τις ευρωπαϊκές αρχές, 3) στρατηγικά κατόπιν συνεννόησης με τον σύζυγο, 4) αναγκαστικά, επειδή χωρίστηκαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού είτε από τους διακινητές (πάλι λόγω στρατηγικής), είτε λόγω απροόπτων γεγονότων (Freedman, 2018a, 2018b).

Η αναγνώριση αυτής της ευαλωτότητας όμως προϋποθέτει τη διέλευση των ευρωπαϊκών συνόρων. Καθώς τα μέτρα για τη φύλαξη των εξωτερικών ευρωπαϊκών συνόρων έχουν ενταθεί, αντιστοίχως ενισχύονται και οι δυσκολίες για όσες και όσους επιχειρούν να τα περάσουν. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο στόχος της φύλαξης των συνόρων είναι διπλός: η ασφάλεια των προσφύγων που μετατρέπονται σε θύματα εκμετάλλευσης από τους διακινητές (safety) και η ασφάλεια του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου (ζώνη Schengen) μέσω της «οχύρωσης» των εξωτερικών συνόρων (security). Η πραγματικότητα όμως απέχει κατά πολύ από τη συγκεκριμένη ρητορική (Freedman 2016).

Οι ευρωπαϊκές πολιτικές ασφαλειοποίησης οδηγούν τους πρόσφυγες στη χρήση επικίνδυνων διαδρομών και περασμάτων, δημιουργώντας εκ νέου κινδύνους. Η Μεσόγειος θάλασσα έχει χαρακτηριστεί ως η «πιο θανατηφόρα» για τους πρόσφυγες (Pickering & Powell, 2017: 106), (Gerard & Pickering, 2013). Στην κορύφωση της «προσφυγικής κρίσης» τον Απρίλιο του 2015, σημειώθηκε το μεγαλύτερο ποσοστό θνησιμότητας στη Μεσόγειο θάλασσα, με 700 ανθρώπους να καταγράφονται νεκροί. Η «κρίση» συνεχίστηκε και το 2016 με περίπου 5.000 καταγραφές θανάτων και εξαφανίσεων (UNHCR (2016a)).

Καθώς ο Frontex και οι εθνικές συνοριοφυλακές χρησιμοποιούν υπερσύγχρονες τεχνολογίες όπως θερμικές κάμερες και ραντάρ (Frontex, 2021⁵⁰), η διέλευση χωρίς ανίχνευση είναι οριακά αδύνατη. Για το λόγο αυτό, χρησιμοποιούνται πλεούμενα από ξύλο ή πλαστικό, ώστε να καθυστερεί ο εντοπισμός τους. Παράλληλα η χρήση βαρκών τέτοιας χαμηλής ποιότητας σε συνδυασμό με την υπερπληρότητα

⁵⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. : <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-tests-aerostat-systems-in-greece-for-border-surveillance-b5E9I8>

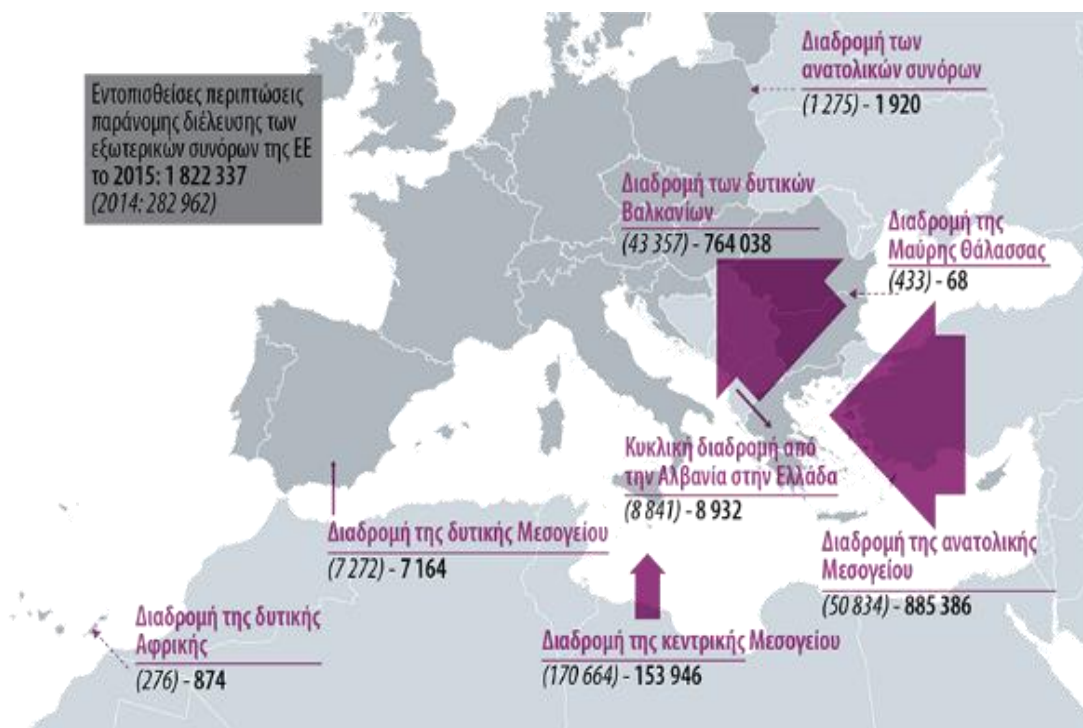
τους, χρησιμοποιείται ως μοχλός πίεσης προς τη συνοριοφυλακή ώστε να μην μπορεί να προχωρήσει σε pushback και απόθεση της βάρκας, εφόσον αυτή είναι κατά το ήμισυ βυθισμένη, αλλά σε διάσωση (Freedman, 2018b). Όπως αναφέρει η Freedman (2018a), σε αυτές τις υπερπλήρεις βάρκες, οι γυναίκες τοποθετούνται πάντα σε περίοπτο σημείο, όπως στο μπροστινό τμήμα ή στις άκρες της. Η επιλογή αυτή είναι στρατηγική με την *ευαλωτότητα* να διαμορφώνεται και από *έμφυλα κριτήρια*, οι άνδρες κατηγοριοποιούνται αυτομάτως ως απειλή, ενώ οι γυναίκες ως θύματα που χρήζουν προστασίας. Η έμφυλη ρητορική που είχε προηγηθεί μέσω των ομιλιακών ενεργημάτων, κατηγοριοποιεί τα νομιμοποιημένα θύματα της προσφυγικής κρίσης και οι άνδρες δεν είναι μέσα σε αυτά (Kofman, 2018: 4-8), (Cole, 2016), (Palillo, 2020). Η απόθεση επομένως μια βάρκας με επιβάτες μόνο άνδρες είναι δικαιολογημένη και προβλεπόμενη. Αντιθέτως, αν υπάρχουν γυναίκες ή/και παιδιά, τότε αυτομάτως η αποστολή *απόθησης* μετατρέπεται σε αποστολή *διάσωσης*.

Στο πλαίσιο αυτό, πέρα από το υλικό κατασκευής των πλεούμενων, το οποίο δεν ενδείκνυται για πολύωρα ταξίδια, παρατηρούνται ακόμα και βλάβες στον μηχανισμό τους ή/και στο σύστημα πλοήγησης (mechanical and navigation failings), που σε συνδυασμό με τους υπεράριθμους επιβάτες, οδηγεί πολλές φορές σε ναυάγια (Gerard & Pickering, 2013: 352). Λόγω των συνθηκών που επικρατούν στα ταξίδια αυτά, οι πρόσφυγες έχουν να αντιμετωπίσουν καταστάσεις όπως η ασιτία, η αφυδάτωση, η έκθεση σε αντίξοες καιρικές συνθήκες και αρρώστιες. Οι γυναίκες φαίνεται να βρίσκονται σε ακόμα πιο δυσμενή θέση, διότι εμφανίζουν υποθερμία γρηγορότερα από τους άνδρες, ενώ σε περίπτωση βύθισης της βάρκας, αντιμετωπίζουν αμεσότερο κίνδυνο πνιγμού, καθώς οι περισσότερες δεν γνωρίζουν κολύμπι, το είδος της ένδυσής τους-τα ρούχα τους-, όταν βραχούν, αποτελούν επιπρόσθετο βάρος για αυτές (Pickering & Powell, 2017: 114) ενώ συχνά πρέπει να φροντίσουν και βρέφη ή μικρά παιδιά.

Τα επισφαλή αυτά ταξίδια, οργανώνονται από διακινητές. Ο ρόλος των διακινητών αποτελεί βασικό μέρος της ευρωπαϊκής ρητορικής στο πλαίσιο της ασφαλειοποίησης των συνόρων για ανθρωπιστικούς λόγους. Οι παραπάνω μέθοδοι διέλευσης των συνόρων είναι αδιαμφισβήτητα ανορθολογικές και θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή των προσφύγων-μεταναστών. Ωστόσο, η σχέση διακινητών-προσφύγων είναι πιο περίπλοκη από αυτή του θύτη-θύματος που παρουσιάζεται από τις ευρωπαϊκές αρχές. Με την αύξηση των μέτρων φύλαξης των συνόρων, το ταξίδι προς την Ευρώπη

είναι αδύνατο χωρίς τη διαμεσολάβηση των διακινητών (Crawley et al. 2016) Freedman, 2012, 2016, 2018b), (Palillo, 2020). Για τους περισσότερους πρόσφυγες η συνεργασία με τους διακινητές, δεδομένων των συνθηκών, αποτελεί «φυσικό» μέρος του ταξιδιού. Οι τιμές για τις υπηρεσίες τους ποικίλουν ανάλογα με το κύκλωμα διακίνησης, το γεωγραφικό πλαίσιο κ.ά. (Freedman, 2018b). Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή της Μεσογείου περιλαμβάνει τρεις βασικές διαδρομές-οδούς: την οδό της «Κεντρικής Μεσογείου» την οδό της «Ανατολικής Μεσογείου» και την οδό της «Δυτικής Μεσογείου». Η διαδρομή της «Κεντρικής Μεσογείου» έχει ως τελικό προορισμό την Ιταλία, μέσω Λιβύης, της «Ανατολικής Μεσογείου» την Ελλάδα μέσω Τουρκίας και της «Δυτικής Μεσογείου» την Ισπανία, κυρίως διαμέσου Μαρόκου. Από τις τρεις αυτές διαδρομές, αυτή της «Κεντρικής Μεσογείου», που ενώνει την Ανατολική με τη Δυτική Αφρική, αποτελεί και την πιο θανατηφόρα κι επικίνδυνη διαδρομή, με υψηλά ποσοστά βίας, ειδικά κατά των γυναικών (Grotti et al. 2018).

Γράφημα: Οι κύριες διαδρομές μεικτών ροών με εντοπισμό παράτυπης εισόδου και διέλευσης. (Εκτίμηση παρατύπως εισελθόντων το 2015 (οι εντός παρένθεσης αριθμοί αφορούν στο 2014).

Πηγή: Frontex, Ανάλυση Ρίσκου (2016)

Οι εμπειρίες βίας, αποτελούν συχνό φαινόμενο για τους προσφυγικούς πληθυσμούς και διαθέτουν έμφυλο χαρακτήρα: άνδρες και γυναίκες βιώνουν και επηρεάζονται διαφορετικά από τα περιστατικά βίας (Freedman, 2018b: 4). Ειδικότερα, οι άνδρες, και κυρίως νεαροί άνδρες με χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο, πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης. Κυρίως στην οδό της «Κεντρικής Μεσογείου» τα όρια μεταξύ «παράτυπης διέλευσης-διακίνησης» (smuggling) και «εμπορίας ανθρώπων-δουλεμπορίου» (trafficking), είναι λεπτά. Οι διακινητές σε αυτή την περιοχή είναι συνήθως οπλισμένοι και αντιμετωπίζουν τους πρόσφυγες ως «ιδιοκτησία» τους παρά ως «πελάτες» (Palillo, 2020). Πολλοί άνδρες καταλήγουν να είναι θύματα σωματικής βίας, απαγωγής, φυλάκισης και σύγχρονης μορφής δουλειάς (Kofman, 2018). Σε μια προσπάθεια ταπείνωσης και «σπάσιμου του ηθικού» τους, οι γυναίκες της οικογένειάς τους (σύζυγοι ή και μητέρες), αν ταξιδεύουν μαζί τους, βιάζονται παρουσία τους (Palillo, 2020: 8). Ο βιασμός ως μέσο ταπείνωσης του «ανδρισμού», χρησιμοποιείται ωστόσο και στους ίδιους τους άνδρες, νεαρότερης κυρίως ηλικίας (Allsopp, 2017: 161).

Η κατάσταση δεν είναι καλύτερη για όσους καταφέρουν να φτάσουν τα εξωτερικά ευρωπαϊκά σύνορα. Πρόσφυγες και μετανάστες γίνονται αποδέκτες βίας από την αστυνομία και τη συνοριοφυλακή (Freedman, 2017: 125-16), με την Τουρκία, το Μαρόκο, τη Λιβύη και την Ισπανία να έχουν τις περισσότερες καταγραφές βίαιων περιστατικών από τις αρχές (Bosworth et al., 2017), (Tyszler, 2019). Στις αυτόνομες περιοχές Θεούτα και Μελίγια στη Βόρεια Αφρική μάλιστα, έχει παρατηρηθεί έντονη *φυλετική βία*. Ειδικότερα στη Μελίγια, οι πρόσφυγες-μετανάστες που προσπαθούν να περάσουν τα μαροκινά-ισπανικά σύνορα χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: 1) οι προερχόμενοι από τη Συρία, 2) οι προερχόμενοι από την Αλγερία και 3) οι προερχόμενοι από χώρες της Υπο-Σαχάριας Αφρικής. Ενώ για τους Σύριους και τους Αλγερινούς η διέλευση είναι εφικτή από τα *συνοριακά σημεία διέλευσης* (border crossing point), οι “Sub-Saharan”, αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν ανορθόδοξους τρόπους, όπως να κρύβονται σε αυτοκίνητα. Καθώς η πλειοψηφία των μαύρων που επιχειρούν να περάσουν τα σύνορα προέρχονται από πρώην ευρωπαϊκές αποικίες της Κεντρικής και Δυτικής Αφρικής, τα βίαια περιστατικά εναντίον τους από τις αρχές αποδίδονται σε νέο-αποικιακές τάσεις, καθώς οι πρόσφυγες κατηγοριοποιούνται και ιεραρχοποιούνται *φυλετικά*: οι μαύροι στα σύνορα συστηματικά χαρακτηρίζονται ως

«οικονομικοί μετανάστες» και εγκληματίες. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσαν νεαροί πρόσφυγες από τη Γουινέα και τον Νίγηρα: *«Είναι αδύνατο να αιτηθούμε άσυλο, αυτό προϋποθέτει να περάσουμε τα σύνορα κι αυτό επιτρέπεται μόνο στους Σύριους. Εάν είσαι μαύρος και επιχειρήσεις να πλησιάσεις τα σύνορα, κινδυνεύεις να σε χτυπήσουν»* (Tyszler, 2019: 6-7).

Το ταξίδι και η διέλευση των συνόρων είναι ακόμα πιο δύσκολο εγχείρημα για τις γυναίκες. Σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν πως αντιμετωπίζουν οι άνδρες, οι γυναίκες βιώνουν σε μεγάλο βαθμό σεξουαλική και έμφυλη βία. Όσες ταξιδεύουν με τους συζύγους τους ή κάποιο άλλο αρσενικό μέλος της οικογένειάς τους, θεωρείται πως είναι πιο προστατευμένες, από ό,τι εκείνες που ταξιδεύουν μόνες τους. Στην πραγματικότητα όμως ενδέχεται να βιώνουν έμφυλη βία από τους ίδιους τους «προστάτες» τους (Freedman, 2017, 2018a, 2018b). Ωστόσο η παρουσία ανδρών στο ταξίδι των γυναικών, παρέχει πράγματι μια μορφή «ασφάλειας» από τους άλλους συνταξιδιώτες και τους διακινητές. Πολλές φορές γυναίκες που ταξιδεύουν μόνες τους ή/και με τα παιδιά τους, προσεγγίζονται από άνδρες προκειμένου να παραστήσουν μια «οικογένεια». Η κίνηση αυτή είναι στρατηγική · οι γυναίκες εξασφαλίζουν ένα βαθμό προστασίας και οι άνδρες μια πιο ευνοϊκή μεταχείριση από τη συνοριοφυλακή ως «οικογενειάρχες» (Freedman 2018). Επιπλέον, σύμφωνα με την Tyszler (2019), η παρουσία μιας γυναίκας ως συζύγου μπορεί να λειτουργήσει προστατευτικά και για τον άνδρα όσον αφορά τους διακινητές, κυρίως όταν αυτές είναι (ή παρουσιάζονται ως) Μουσουλμάνες, ως δείγμα σεβασμού.

Οι γυναίκες όμως, κατά κύριο λόγο, ταξιδεύουν μόνες τους όλο και πιο συχνά, για λόγους που προαναφέρθηκαν. Τα αυστηρά μέτρα ασφαλειοποίησης των συνόρων, έχουν δομήσει συνθήκες ανομίας (έξω από αυτά), δημιουργώντας ένα ακόμα πιο εχθρικό και επικίνδυνο περιβάλλον για τις γυναίκες, όπου οδηγεί σε συχνότερα περιστατικά βιασμού και σεξουαλικής βίας (Bosworth et al., 2017). Με το κόστος της υπηρεσίας των διακινητών να αγγίζει το ποσό των 5.000 ευρώ ⁵¹ (Freedman, 2018b: 7), αλλά και το ίδιο το ταξίδι να διαρκεί μήνες ή/και χρόνια, πολλές γυναίκες καταφεύγουν στο «συναλλακτικό σεξ» (transactional sex). Λόγω περιορισμένων οικονομικών πόρων γυναίκες πρόσφυγες αναγκάζονται να επιδίδονται σε σεξουαλικές πράξεις για να κερδίσουν χρήματα ή να αποπληρώσουν τους διακινητές τους

⁵¹ Η τιμή των υπηρεσιών «διακίνησης» ποικίλει ανάλογα με τη διαδρομή που ακολουθείται. Για παράδειγμα η διαδρομή μέσω Τουρκία (η οδός της «Ανατολικής Μεσογείου») αποτελεί την πιο άμεση διαδρομή και ως εκ τούτου την πιο ακριβή (Grotti et al., 2018: 9).

(Tastsoglou et al., 2021: 8). Το transactional sex ως πρακτική, κυριαρχεί στην Υποσαχάρια Αφρική και για τις περισσότερες αποτελεί πλέον «αναπόσπαστο μέρος» του ταξιδιού. Ακόμη όμως και να έχουν πληρώσει το ζητούμενο ποσό, οι διακινητές ενδέχεται να απαιτήσουν σεξουαλική συνεύρεση ως επιπρόσθετη πληρωμή (Freedman, 2012), (Gerard & Pickering, 2013).

Επιπλέον, όπως και οι άνδρες, έτσι και οι γυναίκες πολύ συχνά γίνονται θύματα σωματεμπορίας, με στόχο όμως τη σεξουαλική εκμετάλλευση (Tyszler, 2019). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως ακόμη κι αν οι γυναίκες αυτές συνοδεύονται από κάποιον άνδρα, του είναι αδύνατο να παρέμβει καθώς κινδυνεύει άμεσα και η δική του ζωή αν φέρει αντίρρηση (Gerard & Pickering, 2013: 346), (Palillo, 2020: 8). Η σεξουαλική βία ωστόσο, δεν εντοπίζεται μόνο στο πλαίσιο της οικονομικής εκμετάλλευσης. Πολλές γυναίκες πρόσφυγες έχουν βιαστεί κι από συνταξιδιώτες τους (Freedman, 2012, 2016).

Όσον αφορά την κινητικότητα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, οι χρόνοι δεν καθορίζονται μόνο από το οικονομικό υπόβαθρο. Για τις γυναίκες η διαδρομή προς την Ευρώπη καθορίζεται και από το αναπαραγωγικό στάδιο στο οποίο βρίσκονται. Έχει αναφερθεί η εγκυμοσύνη ως στρατηγική πρακτική για ευνοϊκότερη μεταχείριση από τις αρχές και μετέπειτα από το σύστημα ασύλου (Grotti et al., 2018), (Freedman, 2018a), (Tyszler, 2019), (Tastsoglou et al., 2021), Το χρονικό και γεωγραφικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκονται οι γυναίκες κατά την εγκυμοσύνη τους παίζει καθοριστικό ρόλο για το ταξίδι και τη διέλευση των συνόρων. Στο πλαίσιο της φύλαξης των συνόρων για «ανθρωπιστικούς λόγους» η ορατή ευαλωτότητα, όπως είναι η εγκυμοσύνη, βοηθά στην ιεραρχοποίηση και στον καθορισμό του «ξένου». Με την εγκυμοσύνη να είναι μια αδιαμφισβήτητα ευάλωτη κατάσταση, πολλές γυναίκες πρόσφυγες επιδιώκουν να μείνουν έγκυες ώστε όταν φτάσουν στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα να έχουν ευνοϊκότερη αντιμετώπιση. Παρατηρείται ωστόσο και το φαινόμενο της καταναγκαστικής εγκυμοσύνης (forced pregnancy), είτε από τους διακινητές, είτε από συνταξιδιώτες τους για λόγους διάσωσης και ευνοϊκής μεταχείρισης (Tyszler, 2019), (Tastsoglou et al., 2021) .

Γυναίκες που δεν κυοφορούν, ή έχουν αποκτήσει παιδί, επηρεάζονται αρνητικά όσον αφορά το ταξίδι. Πιο συγκεκριμένα, όσες γέννησαν *πριν* φτάσουν στα ευρωπαϊκά σύνορα, αναγκάζονται να παραμείνουν στάσιμες έως ότου το παιδί φτάσει σε μια ηλικία που να μπορεί να είναι διαχειρίσιμο και να μην προκαλεί προβλήματα και

αναστάτωση τόσο στους συνταξιούχους, όσο (κυρίως) στη δουλειά των διακινητών. Τα νεογέννητα αποκλείονται από τα ταξίδια στη θάλασσα, καθώς είναι πολύ αδύναμα και συχνά προκαλούν θόρυβο· οι βάρκες πρέπει να αποχωρούν από την ακτή με διακριτικότητα (Tyszler, 2019:11).

Έχει παρατηρηθεί πως για όσες γυναίκες ακολουθούν τα διαδρομές της «Κεντρικής Μεσογείου» και της «Δυτικής Μεσογείου», η εγκυμοσύνη και η μητρότητα μπορεί να αποτελέσουν τροχοπέδη για την έκβαση του ταξιδιού, επιβραδύνοντας την κινητικότητά τους (Grotti et al. 2018). Με τον κίνδυνο του βιασμού να αποτελεί μέρος των κινδύνων που ελλοχεύουν στις μετακινήσεις αυτές, πολλές γυναίκες, ιδίως μαύρες, καταφεύγουν σε μεθόδους αντισύλληψης όπως είναι τα υποδόρια αντισυλληπτικά εμφυτεύματα (subcutaneous implants) (Tastsoglou et al., 2021: 8).

Ενώ λοιπόν, τα σώματα των εγκύων γυναικών εργαλειοποιούνται ανάλογα με το στάδιο της εγκυμοσύνης ώστε να χρησιμοποιηθούν στρατηγικά, τα σώματα των μη-εγκύων φαίνεται να ελέγχονται ακόμα πιο αυστηρά. Πιο συγκεκριμένα, τη μέρα της κανονισμένης διέλευσης των συνόρων μέσω θαλάσσης, οι γυναίκες που βρίσκονται σε έμμηνο ρύση, απαγορεύεται να ταξιδέψουν. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα πλεούμενα μέσα που χρησιμοποιούνται, είναι αμφιβόλου ποιότητας και ενδέχεται οι επιβάτες να έχουν άμεση επαφή με το νερό κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Θεωρείται επομένως επικίνδυνο για τους υπόλοιπους επιβάτες να υπάρξει πάνω στη βάρκα γυναίκα με έμμηνο ρύση, καθώς θα προσελκύσει καρχαρίες (Tyszler, 2019: 11). Για να καταφέρουν να συνεχίσουν το ταξίδι τους, οι γυναίκες αυτές πρέπει να κρύψουν την έμμηνο ρύση τους πάση θυσία ή αναγκάζονται να τη διακόψουν λαμβάνοντας μεγάλες ποσότητες αντισυλληπτικών δισκίων, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο την υγεία τους σε κίνδυνο (Tyszler, 2019: 11).

Οι διακρίσεις και οι δυσκολίες συνεχίζονται και στα ευρωπαϊκά εξωτερικά σύνορα, όπως συμβαίνει και για τους άνδρες πρόσφυγες. Ειδικότερα, όσον αφορά την αντιμετώπιση των αρχών στα ευρωπαϊκά σύνορα, οι γυναίκες δεν βιώνουν σωματική βία όπως οι άνδρες· υπάρχουν ωστόσο αναφορές για έμφυλες και φυλετικές διακρίσεις εις βάρος τους, καθώς και περιστατικά σεξουαλικής βίας. Καθώς στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, οι μαύρες γυναίκες έχουν υπάρξει θύματα σωματεμπορίας και σεξουαλικής βίας, έχει παρατηρηθεί μια «κανονικοποίηση» του φαινομένου, και στιγματοποίηση των γυναικών αυτών με δηλώσεις όπως «Μα καλά όλες οι μαύρες

έχουν βιαστεί;» (Tastsoglou et al., 2021). Άλλες πάλι δαιμονοποιούνται ως «μάγισσες» που εξασκούν *voodoo* και θεωρούνται άκρως επικίνδυνες (Bosworth et al., 2017: 18). Επιπλέον, όπως ακριβώς κι οι μαύροι άνδρες, οι μαύρες γυναίκες δυσκολεύονται να περάσουν τα σύνορα της Ισπανίας-Μαρόκου, λόγω φυλετικών διακρίσεων. Όσες διαθέτουν πιο ανοιχτό χρώμα δέρματος), συχνά χρησιμοποιούνε μαντίλα, προσποιούμενες πως είναι Μαροκινές για να αποφύγουν τον έλεγχο (Tyszler, 2019: 13).

Σε γενικότερο πλαίσιο γίνονται αναφορές για υποβάθμιση της θέσης των γυναικών, με έμφυλους διαχωρισμούς και οριενταλιστικές προσεγγίσεις, όπου οι γυναίκες πρόσφυγες θεωρείται πως είναι άβουλα όντα, χαμηλής νοημοσύνης. Οι αρχές τις αντιμετωπίζουν ως θύματα μη-ευρωπαϊκών πολιτισμικών πρακτικών και αντιλήψεων, όπου η θέση τους είναι μονίμως υποβαθμισμένη (Bosworth et al., 2017: 16-18). Όπως έχει αναφέρει στην Freedman (2018a: 9-10) γυναίκα πρόσφυγας από τη Συρία οι αρχές την αντιμετώπισαν *«ως ένα καταπιεσμένο θύμα, χωρίς δική της βούληση και αυτονομία: ένα αντικείμενο οίκτου και ελεημοσύνης»*.

Τέτοιου είδους συμπεριφορές, αποτελούν άρνηση της εμπρόθετης δράσης των γυναικών προσφύγων. Σύμφωνα με την Judith Butler η ευαλωτότητα πολλές φορές συγγέεται με την εξάρτηση (dependency), (Butler et al. 2016). Διαφωνεί όμως με την ιδέα ότι η ευαλωτότητα αποκλείει τη δυνατότητα *αντίστασης*. Στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης, οι γυναίκες πρόσφυγες, δεν θα πρέπει να απογυμνώνονται από την εμπρόθετη δράση τους, επειδή αναγνωρίζονται ως «ευάλωτες». Υπογραμμίζει πως μια τέτοια αντιμετώπιση θυμίζει τη χρήση της έννοιας της «ευαλωτότητας» από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις ως αιτιολογική βάση για τις παρεμβάσεις τους σε τρίτα κράτη (Butler et al. 2016). Με τον τρόπο αυτό, οι γυναίκες, ως αποτέλεσμα της κλιμάκωσης της στρατιωτικοποίησης των ευρωπαϊκών εξωτερικών συνόρων, φαίνεται να υφίστανται διπλή διάκριση, και ως πρόσφυγες και ως γυναίκες (Tyszler, 2019).

Συγκεφαλαιώνοντας, η δράση των αρχών φύλαξης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, παρουσιάζει δυσκολίες διαχείρισης της «προσφυγικής κρίσης», τηρώντας παράλληλα τις αρχές ισότητας που διέπουν την ΕΕ. Οι φυλετικοί και έμφυλοι διαχωρισμοί καθώς και οι ιεραρχήσεις διαχέονται τόσο σε επίπεδο ρητορικής όσο και στην πράξη. Οι προκλήσεις συνεχίζονται, με διαφορετικό τρόπο στο επόμενο στάδιο *ασφαλειοποίησης* της αναζήτησης ασύλου που είναι η δημιουργία των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot), καθώς και camp προσφύγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Έμφυλη προσέγγιση των συνθηκών και λειτουργιών Υποδοχής και Ασύλου

Τα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης αποτελούν σημαντικό κομμάτι της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης. Για το λόγο αυτό, ακολουθεί ανάλυση της ίδρυσης και της λειτουργίας τους, παράλληλα με τις προκλήσεις που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της «προσφυγικής κρίσης».

5.1 Η προσέγγιση hotspot της ΕΕ

Με την «ανακήρυξη της προσφυγικής κρίσης» στην Ευρώπη και την αναγωγή του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος σε ζήτημα ασφάλειας, η δυσκολία κατηγοριοποίησης των μεικτών εισερχόμενων ροών θεωρείται ως ένα από τα βασικότερα αίτια της κρίσης. Μια από τις προτεινόμενες λύσεις του προβλήματος αυτού ήταν η *προσέγγιση της δημιουργίας των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (KYT ή hotspot)*. Η “hotspot approach” παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Μάιο του 2015, ως μέρος της ευρύτερης πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση (European Agenda on Migration), (Spathopoulou et al., 2020).

Πιο συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στα Συμπεράσματα (EC Conclusions) της 25ης και 26ης Ιουνίου 2015, ανέθεσε στην Επιτροπή να καταρτίσει, σε στενή συνεργασία με τα Κράτη Μέλη υποδοχής, έναν χάρτη πορείας (roadmap) έως τον Ιούλιο του 2015, σχετικά με τις νομικές, οικονομικές και επιχειρησιακές πτυχές των "hotspots". Σε πρώτο επίπεδο εφαρμογής της προσέγγισης αυτής, ορίζεται η συνεργασία των Ευρωπαϊκών Οργανισμών Frontex, EASO, Europol και Eurojust, με την Ελλάδα και την Ιταλία. Στην Ιταλία δημιουργήθηκαν πέντε hotspots στις περιοχές Messina, Taranto, Pozzallo, Trapani και Lampedusa, ενώ στην Ελλάδα άλλα πέντε, στα νησιά Λέρος, Κως, Χίος, Σάμος και Λέσβος (Léonard & Kaunert, 2020).

Στόχος της προσέγγισης "hotspot" είναι η ταχεία και ολοκληρωμένη παρέμβαση των Ευρωπαϊκών οργανισμών στα Κράτη Μέλη που απαρτίζουν τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ για τη διαχείριση των δυσανάλογων μεταναστευτικών ροών που αποτελούνται τόσο από αιτούντες/ούσες άσυλο, όσο και από μετανάστες/τριες. Η

παρεχόμενη στήριξη και η διάρκεια της συνδρομής στο «βαλλόμενο» κράτος μέλος θα εξαρτάται από τις ανάγκες του καθώς και την εξέλιξη της κατάστασης. Πρόκειται δηλαδή, για ένα *ευέλικτο εργαλείο* διαχείρισης των εισερχόμενων ροών που ενισχύει τα σύνορα, αποτελώντας ένα χώρο διαλογής των «παράτυπων και μη εισερχόμενων» (Papoutsi et al., 2019) .

Στην Ατζέντα δεν διατυπώνεται ένας ακριβής ορισμός του όρου “hotspot”, πάρα μόνο μια περιγραφή της λειτουργίας του. Στα “hotspots” επομένως «η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), ο Frontex και η Europol, θα εργαστούν επιτόπου με τα Κράτη εισόδου για την ταχεία αναγνώριση, την καταγραφή και την δακτυλοσκόπηση (fingerprint) των εισερχόμενων μεταναστών/τριών. Το έργο των οργανισμών θα είναι αλληλοσυμπληρούμενο. Όσοι/ες αιτούνται άσυλο θα διοχετεύονται αμέσως στις αρμόδιες υπηρεσίες της EASO, ώστε να επιτευχθεί η ταχύτερη δυνατή εξέταση των αιτήσεων ασύλου. Για όσους/ες δεν χρήζουν προστασίας, ο Frontex επικουρεί τα Κράτη Μέλη συντονίζοντας την επιστροφή των παράτυπων μεταναστών/τριών⁵². Η Europol και η Eurojust θα συνδράμουν το Κράτος Μέλος υποδοχής με έρευνες για εξάρθρωση κυκλωμάτων διακίνησης μεταναστών/τριών» (European Commission, 2015).

Η εφαρμογή, ωστόσο, της Κοινής Δήλωσης ΕΕ – Τουρκίας (γνωστής και ως «Συμφωνίας») από τον Μάρτιο του 2016 δημιούργησε ένα διαφορετικό πλαίσιο της λειτουργίας των hotspots. Μέσω της «Συμφωνίας» η Τουρκία δεσμεύτηκε να περιορίσει την παράτυπη μετανάστευση προς την ΕΕ· κλήθηκε να εντατικοποιήσει τις προσπάθειές της για τον περιορισμό της μετακίνησης ατόμων από τον χώρο της προς την ΕΕ, καθώς και να δέχεται πίσω όλους τους παράτυπους μετανάστες που διήλθαν από το έδαφος της με προορισμό την ΕΕ και διαπιστώθηκε ότι δεν δικαιούνταν διεθνή προστασία. Ως αντάλλαγμα θα λάμβανε ως επιχορήγηση 3 δισεκατομμύρια ευρώ από την ΕΕ για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων. Κομβικό σημείο στη «Συμφωνία» είναι η αναφορά στους «παράτυπους μετανάστες που φθάνουν στα ελληνικά νησιά μέσω Τουρκίας» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2016), οδηγώντας ουσιαστικά στον «εγκλωβισμό» χιλιάδων μεταναστών/τριών (Pascucci & Patchett, 2018).

⁵² Βλ. «Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση: η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot)», στο: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_6/SR_MIGRATION_HOTSPOTS_EL.pdf

Σύμφωνα με τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα (2021) «η Συμφωνία αποτέλεσε σημείο καμπής, δημιουργώντας ένα ευρωπαϊκό σύνορο που ήταν κλειστό, οχυρωμένο, και που ενσωμάτωνε τη συστημική βία στον πυρήνα των μεταναστευτικών πολιτικών της ΕΕ». Έτσι τα hotspots λειτουργούν ως νομικός-διοικητικός μηχανισμός ελέγχου πληθυσμών. Λειτουργούν ως «σημείο έμφραξης» των εισερχόμενων μεταναστευτικών ροών στα εξωτερικά σύνορα, περιορίζοντας και επιβραδύνοντας την κινητικότητά τους (Tazzioli, 2017).

Συμπληρωματικά, στην Ισπανία δεν έχει υιοθετηθεί η «προσέγγιση hotspot», όπως περιγράφηκε παραπάνω· η χώρα όμως διαθέτει ορισμένες δομές φιλοξενίας, που προβάλλουν κοινά χαρακτηριστικά, αναφορικά με την εργαλειοποίησή τους ως μηχανισμών ελέγχου των ροών, εφόσον αυτές είναι τοποθετημένες στα εξωτερικά της σύνορα και κυρίως στους θύλακες Μελίγια και Θεούτα στη Βόρεια Αφρική. Οι δομές κατά κύριο λόγο «βρίσκονται στην ενδοχώρα και παρέχουν προσωρινή διαμονή σε πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς οι οποίοι έχουν υποβάλει αίτημα διεθνούς προστασίας⁵³». Για να υπάρξει ολοκληρωμένη κάλυψη των τριών διαδρομών της Μεσογείου που εξετάστηκαν και στο προηγούμενο κεφάλαιο⁵⁴, συμπεριλαμβάνονται οι συνθήκες λειτουργίας και των δομών αυτών, ή κοινώς “Center for the Temporary Stay of Immigrants” (CETI), που βρίσκονται στους δύο αυτούς ισπανικούς θύλακες⁵⁵.

5.2 Βιοπολιτικά σύνορα

Με τα hotspots και τα CETI να έχουν μετατραπεί σε κέντρα «κράτησης και περιορισμού», γίνεται όλο και πιο συχνά λόγος για την ύπαρξη «βιοπολιτικώνμεθορίων» (biopolitical borderzones). Πρόκειται για επανάχρηση της παραδοσιακής, γεωπολιτικής έννοιας των συνόρων που θέλει τα σύνορα απλώς ως διαχωριστικές γραμμές κρατών· γίνεται εστίαση στην «διαχείριση της ζωής» (management of life) των μεναταστών/τριών σε αυτούς τους χώρους, που αποτελούν πλέον ένα «διευρυμένο κομμάτι» των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ . (Topak, 2020).

⁵³ Βλ. «Δομές Φιλοξενίας / Προσωρινής Υποδοχής», Υπουργείο Μετανάστευσης κι Ασύλου στο: <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/>

⁵⁴ Βλ. 4.4 Έμφυλη προσέγγιση των συνθηκών του ταξιδιού-διέλευσης των συνόρων, σελ. 54.

⁵⁵ Βλ. “Conditions in reception facilities, Spain”, στο: <https://asylumineurope.org/reports/country/spain/reception-conditions/housing/conditions-reception-facilities/>

Επηρεαζόμενη από την έννοια της «βιοπολιτικής» του Foucault⁵⁶, η προσέγγιση αυτή δίνει έμφαση στη μετατόπιση της επιτήρησης από το *έδαφος* στον *πληθυσμό*. Κατά τον Foucault και στις δύο περιπτώσεις κυριαρχίας, είναι αναγκαία η εξάλειψη των απειλών τους, μέσω τεχνικών/τεχνολογιών της εξουσίας. Στην περίπτωση λοιπόν της «βιοεξουσίας», χρησιμοποιούνται τεχνικές της εξουσίας που αφορούν το άτομο και το σώμα του ατόμου (Φουκό, 2002).

Στο πλαίσιο αυτό, τα hotspots και τα CETI, εντάσσονται στην έννοια της «βιοπολιτικής», μέσω της επιτέλεσης «βιοπολιτικών πρακτικών» (biopolitical practices). Οι πρακτικές αυτές περιλαμβάνουν νομικό αποκλεισμό, επιλεκτική επιτήρηση ή απουσία επιτήρησης για λόγους ασφαλείας, κακές συνθήκες διαβίωσης και συνθήκες πενίας και αναμονή-στασιμότητα (Topak, 2020) .

Ειδικότερα, η «αναμονή» (που περιλαμβάνει την εξέταση αιτήματος ασύλου), σύμφωνα με την Ετήσια έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη (2019, στο Tastsoglou et al., 2021), μπορεί να φτάσει και τα τρία χρόνια. Η αναμονή ως μέρος της ζωής των ανθρώπων σε οποιοδήποτε επίπεδο, συνδέεται με τα συναισθήματα της αβεβαιότητας και της αμφιβολίας (Bandak& Janeja, 2018). Για τον Bourdieu (2000, στο Topak, 2020: 6) «η αναμονή συνεπάγεται υποταγή» (waiting implies submission), για όσους/ες αναγκάστηκαν να περιμένουν, εξαρτώντας τον χρόνο τους από μια ισχυρή ομάδα ή τη γραφειοκρατία. Στο πλαίσιο του προσφυγικού ζητήματος η «αναμονή», εξετάζεται ως γραφειοκρατική τακτική και τεχνική ισχύος που επιβάλλεται από το κράτος. Ο εξαναγκασμός των προσφύγων σε μια «παγωμένη κατάσταση», μια ζωή σε *limbo*, μέσω της αναμονής, «ενισχύσει την αίσθηση αβεβαιότητας, κατάθλιψης και άγχους» (Khosravi, 2020).

Στην πράξη τα hotspots και τα CETI, λειτουργούν πλέον ως χώροι περιορισμού και ακινησίας (spaces of containment and immobility), δείχνοντας για άλλη μια φορά το χάσμα ρητορικής και πράξης. Κομβικό σημείο στην ελεύθερη κινητικότητα στον ευρωπαϊκό χώρο είναι η ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Το status του πρόσφυγα, εξισώνεται σε πολλά επίπεδα με την ευρωπαϊκή ταυτότητα και τα προνόμιά της. Οι μετανάστες/τριες στα hotspots, που δεν έχουν αναγνωρισμένο status πρόσφυγα, δεν σημαίνει πως δεν έχουν δικαιώματα, επηρεάζονται όμως από αυτό που ο Agamben ονομάζει «περιεκτικό αποκλεισμό» (inclusive exclusion). Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια αποτελεί «κανόνα αποκλεισμού» για πολίτες τρίτων χωρών. Κατά τον Agamben (2018), στην

⁵⁶ Βλ. 2.3 Michel Foucault και Giorgio Agamben περί Βιοπολιτικής, σελ. 22.

πραγματικότητα δεν γίνεται λόγος για ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά μάλλον για πολιτειακά τα οποία εξαιρούν τον μη-πολίτη· μια εφαρμογή δηλαδή της «κατάστασης της εξαίρεσης»⁵⁷. Βασικό στοιχείο της «εξαίρεσης» αυτής αποτελεί η «νομική αβεβαιότητα». Η επιβολή του νόμου, χάνει το νόημά της όταν συνεχώς αναδιαμορφώνεται αυθαίρετα από την «κυρίαρχη εξουσία». Οι αιφνίδιες αλλαγές νόμων προκαλούν αβεβαιότητα στους αποδέκτες τους. Έτσι για παράδειγμα το γεγονός πως τα κριτήρια ευαλωτότητας μπορεί να αλλάξουν πάνω από τρεις φορές μέσα σε έναν χρόνο, προκαλεί αβεβαιότητα και επισφάλεια στους μετανάστες/τριες (Oxfam, 2019).

Η επόμενη βιοπολιτική πρακτική αφορά την «επιτήρηση» (surveillance). Η δακτυλοδότηση (fingerprinting) των μεταναστών/τριών και η καταχώρηση των στοιχείων τους στο σύστημα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Βάσης Δεδομένων (EURODAC), αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του κανονισμού του Δουβλίνου, που ορίζει ότι το υπεύθυνο για την εξέταση ασύλου είναι το κράτος- μέλος της πρώτης εισόδου των αιτούντων/ουσών. Αυτό περιόριζε την κινητικότητα όσων δεν ήθελαν να παραμείνουν σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Ιταλία και είχαν ως προορισμό άλλα κράτη της Κεντρικής Ευρώπης (Dimitriadi, 2017). Αναφορικά, σε hotspots στην Ιταλία, ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών/τριών, αρνήθηκε τη δακτυλοσκόπηση, πράγμα που οδήγησε στην κακομεταχείρισή τους από τις αρχές (Topak, 2020), (Tazzioli, 2017).

Το παραπάνω περιστατικό καταδεικνύει το πνεύμα που κυριαρχεί όσον αφορά την αστυνόμευση των δομών αυτών (hotspot policing). Έχει παρατηρηθεί η ύπαρξη του φαινομένου της «ποινικοποίησης της μετανάστευσης» (criminalisation of migration) μέσω του κλίματος ασφαλειοποίησης που επικρατεί. Ο δυσανάλογος αριθμός ατόμων που φιλοξενούνται στις δομές συγκριτικά με τη δυναμικότητά τους, καθώς και η αυστηρή φύλαξη από τις αρχές, έχουν οδηγήσει στην «γκετοποίηση» των hotspots και των CETI. Με τις συνθήκες διαβίωσης να χειροτερεύουν ολοένα και περισσότερο, οι επιδράσεις των βιοπολιτικών πρακτικών αυξάνονται, επηρεάζοντας το κάθε άτομο ξεχωριστά, ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την καταγωγή κ.ά. (Tazzioli, 2017), (Topak, 2020).

⁵⁷ Βλ. 2.3 Michel Foucault και Giorgio Agamben περί Βιοπολιτικής, σελ. 22.

5.3. Επιπτώσεις στα έμφυλα υποκείμενα

Βάση της παραπάνω βιοπολιτικής προσέγγισης, τα hotspots και τα CETI εξετάζονται ως εργαλεία μιας ευρύτερης «*τεχνολογίας της εξουσίας*» για τη διαχείριση της ανεξέλεγκτης κινητικότητας των μεταναστευτικών ροών. Μέσα από την προσέγγιση αυτή προκύπτει μια γενικευμένη «στρατηγική περιορισμού μέσω ακινησίας» (containment through immobility). Η στρατηγική αυτή αφορά την παρεμπόδιση των μετακινήσεων όχι μόνο μέσω της συνεχούς επιτήρησης και του περιορισμού της αυτονομίας των μεταναστών/τριών, αλλά και μέσα από διοικητικές διαδικασίες (Tazzioli, 2017).

Η ανθρωπιστική βοήθεια (humanitarianism) ως μέρος της ασφαλειοποίησης συναντάται έντονα και στην προσέγγιση των hotspots και των δομών φιλοξενίας. Η βοήθεια ωστόσο, παρέχεται πρωτίστως στις ευάλωτες ομάδες. Οι έννοιες της ευαλωτότητας και της ανθρωπιστικής βοήθειας επομένως, όπως και στη φύλαξη των συνόρων, παράγουν επιτελεστικά, πολιτικές και κοινωνικές ιεραρχήσεις (Williams, 2016: 30).

Εξετάζοντας την ευάλωτη ομάδα των εγκύων γυναικών, προκύπτουν διαφορές ως προς την αντιμετώπισή τους συγκριτικά με το στάδιο της «διάσωσης». Ενώ η εικόνα μιας εγκυμονούσας πάνω σε μια βάρκα μπορεί να επηρεάσει θετικά την εξέλιξη του ταξιδιού, δεν συμβαίνει το ίδιο με την περίθαλψή της στις δομές. Πιο συγκεκριμένα στο βιοπολιτικό πλαίσιο των δομών, η περίληψη που σχετίζεται με την εγκυμοσύνη «πολιτικοποιείται» (highly politicized), (Grotti et al., 2018). Η διάρθρωση μεταξύ διοικητικών και ιατρικών διαδικασιών, δημιουργούν έμφυλους περιορισμούς, σε σχέση με την κινητικότητά τους από τα hotspots, στις εγκυμονούσες και τις νέες μητέρες (Sahraoui, 2020).

Κατά την άφιξή τους στις δομές, κυρίως στους ισπανικούς θύλακες Ceuta, Melilla, έχει παρατηρηθεί πως οι γυναίκες είναι διστακτικές στο να φανερώσουν την εγκυμοσύνη τους, καθώς θεωρούν πως κάτι τέτοιο ενδέχεται να καθυστερήσει το ταξίδι τους. Μια τέτοια εξέλιξη βέβαια θα επηρεάσει και την οικογένειά τους εφόσον ταξιδεύουν μαζί· η κινητικότητα ολόκληρης της οικογένειας δηλαδή θα επηρεαστεί από την απόφαση που θα λάβουν οι γιατροί για την εγκυμονούσα.

Το γεγονός πως οι ισπανικοί θύλακες είναι ο «προθάλαμος» της Ευρώπης, έχει οδηγήσει στην εργαλειοποίηση της εγκυμοσύνης των γυναικών ως μέσο

«αναχαίτησης» των ροών. Ο έλεγχος της κινητικότητας μέσω της μητρότητας για ιατρικούς λόγους αποκαλύπτει τις έμφυλες διαστάσεις της «πολιτικής της φροντίδας». Όπως έχει αναλύσει η Miriam Ticktin (2011), ο έλεγχος των «πονεμένων σωμάτων» (εδώ οι εγκυμονούσες και οι νέες μητέρες), γίνεται εφικτός με την επικάλυψή του από τον μανδύα της ιατρικής και της φροντίδας. Έτσι η αναπαραγωγική υγεία των γυναικών αποτελεί μέρος της έμφυλης διάστασης του βιοπολιτικού ελέγχου των συνόρων.

Οι μετακινήσεις από τα CETI στην ενδοχώρα της Ισπανίας, απαγορεύτηκαν μετά από ένα συγκεκριμένο στάδιο της εγκυμοσύνης. Ο «απαγορευτικός μήνας» του ταξιδιού για τις εγκυμονούσες δεν ήταν συγκεκριμένος. Από συνεντεύξεις η Sahraoui (2020), ανέφερε πως μια νοσοκόμα είπε τον 6^ο μήνα της κύησης, κάποιος άλλος τον 7^ο, ενώ οι περισσότεροι ανέφεραν τον 8^ο. Αυτή η αβεβαιότητα, προκαλεί σύγχυση και ανασφάλεια στις εγκυμονούσες. Παράλληλα, πολλές γυναίκες δήλωσαν πως αυτή η «ακινήσια» στην οποία υποβάλλονται, με πρόφαση ιατρικούς λόγους συνεχίζεται και μετά το πέρας της εγκυμοσύνης και αφορούν στη φροντίδα του μωρού, όπως για παράδειγμα το βάρος τους.

Στο πλαίσιο νεοαποικιακών τάσεων, το ιατρικό προσωπικό διαθέτει την «έγκυρη γνώση» και οι νέες μητέρες που δεν υιοθετούν τις οδηγίες τους, θεωρούνται «ανεύθυνες». Τονίζεται δηλαδή η «πολιτισμική διαφορά» μεταξύ του προσωπικού και των μεταναστών/τριών. Ενδεικτικό παράδειγμα η διαφωνία μιας νοσοκόμας με μια Σύρια στη δομή σχετικά με τη συχνότητα του πλυσίματος του μωρού: η νοσοκόμα δήλωσε πως η μητέρα αρνείται να πλύνει καθημερινά το παιδί της θεωρώντας πως κάτι τέτοιο θα το κάνει ευάλωτο σε ασθένειες, ενώ η ίδια προσπαθεί μάταια να της αλλάξει γνώμη, κάνοντας λόγο για «παραδόσεις και στεγανά που δύσκολα αλλάζουν» (Sahraoui, 2020).

Οι πρακτικές περιορισμού, καθώς και οι διαφορές που τις χαρακτηρίζουν ανάλογα με το γεωγραφικό πλαίσιο, αποτελούν μέρος του προβλήματος των επικίνδυνων τακτικών αντισύλληψης που υιοθετούν πολλές γυναίκες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού (κυρίως μέσω των διαδρομών της «Κεντρικής Μεσογείου» και της «Δυτικής Μεσογείου»). Πιο συγκεκριμένα, όσες γυναίκες κατέφθαναν στο hotspot της Lampedusa στην Ιταλία, από τη Λιβύη, συχνά χαρακτήριζαν την εγκυμοσύνη τους ως ανεπιθύμητη, αποτέλεσμα των βίαιων εμπειριών του ταξιδιού με το πέρασμα από τη Λιβύη. Η ιταλική νομοθεσία ορίζει πως η άμβλωση είναι επιτρεπτή πριν το τέλος του 3^{ου} μήνα της κύησης. Το συγκεκριμένο hotspot όμως δεν διαθέτει τον κατάλληλο

εξοπλισμό για μια τέτοια επέμβαση. Επομένως, ακόμα και όσες γυναίκες βρίσκονται μέσα στο προαπαιτούμενο χρονικό πλαίσιο, κινδυνεύουν λόγω γραφειοκρατίας, να καθυστερήσει η μεταφορά τους σε νοσοκομεία στη Σικελία, στο Παλέρμο ή στο Αγκριτζέντο, όπου η πραγματοποίηση μιας τέτοιας επέμβασης θα ήταν εφικτή (Grotti et al., 2018: 13-14).

Αναφορικά με το κομμάτι της εγκυμοσύνης, στα ελληνικά hotspots δεν έχουν αναφερθεί τέτοια περιστατικά εργαλειοποίησης από τις υπηρεσίες υγείας. Υπάρχουν ωστόσο δείγματα φυλετικού διαχωρισμού στις εγκυμονούσες μετανάστριες από το ιατρικό προσωπικό και δυσκολίες συνεννόησης λόγω γλώσσας (Tastsoglou et al., 2021: 11).

Στο πλαίσιο της βιοπολιτικής, δεν εντάσσονται μόνο οι πρακτικές «καθυστέρησης» του ταξιδιού και περιορισμού των ροών σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια, αλλά και οι συνθήκες και οι εμπειρίες διαβίωσης στις δομές. Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν οι ευρωπαϊκές αρχές στην προσέγγιση hotspot και στις δομές φιλοξενίας, είναι ο υπερπληθυσμός τους. Με τους χώρους να είναι διαμορφωμένοι για 400-600 άτομα, να φιλοξενούν μέχρι και 7.000 (Refugee Support Aegean, 2019) η φύλαξη και η ασφάλεια των δομών αποτελούν δύσκολο εγχείρημα. Ο αριθμός αναφορών σεξουαλικής βίας και παρενόχλησης μέσα στις δομές φιλοξενίας και τα hotspots είναι υψηλός, (Freedman, 2016, 2017, 2018), (Tastsoglou et al., 2021), (Médecins Sans Frontières, 2021). Τα μέτρα μείωσης και αντιμετώπισης του κινδύνου χαρακτηρίζονται ως ελλιπή. Οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα (2021) αναφέρουν πως οι άνθρωποι φοβούνται να φύγουν από το κατάλυμά τους ή να περιμένουν στη ουρά για το συσσίτιο. Σε πολλές δομές οι τουαλέτες και τα ντους είναι μεικτά (Tastoglou et al., 2021: 10) και ο φωτισμός τους ανεπαρκής (Tastoglou et al., 2021: 10), (Médecins Sans Frontières, 2021: 11). Ως αποτέλεσμα φοβούνται να κάνουν χρήση αυτών των χώρων το βράδυ και τις πρώτες πρωινές ώρες. Οι γυναίκες αναγκάζονται να κάνουν μπάνιο υποτυπωδώς στη σκηνή (Médecins Sans Frontières, 2021: 11) και αποφεύγουν να πιούν νερό μετά το απόγευμα για να μην χρειαστεί να χρησιμοποιήσουν την τουαλέτα (Médecins Sans Frontières, 2021: 11), (Freedman, 2016: 11). Το φως της ημέρας δεν προσφέρει απαραίτητα περισσότερη προστασία. Τα θύματα φοβούνται να καταγγείλουν τη σεξουαλική βία, καθώς οι διαδικασίες καθυστερούν κι αναγκάζονται να επιστρέψουν στο ίδιο περιβάλλον με τους κακοποιητές τους (Médecins Sans Frontières, 2021: 11).

Παρατηρείται έτσι μια συνθήκη ανομίας και ατιμωρησίας των δραστών, εξαιτίας γραφειοκρατικών και νομικών διαδικασιών (Tastoglou et al., 2021: 12).

Επιπλέον, οι γυναίκες παραπονιούνται για την έλλειψη χώρων όπου θα μπορούσαν να προετοιμάσουν οι ίδιες κάποιο γεύμα για τις οικογένειές τους (κυρίως για τα μικρά παιδιά) και να μην περιμένουν το συσσίτιο (Freedman, 2016, 2018b). Σε συνδυασμό με την ελλιπή πρόσβαση σε βασικές εγκαταστάσεις, οι γυναίκες βιώνουν οικονομική επισφάλεια, καθώς οι δυνατότητες εύρεσης εργασίας είναι πολύ περιορισμένες λόγω των αυστηρών μέτρων περιορισμού στις δομές⁵⁸ και το επίδομα που παρείχε σε μορφή κάρτας (cash cards) από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), δινόταν (αρχικά τουλάχιστον) στους άνδρες της οικογένειας, λόγω της στερεοτυπικής αντίληψης πως οι άνδρες ως «κουβαλητές» της οικογένειας, είναι αυτοί που διαχειρίζονται τον οικογενειακό προϋπολογισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλοί άνδρες να οικειοποιούνται το ποσό για προσωπική χρήση, αφήνοντας την υπόλοιπη οικογένεια χωρίς πόρους (Tastoglou, et al. 2021: 12).

Οι παραπάνω συνθήκες εγκλεισμού και διαβίωσης ωστόσο επηρεάζουν και τους άνδρες που βρίσκονται στις δομές. Η κατασκευή της ηγεμονικής αρρενωπότητας, στηριζόμενη σε πατριαρχικές αντιλήψεις, περιλαμβάνει την έμμισθη εργασία, τη ψυχική δύναμη-κουράγιο, την αντοχή και την αυτονομία. Όπως αναφέρθηκε, οι συνθήκες φύλαξης και επιτήρησης στις δομές δεν δίνουν τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας. Κάτι τέτοιο έχει σοβαρές, αρνητικές, επιπτώσεις στην ψυχολογία τους, καθώς από «κουβαλητές», μετατρέπονται και οι ίδιοι σε εξαρτόμενα μέλη της οικογένειας: νιώθουν να «θηλυκοποιούνται», να απειλείται η ταυτότητά τους. Η εργασία στις πατριαρχικές κοινωνίες είναι άμεσα συνυφασμένη με την κατασκευή της αρρενωπότητας ανεξαρτήτως τάξεως, πολιτισμικών πρακτικών και γεωγραφικού πλαισίου «πενία»: είναι ένα χαρακτηριστικό που συνδέεται κυρίως με τις γυναίκες (Can Çarpar, Yaylaci, 2020). Πολλοί αισθάνονται πως οι αρμόδιες αρχές τους αντιμετωπίζουν ως «παιδιά», στερώντας τους τη δυνατότητα αυτοκαθορισμού και αυτονομίας (Griffiths, 2015). Επιπροσθέτως, σε πολλές κοινωνίες, η ολοκλήρωση ενός ατόμου (είτε άνδρα είτε γυναίκας) συνεπάγεται τη δημιουργία οικογένειας. Έτσι ένας άνδρας επιτελεί τον παραδοσιακό ρόλο του οικογενειάρχη μέσα από τη δημιουργία οικογένειας και την οικονομική της συντήρηση. Η αποτυχία επιτέλεσης του ρόλου

⁵⁸ Η πανδημία COVID-19 έχει επιτείνει τον αποκλεισμό των ανθρώπων στις δομές (Médecins Sans Frontières, 2021: 13).

αυτού, ειδικά στους νεαρούς άνδρες, που δεν είχαν ήδη οικογένεια πριν ξεκινήσουν τη διαδρομή προς την Ευρώπη, επιφέρει ψυχολογική επιβάρυνση (Can Çarpur, Yaylaci, 2020).

Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε, στις δομές επικρατούν συχνά συνθήκες ανομίας, οι οποίες επηρεάζουν και τους άνδρες, με διαφορετικούς όμως τρόπους. Πιο συγκεκριμένα, ο υπερπληθυσμός και οι δύσκολες συνθήκες επιβίωσης στις δομές (ως ένα «κράτος» χομπσιανής αντίληψης) οδηγεί σε καβγάδες, κλοπές και βίαια περιστατικά. Οι διαφωνίες μπορεί να προκύψουν από καθημερινά ζητήματα όπως η διανομή φαγητού ή το μοίρασμα μιας σκηνής μέχρι βαθύτερες θρησκευτικές και ενθοτικές διαμάχες στους διάφορους πληθυσμούς που φιλοξενούνται. Με τη φύλαξη και την επιτήρηση των δομών να μην επαρκούν, πολλοί «παίρνουν την κατάσταση στα χέρια τους». Κι ενώ η αστυνομία δεν παρεμβαίνει συχνά στα περιστατικά που δημιουργούνται μεταξύ τους προσφύγων, πολλοί (κυρίως νεαροί) άνδρες φέρεται να είναι θύματα αστυνομικής βίας, όταν εντοπίζονται σε χώρους εκτός δομής ή προσπαθούν να βγουν από αυτή (Torak, 2020).

Εκτός από την αστυνομική βία και τις βίαιες εξάρσεις μέσα στις δομές από τους ίδιους τους πρόσφυγες, οι άνδρες στις δομές, είναι αποδέκτες σεξουαλικής βίας. Οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των θυμάτων έμφυλης και σεξουαλικής βίας, όμως αυτό δεν αποκλείει τους άνδρες, οι οποίοι μάλιστα το αποκρύπτουν λόγω του στίγματος και της ντροπής (Tastsoglou et al., 2021). Πολλές φορές μάλιστα, δεν αναγνωρίζονται και από τις ίδιες τις αρχές ως θύματα, λόγω έμφυλων προκαταλήψεων και ιεραρχήσεων. Λόγω της σωματικής διάπλασης των ανδρών, συγκριτικά με τις γυναίκες, δεν πληρούν τις προδιαγραφές της «ευαλωτότητας» (Can Çarpur, Yaylaci, 2020). Οι άνδρες-θύματα σεξουαλικής βίας, πέρα από το γεγονός ότι θα μοιραστούν ακόμα πιο δύσκολα την εμπειρία τους, ενδέχεται να μην αντιλαμβάνονται την έννοια της «ευαλωτότητας» κι επομένως να μην επιδιώξουν την αναγνώρισή της. Η λέξη «ευαλωτότητα» σε ορισμένες γλώσσες δεν υφίσταται· για παράδειγμα στα αραβικά η λέξη που χρησιμοποιείται από τους μεταφραστές του πεδίου είναι “*mustad’af*”, που μεταφράζεται επίσης ως «αδύναμος, κακόμοιρος, καταπιεσμένος». Αποκλείονται επομένως και της όποιας περίθαλψης, καθώς και ιατρικής και ψυχολογικής βοήθειας που προσφέρονται στις δομές, αλλά και από την αναγνώριση του status του πρόσφυγα στη μετέπειτα εξέταση της αίτησής τους (Turner, 2019).

Τέτοιες εμπειρίες αποτελούν ένδειξη της ενσάρκωσης της έννοιας του «homo sacer⁵⁹», όπου πρόσφυγες, άνδρες και γυναίκες, ζουν υπό τη συνεχή απειλή βίας οποιασδήποτε μορφής, χωρίς πρόσβαση σε κάποιο είδος προστασίας και δικαίωσης. Παράλληλα, η ενσωμάτωση της ιατρικής φροντίδας στις πρακτικές διαφύλαξης των συνόρων, οδηγούν σε έναν βιοπολιτικό έλεγχο των σωμάτων, όπου οι μη Ευρωπαίοι πολίτες υφίστανται τις επιπτώσεις του ελέγχου και της επιτήρησής τους, με τον περιορισμό της κινητικότητάς τους «στο κατώφλι του σπιτιού του οικοδεσπότη⁶⁰». Η «ευαλωτότητα» στο πλαίσιο αυτό παίρνει πολλές διαστάσεις, όμως το κομβικότερο στοιχείο της, είναι η αναγκαστική επιτελεστικότητά της, προκειμένου να γίνει «ορατή», όχι απαραίτητα για να δοθεί η αναγκαία φροντίδα και προσοχή, αλλά για να αποτελέσει το «εξιτήριο/εισιτήριο» προς την υπόλοιπη Ευρώπη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε με την οπτική του φύλου το φαινόμενο της ασφαλειοποίησης του προσφυγικού ζητήματος στην ΕΕ. Η Ευρώπη αποτελούσε ανέκαθεν μεταναστευτικό προορισμό. Παρά το γεγονός όμως πως δεν είναι η πρώτη φορά που καλείται να διαχειριστεί μεγάλο αριθμό προσφύγων και μεταναστών/τριών, η Ένωση αντιμετωπίζει, από το 2015, μια έξαρση των εισροών αιτούντων/αιτουσών άσυλο, δηλαδή μια κατάσταση που πολλοί αποκάλεσαν «προσφυγική κρίση».

Η αναπλαισίωση της έννοιας της «ασφάλειας» στις Διεθνείς Σχέσεις, μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, με την ανάπτυξη μεταθετικιστικών προσεγγίσεων και τη διαμόρφωση των θεωριών των Σχολών Κοπεγχάγης και Παρισιού, κατέδειξαν πως η «ασφάλεια» δεν επιτυγχάνεται μόνο με στρατιωτικά μέσα, πως οι απειλές κατασκευάζονται και πως η αντιμετώπισή τους νομιμοποιείται μέσω αφηγημάτων. Αυτή η θεώρηση αναδεικνύει τον κόμβο ασφάλειας-μετανάστευσης.

Η οπτική αυτή επιτρέπει την κριτική εξέταση του προσφυγικού ζητήματος όπως έχει διαμορφωθεί κατά την τελευταία δεκαετία στην Ευρώπη. Οι αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές στα κράτη υποδοχής ή και διέλευσης όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία, σε συνδυασμό με την αυστηροποίηση των μέτρων φύλαξης των

⁵⁹ Βλ. 2.3 Michel Foucault και Giorgio Agamben περί Βιοπολιτικής, σελ. 22.

⁶⁰ Βλ. 2.2 Jacques Derrida «Ξένος ή Παράσιτο», σελ.19.

εξωτερικών ευρωπαϊκών συνόρων , στο πλαίσιο διασφάλισης της διαπερατότητας των εσωτερικών συνόρων, έχουν οδηγήσει τους καταναγκαστικά μετακινούμενους σε επικίνδυνες μεθόδους διέλευσης και στην αναζήτηση διακινητών. Ως αποτέλεσμα, η περιοχή της Μεσογείου έχει μετατραπεί σε περιοχή μεγάλης επικινδυνότητας. Η εκμετάλλευση και η κάθε μορφής βία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ταξιδιού των προσφύγων, ενώ η διέλευση μέσω θαλάσσης γίνεται με αθέμιτους και ρισκοκίνδυνους τρόπους θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή όσων την επιλέγουν. Οι τακτικές αυτές λειτουργούν εκβιαστικά προς τις ευρωπαϊκές και εθνικές αρχές των κρατών υποδοχής καθώς μη-κρατικοί δρώντες (ανθρωπιστικές οργανώσεις, διεθνείς οργανισμοί) ζητούν να τηρηθούν οι ελάχιστες εγγυήσεις που θέτουν τα Διεθνή Σύμφωνα για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες αλλά και για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους ενώ, πολιτικοί παράγοντες, κάποια ΜΜΕ, κοινωνικά δίκτυα κ.ά, ζητούν την προστασία της εδαφικότητας των συνόρων αλλά και τον έλεγχο του πληθυσμού.

Χρησιμοποιώντας τη θεωρία του Derrida για τα δύο είδη της φιλοξενίας, βλέπουμε πως υπάρχει μια συνεχής πάλη μεταξύ της «ηθικής, απόλυτης φιλοξενίας», που υποβάλλουν οι ανθρωποκεντρικές αξίες της ΕΕ και της κρατοκεντρικής αντίληψης της ασφάλειας που υπαγορεύει η «υπό όρους φιλοξενία». Οι όροι, ο έλεγχος και οι προϋποθέσεις εισόδου, είναι απαραίτητα στοιχεία για την ομαλή λειτουργία ενός κράτους, πόσο μάλλον μιας Ένωσης κρατών. Η διαφύλαξη της ελευθερίας μετακίνησης εντός της ζώνης Schengen προϋποθέτει επομένως, σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, και τη φύλαξη των εξωτερικών της συνόρων. Ως αποτέλεσμα όμως της υπερίσχυσης της αρχής της προστασίας των συνόρων και της κρατικής κυριαρχίας, δημιουργείται μια ανθρωπιστική κρίση.

Ο διαχωρισμός «ξένου» (πρόσφυγα) και «παράσιτου» (παράτυπου μετανάστη, «λαθρομετανάστη» κ.ά.) θεωρείται αναγκαίος και αυτό έχει δημιουργήσει μια «κρίση». Παρά λοιπόν το γεγονός, ότι η ΕΕ έχει θεσπίσει νόμους για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ισότητα των φύλων, στην πράξη διαπιστώνονται πολλαπλές διακρίσεις, τις οποίες αποκαλύπτει η διαθεματική φεμινιστική προσέγγιση.

Η κριτική προσέγγιση της ασφάλειας θέτει στο επίκεντρο το *υποκείμενο* της ασφάλειας, ενώ η φεμινιστική προσέγγιση προβάλλει παράλληλα το *φύλο* του υποκειμένου στις συζητήσεις περί ασφάλειας. Με τη μετάθεση του ενδιαφέροντος πέρα από το στενό πλαίσιο του έθνους κράτους, η υιοθέτηση της έμφυλης οπτικής σε

ζητήματα ασφάλειας, στρέφει το ενδιαφέρον στις πρακτικές και την εφαρμοσμένη πολιτική (Stears, 2016). Αναγνωρίζοντας πως ο κόμβος μεταξύ φύλου-ασφάλειας είναι πολύπλευρος, η εργασία εστίασε στις εμπειρίες των καταναγκαστικά μετακινούμενων έμφυλων υποκειμένων (κυρίως γυναικών αλλά και ανδρών), στοχεύοντας σε κριτική ανάλυση των εμπειριών τους στην περιοχή της Μεσογείου.

Η διαδικασία ασφαλειοποίησης του προσφυγικού-μεταναστευτικού ζητήματος, που αναλύθηκε στο πλαίσιο της εργασίας, είναι συνεχής και επαναλαμβανόμενη. Τα «ομιλιακά ενεργήματα», εστιάζοντας στην κατηγορία «γυναικόπαιδα» ως «νομιμοποιημένων θυμάτων» και στοχοποιώντας τους άνδρες πρόσφυγες είτε ως τρομοκράτες είτε ως «απολίτιστους, εγκληματίες και υπερσεξουαλικούς», μια απειλή για τις δυτικές κοινωνίες και τις αξίες που πρεσβεύει, συνεχίζονται έως τις μέρες μας.

Παράλληλα, η ασφαλειοποίηση συνεχίζεται εμπράκτως με τις «κινήσεις ασφαλείας», μέσω της αυξημένης στρατιωτικοποίησης των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ. Οι αναφορές για απωθήσεις και παράνομες επαναπροωθήσεις, ολοένα και πληθαίνουν. Και οι τρεις χώρες που εξετάστηκαν στην εργασία (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία) κατηγορούνται για απωθήσεις σε συνεργασία με τον Frontex. Στην Ανάλυση Ρίσκου του Οργανισμού για τα έτη 2020 και 2021, γίνεται αναφορά για ελλειπίες πληροφορίες για τις άμεσες επιστροφές από τα Κράτη Μέλη (Frontex Risk Analysis, 2020:32), (Frontex Risk Analysis, 2021: 24). Με τις χώρες υποδοχής να κατηγορούνται όλο και πιο συχνά για «εξαφανίσεις ανθρώπων» και παράνομες επαναπροωθήσεις⁶¹, οι όποιες παράνομες πρακτικές διαχείρισης των ροών συνέβησαν κατά τη διάρκεια της «προσφυγικής κρίσης», θα πρέπει να εξεταστούν συνολικά, λαμβάνοντας υπόψη και την ευθύνη είτε στη συμμετοχή είτε στην αδυναμία επιβολής του νόμου από τον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής· διαφορετικά τα κράτη υποδοχής θα επωμιστούν μόνα τους, πέρα από τη διαχείριση των ροών και την ευθύνη της αποτυχίας της.

Επιπλέον, όσον αφορά τη λειτουργία των δομών φιλοξενίας και των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης, εκτός από τα λειτουργικά προβλήματα που αναλύθηκαν στην εργασία, προκύπτουν συνθήκες εγκλεισμού, λόγω της πανδημίας COVID-19. Στην προσπάθεια διαχείρισης της κατάστασης έχει παρατηρηθεί η ναύλωση πλοίων από τις ιταλικές αρχές για τον έλεγχο νόσησης από τον κορονοϊό ή μη των προσφύγων

⁶¹ Βλ. “Revealed: 2,000 refugee deaths linked to illegal EU pushbacks”, στο: <https://www.theguardian.com/global-development/2021/may/05/revealed-2000-refugee-deaths-linked-to-eu-pushbacks>

που εισέρχονται στη χώρα. Η πρακτική αυτή έχει δεχθεί έντονες κριτικές, καθώς θεωρείται πως η πανδημία λειτουργεί ως δικαιολογητική βάση του περιορισμού και της αποτροπής των ανθρώπων αυτών από την είσοδό τους στη χώρα για να αιτηθούν άσυλο⁶², δηλαδή ως μια νέα μορφή «τεχνολογίας της εξουσίας».

Με την «προσφυγική κρίση» να βρίσκεται σε εξέλιξη, η ασφάλιση και η στρατιωτικοποίηση των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ συνεχώς εντείνεται. Η ανάδειξη των εμπειριών των εισερχόμενων προσφύγων μέσω ανάλυσης βιοπολιτικών πρακτικών της ασφάλειας, μας βοηθά να αντιληφθούμε τη μετατόπιση της ασφάλειας από την «ανθρώπινη ασφάλεια» σε μια κρατοκεντρική προσέγγιση (safety/security nexus): τα σύνορα δεν αποτελούν μια μονοσήμαντη έννοια, καθώς το ίδιο το ανθρώπινο σώμα, μετατρέπεται σε *όριο*, *σύνορο* (Λέκκα, Πανουτσόπουλος, 2016: 60). Στην ουσία υπάρχει μια συνεχής σύγκρουση των δύο αυτών πραγματικοτήτων. Έτσι, παρά το γεγονός πως η ΕΕ διαθέτει πολιτικές προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οριζόντιας ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming), παρατηρούνται χάσματα μεταξύ θεωρίας και πράξης. Από τη στιγμή που τα υποκείμενα της «κρίσης», οι πρόσφυγες, είναι έμφυλα υποκείμενα, έμφυλη διάσταση έχουν και οι επιπτώσεις των πρακτικών που υφίστανται από την ΕΕ και τα κράτη-μέλη. Παραδόξως, ο τρόπος με τον οποίο η ΕΕ διαπλέκει τα δύο είδη ασφάλειας (safety/security nexus) και την ανθρωπιστική βοήθεια στη Μεσόγειο φαίνεται να έχει προστατέψει σε έναν μεγάλο βαθμό τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, μειώνοντας όμως την ασφάλεια των προσφύγων. Σε τελική ανάλυση όμως, δεν επιτυγχάνεται ούτε η ουσιαστική «ασφάλεια» της Ένωσης, εφόσον βάλλονται οι αξίες της και η συνοχή της.

⁶² Βλ. “Italy’s use of ferries to quarantine migrants comes under fire”, στο: <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/9/italy-migration-ferries-coronavirus-quarantine-health-asylum>

Βιβλιογραφία

- Agamben, G. (2018). *Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: εκδόσεις έρμα.
- Allsopp, J. (2017). “Aggressor, Victim, Soldier, Dad: Intersecting Masculinities in the European ‘Refugee Crisis.’”, στο Freedman, J. Kivilcim, Z. & Baklacioğlu N.O. (eds.), 2017, *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Oxon and New York: Routledge.
- Allwood, G. (2015). “Horizontal policy coordination and gender mainstreaming: The case of the European Union’s Global Approach to Migration and Mobility”, *Women’s Studies International Forum*, 48, 9–17. doi:10.1016/j.wsif.2014.10.004
- Allwood, G. (2019). “Gender Equality in European Union Development Policy in Times of Crisis”, *Political Studies Review*, 147892991986322. doi:10.1177/1478929919863224
- Ansorg, N., & Haastrup, T. (2018). “Gender and the EU’s Support for Security Sector Reform in Fragile Contexts”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56(5), 1127–1143, doi:10.1111/jcms.12716
- Bandak, A. & Janeja M. K. (2018). “Introduction: Worth the Wait”, στο M. K. Janeja and Bandak, A. (eds) *Ethnographies of Waiting: Doubt, Hope, and Uncertainty* (pp 1–39). London: Bloomsbury Academic, <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003085317-1/introduction-worth-wait-andreas-bandak-manpreet-janeja>
- Bigo, D. (2002). “Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease”, *Alternatives: Global, Local, Political, Special Issue*, 63–92. doi:10.1177/03043754020270s105
- Bigo, D., & McCluskey, E. (2018). *What Is a PARIS Approach to (In)securitization? Political Anthropological Research for International Sociology*, Oxford Handbooks Online. doi:10.1093/oxfordhb/978019877785
- Bosworth, M., Fili, A., & Pickering, S. (2017). “Women and border policing at the edges of Europe”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(13), 2182–2196. doi:10.1080/1369183x.2017.140845

- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, New York: Verso - Marjorie Jolles.
- Butler, J., Gambetti, Z., & Sabsay, L. (2016). *Vulnerability in Resistance*, Durham NC: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11vc78r>
- Buzan B., Waever O., de Wilde J. (1997), *Security: A new framework for analysis*, Boulder: Lynne Rienner Publishers Inc.
- Çarpar, M.C., & Göktuna Yaylaci, F. (2021). “Forced migration as a crisis in masculinity: A sociological approach to refugee men’s remasculinization strategies in Turkey”. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 00, No. 0 VC, Oxford: Oxford University Press.
- Cho, S., Crenshaw, K. W., & McCall, L. (2013). “Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785–810. doi:10.1086/669608
- Cole, A. (2016). “All of Us Are Vulnerable, But Some Are More Vulnerable than Others: The Political Ambiguity of Vulnerability Studies”, an Ambivalent Critique, *Critical Horizons*, 17(2), 260–277. doi:10.1080/14409917.2016.1153896
- Council of the European Union (2019). “*EU Action Plan on Women, Peace and Security (WPS) 2019-2024*”, Working document of the European External Action Service of 4 July 2019, Brussels, στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/ST_11031_2019_INIT_en.pdf
- Crawley, H., Düvell, F., Jones, K., McMahon, S. and Sigona, N. (2016) “Destination Europe? Understanding the dynamics and drivers of Mediterranean migration in 2015”, *MEDMIG Final Report*, στο: www.medmig.info/research-brief-destination-europe.pdf
- Crenshaw K. (1989). “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.” *University of Chicago Legal Forum*, 1 (8): 139-67.
- DeGooyer,S., Hunt,A., Maxwell, L. & Moyn, S. (2019). *Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα*, Εκδόσεις του Πρώτου, Αθήνα.
- DeVault, M. L. (1996). “Talking Back to Sociology: Distinctive Contributions of Feminist Methodology”, *Annual Review of Sociology*, 22, 29–50. <http://www.jstor.org/stable/2083423>

- Dimitriadi, A. (2017). “Governing irregular migration at the margins of Europe. The case of hotspots on the Greek islands”, *Etnografia e ricerca qualitativa*. 10.3240/86888.
- Elshtain, J. B. (1982). “On beautiful souls, just warriors and feminist consciousness”, *Women’s Studies International Forum*, 5(3-4), 341–348. doi:10.1016/0277-5395(82)90043-7
- European Asylum Support Office (EASO), (2016). *Κατευθυντήριες γραμμές της EASO για τις συνθήκες υποδοχής: πρότυπα διαδικασιών και δείκτες*, (Σεπτέμβριος 2016), στο: <https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Guidance-on-ReceptionConditions-EL.pdf>
- European Asylum Support Office (EASO), (2016). *Εισαγωγή στο Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου (ΚΕΣΑ) για τα Δικαστήρια: Δικαστική ανάλυση*, (Αύγουστος, 2016), στο: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/EASO-%20Introduction-%20to-%20CEAS%20JA_EL.pdf
- European Commission (2015). *Explanatory note on the hotspot approach*, διαθέσιμο στο: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2015/jul/eu-com-hotspots.pdf>
- European Commission (2020). “*Gender Action Plan III: An ambitious vision of gender equality and women’s empowerment for EU external action*”, *Joint Staff Working Document, Objectives and Indicators to frame the implementation of the Gender Action Plan III (2021-25)*”, Accompanying the document Joint Communication to the European Parliament and the Council, (25/11/2020), Brussels, στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/1_EN_autre_document_travail_service_conjoint_part1_v6.pdf.en.pdf
- Fanon, F. (1982). «Αποικιακός Πόλεμος και Ψυχικές Διαταραχές», στο *Της Γης οι Κολασμένοι*, Αθήνα: Κάλβος, 224-270.
- Faure, R., Gavas, M., Knoll, A. (2015). *Challenges to a comprehensive EU migration and asylum policy*, Maastricht: ECDPM. London: Overseas Development Institute, <file:///C:/Users/USER/Downloads/EU.migration.asylum.policy.2015.pdf>
- Foucault, M. (2012). *Η γέννηση της βιοπολιτικής*, Πλέθρον, Αθήνα.

- Freedman, J. (2012). “Analysing the Gendered Insecurities of Migration”, *International Feminist Journal of Politics*, 14(1), 36–55. doi:10.1080/14616742.2011.631281
- Freedman, J. (2016). Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean ‘Crisis’”, *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 568–582. doi:10.1093/jrs/few019
- Freedman, J. (2017). “Women’s experience of forced migration: gender-based forms of insecurity and the uses of “vulnerability””, in Freedman, J. Kivilcim, Z. and N.O. Baklacioğlu (eds.), 2017, *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Oxon and New York: Routledge.
- Freedman, J. (2018a). “The uses and abuses of “vulnerability” in EU asylum and refugee protection: protecting women or reducing autonomy?”, *Papeles del CEIC*, vol. 2019/1, papel 204, 1-15. (<http://dx.doi.org/10.1387/pceic.19525>)
- Freedman, J. (2018b). *A Gendered Analysis of the European Refugee “Crisis.”*, Oxford Handbooks Online. doi:10.1093/oxfordhb/9780190856908.013.57
- Freedman, J. Kivilcim, Z.& Baklacioğlu, N.O. (2017). *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. Oxon and New York: Routledge.
- Frontex (2020). *Risk Analysis for 2020*, Luxemburg: Publications Office of the European Union, doi: 10.2819/450005, στο: <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-301445-ea.pdf>
- Frontex (2021). *Risk Analysis for 2021*, Luxemburg: Publications Office of the European Union, doi:10.2819/390202, στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/Risk_Analysis_2021.pdf
- Gerard, A., & Pickering, S. (2013). “Gender, Securitization and Transit: Refugee Women and the Journey to the EU”, *Journal of Refugee Studies*, 27(3), 338–359. doi:10.1093/jrs/fet019
- Gray, H., & Franck, A. K. (2019). *Refugees as/at risk: The gendered and racialized underpinnings of securitization in British media narratives*, *Security Dialogue*, 096701061983059, doi:10.1177/0967010619830590
- Griffiths, M. (2015). “‘Here, Man Is Nothing!’: Gender and Policy in an Asylum Context”, *Men and Masculinities*, 18(4), 468–488. doi:10.1177/1097184x15575111

- Grotti, V., Malakasis, C., Quagliariello, C., & Sahraoui, N. (2018). “Shifting vulnerabilities: gender and reproductive care on the migrant trail to Europe”, *Comparative Migration Studies*, 6(1). doi:10.1186/s40878-018-0089-z
- Howell, A., & Richter-Montpetit, M. (2018). “Racism in Foucauldian Security Studies: Biopolitics, Liberal War, and the Whitewashing of Colonial and Racial Violence”, *International Political Sociology*. doi:10.1093/ips/oly031
- Ibrahim, M. (2005). “The Securitization of Migration: A Racial Discourse¹”, *International Migration*, 43(5), 163–187. doi:10.1111/j.1468-2435.2005.00345.x
- Jackson R., Sørensen, G. (2006). *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η σύγχρονη Συζήτηση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Jeandesboz, J., & Pallister-Wilkins, P. (2016). “Crisis, Routine, Consolidation: The Politics of the Mediterranean Migration Crisis”, *Mediterranean Politics*, 21(2), 316–320. doi:10.1080/13629395.2016.1145825
- Khosravi, S. (2020). “Afterword: Waiting, a state of consciousness”, στο Jacobsen, C.M., Karlsen, M.-A., & Khosravi, S. (Eds.). (2020). *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration* (1st ed.), London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429351730>
- Kinnvall, C. (2015). “Borders and Fear: Insecurity, Gender and the Far Right in Europe”, *Journal of Contemporary European Studies*, 23(4), 514–529. doi:10.1080/14782804.2015.1056115
- Kofman, E. (2018). “Gendered mobilities and vulnerabilities: refugee journeys to and in Europe”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–15. doi:10.1080/1369183x.2018.1468330
- Lemberg-Pedersen, M. and Halpern, O. J. (2021). *Frontex and Exit Governance: Dataveillance, civil society and markets for border control*, AdMiGov Deliverable 2.3., Copenhagen: University of Copenhagen, διαθέσιμο στο: <http://admigov.eu>
- Léonard, S. (2009). “The Creation of FRONTEX and the Politics of Institutionalisation in the EU External Borders Policy”, *Journal of Contemporary European Research*. Volume 5, Issue 3. pp. 371-388. Διαθέσιμο στο: <http://www.jcer.net/ojs/index.php/jcer/article/view/239/164>

- Léonard, S., & Kaunert, C. (2020). “The securitisation of migration in the European Union: Frontex and its evolving security practices”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–13. doi:10.1080/1369183x.2020.1851469
- Médecins Sans Frontières (2021). *Θεμελιώνοντας την κρίση στα ευρωπαϊκά σύνορα: Το σχέδιο της ΕΕ να εντείνει την επικίνδυνη πολιτική των Hotspot στα ελληνικά νησιά*, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/USER/Downloads/msf_greece_report_gr_02.pdf
- Moreno-Lax, V. (2017). “The EU Humanitarian Border and the Securitization of Human Rights: The “Rescue-Through-Interdiction/Rescue-Without-Protection Paradigm”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56(1), 119–140. doi:10.1111/jcms.12651
- Muehlenhoff, H. L., van der Vleuten, A., & Welfens, N. (2020). “Slipping Off or Turning the Tide? Gender Equality in European Union’s External Relations in Times of Crisis”, *Political Studies Review*, 147892992092962. doi:10.1177/1478929920929624
- Naples, N. A. (2009). “Teaching Intersectionality Intersectionally”, *International Feminist Journal of Politics*, 11(4), 566–577. doi:10.1080/14616740903237558
- Ortner, S. (1994). «Είναι το θηλυκό για το αρσενικό ότι η φύση για τον πολιτισμό;», στο Ortner, S., Strathern, M. & Rosaldo, M. (1994) *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, σελ. 75-108, Αθήνα: Εκδόσεις ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.
- Palillo, M. (2020). “‘He must be a man’. Uncovering the gendered vulnerabilities of young Sub-Saharan African men in their journeys to and in Libya”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–17. doi:10.1080/1369183x.2020.1816813
- Pallister-Wilkins, P. (2015). “The Humanitarian Politics of European Border Policing: Frontex and Border Police in Evros”, *International Political Sociology*, 9(1), 53–69. doi:10.1111/ips.12076
- Papoutsis, A., Painter, J., Papada, E., & Vradis, A. (2018). “The EC hotspot approach in Greece: creating liminal EU territory”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–13. doi:10.1080/1369183x.2018.1468351
- Pascucci, E. and Patchett, E. (2018). “Hotspots: Questioning the Future of Europe Through Its Borders”, *Journal of Contemporary European Research*, 14 (4): 324-329. <https://doi.org/10.30950/jcer.v14i4.1040>

- Perkowski, N. (2018). “Frontex and the convergence of humanitarianism, human rights and security”, *Security Dialogue*, 096701061879667. doi:10.1177/0967010618796670
- Pickering, S., & Powell, R. (2017). “Death at sea: migration and the gendered dimensions of border insecurity”, στο: Freedman, J. Kivilcim, Z. and N.O. Baklacioğlu (eds.), 2017, *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. Oxon and New York: Routledge.
- Sahraoui, N. (2020). “Gendering the care/control nexus of the humanitarian border: Women’s bodies and gendered control of mobility in a European borderland”, *Environment and Planning D: Society and Space*, 026377582092548. doi:10.1177/0263775820925487
- Sezal, M. (2019). *Origins of Differentiation in Critical Security Schools: A philosophic-genealogical search for emancipatory roots*, Groningen: University of Groningen.
- Silverman, Stephanie J. (2018). *The EU's Hotspot Approach: Questionable Motivations and Unreachable Goals* (April 17, 2018). Διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3178892> ή <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3178892>
- Spathopoulou, A., Carastathis, A., & Tsilimpounidi, M. (2020). “Vulnerable Refugees’ and ‘Voluntary Deportations’: Performing the Hotspot, Embodying Its Violence”, *Geopolitics*, 1–27. doi: 10.1080/14650045.2020.1772237
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak?, στο Nelson, C. & Grossberg, L. (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271–313), Champaign, Illinois: University of Illinois Press.
- Stachowitsch, S., Sachseder, J. (2019). “The gendered and racialized politics of risk analysis: The case of Frontex”, *Critical Studies on Security*, 1–17. doi:10.1080/21624887.2019.1644050
- Steans, J. (2016). *Φύλο και Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Πεδίο.
- Tastsoglou E., Petrinioti X. and Karagiannopoulou C. (2021) “The Gender-Based Violence and Precarity Nexus: Asylum-Seeking Women in the Eastern Mediterranean”, *Front. Hum. Dyn* 3:660682. doi: 10.3389/fhumd.2021.660682
- Tastsoglou, E., Abidi, C. B., Brigham, S. M., & Lange, E. A. (2014). “(En)Gendering Vulnerability: Immigrant Service Providers’ Perceptions of Needs, Policies, and

- Practices Related to Gender and Women Refugee Claimants in Atlantic Canada”. *Refuge: Canada’s Journal on Refugees*, 30(2), 67–78. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.39620>
- Tazzioli, M. (2017). “Containment through mobility: migrants’ spatial disobediences and the reshaping of control through the hotspot system”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–16. doi:10.1080/1369183x.2017.1401514
- Ticktin, M. (2011). “Introduction: The politics and antipolitics of care”, στο *Casualties of Care. Immigration and the politics of humanitarianism in France*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1- 28.
- Topak, Ö. E. (2020). “Biopolitical Violence and Waiting: Hotspot as a Biopolitical Borderzone”, *Antipode*, 52(6), 1857–1878. doi:10.1111/anti.12676
- Turner, L. (2019). “The Politics of Labeling Refugee Men as ‘Vulnerable’”, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*. doi:10.1093/sp/jxz033
- Tyszler, E. (2019). “From controlling mobilities to control over women’s bodies: gendered effects of EU border externalization in Morocco”, *Comparative Migration Studies* 7, no. 1 (2019): 1-20. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-01>
- Verloo, M. (2013). “Intersectional and Cross-Movement Politics and Policies: Reflections on Current Practices and Debates”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 893–915. doi:10.1086/669572
- Walters, W. (2011). “Foucault and Frontiers: Notes on the Birth of the Humanitarian Border”, στο: Brockling, U., Krasmann, S. and Lemke, T. (eds) *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, (London: Routledge), 138–64
- Williams, J. M. (2014). “The safety/security nexus and the humanitarianisation of border enforcement”, *The Geographical Journal*, 182(1), 27–37, doi:10.1111/geoj.12119
- Wolff, S (2020). “Managing the Refugee Crisis: a divided Europe?”, στο Coman, R., Crespy, A., & Schmidt, V. (Eds.). (2020). *Governance and Politics in the Post-Crisis European Union*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108612609
- Yuval-Davis, N. (2006). “Intersectionality and Feminist Politics”, *European Journal of Women’s Studies*, 13(3), 193–209. doi:10.1177/1350506806065752

- Αθανασίου, Α. (2006). «Εισαγωγή», στο Αθανασίου, Α. (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, 13-138.
- Αθανασίου, Α. (2011). *Βοικονομικότητες. Θεωρήσεις της ανθρωπολογίας της υγείας*, Αθήνα: νήσος.
- Διεθνής Οργανισμός Μεταναστεύσεως- ΔΟΜ (2009). «Γλωσσάριο για την μετανάστευση», Alimos: International Organization for Migration, στο: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_20.pdf
- ΕΛΙΑΜΕΠ (2015). «Αλφαβητάρι της Μετανάστευσης», *ΕΛΙΑΜΕΠ _ Κείμενο Εργασίας* No. 64/ Ιούνιος 2015, Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/06/Alvafitari.pdf>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004). «Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2007/2004 του Συμβουλίου της 26ης Οκτωβρίου 2004 σχετικά με τη σύσταση ευρωπαϊκού οργανισμού για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (25/11/2010)», στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32004R2007>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2008). «Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», (09/05/2008) στο: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2008.115.01.0001.01.ELL&toc=OJ%3AC%3A2008%3A115%3ATOC#C_2008115EL.01004701
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2010). «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 439/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Μαΐου 2010 για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο», (29/05/2010), στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32010R0439>
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016). «Κανονισμός (ΕΕ) 2016/1624 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Σεπτεμβρίου 2016 για την Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΕ) 2016/399 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 863/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2007/2004 του

- Συμβουλίου και της απόφασης 2005/267/EK του Συμβουλίου.», (16/09/2016), στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1624>
- Ευρωπαϊκή Ένωση (Επίσημος Ιστότοπος), (2014). «Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη μετανάστευση και άσυλο», (τελευταία ενημέρωση 11/9/2014), στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0038>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015). «Καλύτερη διαχείριση όλων των πτυχών της μετανάστευσης: μια ευρωπαϊκή ατζέντα για τη μετανάστευση», Δελτίο Τύπου (13/05/2015), Βρυξέλλες, στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_15_4956
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). «Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με ένα νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο», (23/09/2020), Βρυξέλλες, στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0609>
- Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (2017). «Η ανταπόκριση της ΕΕ στην προσφυγική κρίση: η προσέγγιση των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (hotspot)», Ειδική Έκθεση στο: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_6/SR_MIGRATION_HOTSPOTS_EL.pdf
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (1999). «Συμπεράσματα της Προεδρίας», Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε 15 και 16 Οκτωβρίου 1999, στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf>
- Κακολύρης Γ. (2013). «Η ηθική της φιλοξενίας: Ο Ζακ Ντεριντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 140, 39–55. <https://doi.org/10.12681/grsr.55>
- Λέκκα, Β. & Πανουτσόπουλος, Γ. (2016). «Ανάμεσα στα σύνορα: μετασχηματισμοί των μηχανισμών ελέγχου και διαχείρισης της μετανάστευσης», στο Λάγιος Θ., Λέκκα Β., Πανουτσόπουλος Γ. (2016). *Διάχυση Συνόρων, Χάραξη Σωμάτων, Σημεία Καταγραφής*, Αθήνα: futura.
- Παπαγεωργίου Ι. (2013). «Ο εξευρωπαϊσμός των πολιτικών μετανάστευσης και ασύλου: από την κοινοτικοποίηση στη συλλογική επίβλεψη;», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 40, Ιούλιος 2013, σ. 70-94, doi: 40. 70. 10.12681/hpsa.14559.

- Τζιφάκης, Ν. (2004). «Η κατασκευή της Ασφάλειας στις Διεθνείς Σχέσεις», στο *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, Τόμος 10, Τεύχος 2 (Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2004).
- Φουκό, Μ. (2002). *Για την υπεράσπιση της Κοινωνίας*, Ψυχογιός, Αθήνα.
- Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες Βιαιότητες: Εξουσία, Λόγος, Υποκειμενικότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Διαδικτυακές Πηγές

- Amnesty International, (2021). “*Greece: Violence, lies, and pushbacks – Refugees and migrants still denied safety and asylum at Europe’s borders*”, Research (23/06/2022) Index Number: EUR 25/4307/2021, στο: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur25/4307/2021/en/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Asylum Information Database (AIDA), (2021). “ *Conditions in Reception Facilities, Spain*”, (τελευταία ενημέρωση 25/03/2021), στο: <https://asylumineurope.org/reports/country/spain/reception-conditions/housing/conditions-reception-facilities/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- European Commission. “*Common European Asylum System (CEAS)*”, στο: https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/common-european-asylum-system-ceas_en , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Frontex (2021). “*Frontex tests aerostat systems in Greece for border surveillance*”, Section: News Realise (14/10/2021), στο: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-tests-aerostat-systems-in-greece-for-border-surveillance-b5E9I8> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Frontex (Επίσημος Ιστότοπος). «*Θεμελιώδη Δικαιώματα*», στο: <https://frontex.europa.eu/language/el/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Frontex (Επίσημος Ιστότοπος). «*Ο ρόλος του Frontex σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης*», στο: <https://frontex.europa.eu/language/el/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

- Humanitarian Coalition, “*What Is a Humanitarian Emergency?*”, στο: <https://www.humanitariancoalition.ca/what-is-a-humanitarian-emergency> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Oxfam (2019). “*Vulnerable and Abandoned: How the Greek Reception System is Failing to Protect the Most Vulnerable People Seeking Asylum.*”, διαθέσιμο στο: <https://policy-practice.oxfam.org/resources/vulnerable-and-abandoned-how-the-greek-reception-system-is-failing-to-protect-t-620608/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Refugee Support Aegean, (2019). *Refugees trapped on Samos: A humanitarian crisis with no end in sight*, (17/12/2019), στο: <https://rsaegean.org/en/refugees-trapped-on-samos/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- UNCHR Greece (2016). «*1 στους 113 ανθρώπους αναγκάζεται να ξεριζωθεί: ο υψηλότερος αριθμός εκτοπισμού που έχει σημειωθεί ποτέ*», (20/06/2016), στο: <https://www.unhcr.org/gr/2841-1-στους-113-ανθρωπους-αναγκάζεται-να-ξερι.html>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- UNHCR (2016). “*Refugees/Migrants Emergency Response – Mediterranean*”, διαθέσιμο στο: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Διεθνής Αμνηστία (2019). «*Πρόσφυγες, αιτούντες/ούσες άσυλο και μετανάστες/τριες*», (19/02/2019), στο: <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/22014/prosfyges-aitoyntesoyses-asylo-kai-metanastesstries>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Ευρωπαϊκή Ένωση (Επίσημος Ιστότοπος), (2021). «*Κανονισμός VIS*», (τελευταία ενημέρωση 12/11/2021), στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A114517> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Επίσημος Ιστότοπος), (2020). «*Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι;*», Επικαιρότητα (03/07/2020 - 17:31), (τελευταία ενημέρωση 03/11/2020), στο: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/world/20200624STO81906/exereunontas-ta-aitia-tis-metanasteusis-giati-metanasteuoun-oi-anthropoi>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2022). «*Μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου της ΕΕ: Νέος οργανισμός της ΕΕ για το άσυλο*», (τελευταία ενημέρωση 2/2/2022), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2022). «*Μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου της ΕΕ: Νέοι κανόνες που διέπουν τις καταστάσεις μεταναστευτικής κρίσης και ανωτέρας βίας*», (τελευταία ενημέρωση 2/2/2022), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2022). «*Μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου της ΕΕ: Νέο σύστημα διαχείρισης του ασύλου και της μετανάστευσης*», (τελευταία ενημέρωση 2/2/2022), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2022). «*Μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου της ΕΕ: Γιατί χρειάζεται μεταρρύθμιση το σύστημα ασύλου;*», (τελευταία ενημέρωση 2/2/2022), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/eu-asylum-reform/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2022). «*Μεταναστευτικές ροές στην οδό της Κεντρικής Μεσογείου: Μέτρα για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κατάστασης στη Λιβύη*», (τελευταία ενημέρωση 01/02/2022), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-migration-policy/central-mediterranean-route/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, (2016). *Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας*, Δελτίο Τύπου, (18/03/2016), τελευταία ενημέρωση 22/03/2019, στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>, (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Μόνιμη Αντιπροσωπεία στην Ε.Ε. (Επίσημος Ιστότοπος), (2017). «*Ευρωπαϊκός Χώρος Δικαιοσύνης, Ελευθερίας και Ασφάλειας*», (τελευταία ενημέρωση 03/05/2017), στο: <https://www.mfa.gr/brussels/monimi-antiprosopeia->

[ee/ellada-sten-ee/europaikos-khoros-dikaiosunes-eleutherias-kai-asphaleia.html](https://www.ellada-sten-ee.europaikos-khoros-dikaiosunes-eleutherias-kai-asphaleia.html) , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επίσημος Ιστότοπος), (2021). «*Σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο: Το Συμβούλιο εκδίδει κανονισμό για τον Οργανισμό της ΕΕ για το Άσυλο*», Δελτίο Τύπου (9/12/2021), στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2021/12/09/migration-and-asylum-pact-council-adopts-eu-asylum-agency-regulation/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (Επίσημος Ιστότοπος), «*Διαχείριση Ενόλων Ομάδων*», στο: <https://migration.gov.gr/ris/diadikasies/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Υπουργείο Μετανάστευσης κι Ασύλου (Επίσημος Ιστότοπος), «*Δομές Φιλοξενίας / Προσωρινής Υποδοχής*», στο: <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Τύπος

Airoldi, M. (2018). Intolerance on social media: #refugeeswelcome and the Paris terrorist attacks, *The Conversation* (12/11/2018), στο: <https://theconversation.com/intolerance-on-social-media-refugeeswelcome-and-the-paris-terrorist-attacks-106795> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

CNN Greece (2016). Δεκαοκτώ δράστες της βίας στην Κολωνία είχαν κάνει αίτηση για άσυλο, (08/01/2016), *CNN Greece* στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/17836/dekaokto-drastes-tis-vias-stin-kolonia-eixan-kanei-aitisi-gia-asylo> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Creta, S. (2020). Italy's use of ferries to quarantine migrants comes under fire, *The New Humanitarian* (9/11/2020), στο: <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/11/9/italy-migration-ferries-coronavirus-quarantine-health-asylum> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Tondo, L. (2021). Revealed: 2,000 refugee deaths linked to illegal EU pushbacks, *The Guardian* (5/5/2021), στο: <https://www.theguardian.com/global->

[development/2021/may/05/revealed-2000-refugee-deaths-linked-to-eu-pushbacks](https://www.cnn.gr/kosmos/story/17628/germania-synagermos-kai-antidraseis-gia-tis-sexoyalikes-epitheseis-tis-protoxronias)

Γαβαλάς, Χ., (2016). Γερμανία: Συναγερμός και αντιδράσεις για τις σεξουαλικές επιθέσεις της Πρωτοχρονιάς, *CNN Greece* (06/01/2016), στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/17628/germania-synagermos-kai-antidraseis-gia-tis-sexoyalikes-epitheseis-tis-protoxronias> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Κοπά, Μ. (2020). Το νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Ασυλο: πολύ λίγα, πολύ αργά, *Εφημερίδα των Συντακτών* (29/09/2020), στο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/261988_neo-symfono-gia-ti-metanasteysi-kai-asylo-poly-liga-poly-arga , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Παλαιολόγος, Γ. (2020). Το νέο Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Ασυλο: Μία πρώτη αποτίμηση, *Καθημερινή* (24/09/2020), στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/561090985/to-neo-symfono-gia-ti-metanasteysi-kai-to-asylo-mia-proti-apotimisi/> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)

Ταχτσίδης, Κ. (2021). Τρομακτικές αποκαλύψεις του Ιάσωνα Αποστολόπουλου: «Η ελληνική κυβέρνηση διαπράττει εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας» (video), *20/20 Magazine* (29/07/2021), στο: <https://www.2020mag.gr/politics/2063-tromaktikes-apokalypseis-tou-iasona-apostolopoulou-i-elliniki-kyvernisi-diaprattei-egklimata-kata-tis-anthropotitas-video> , (τελευταία ανάκτηση 18/02/2022)